

SKÖNDALSINSTITUTETS
ARBETSRAPPORTSERIE

NR 28

ERSTA SKÖNDAL HÖGSKOLA

28

SKÖNDAL INSTITUTE
WORKING PAPERS

NO 28

ERSTA SKÖNDAL UNIVERSITY COLLEGE

Anhöriga till äldre invandrare med offentlig äldreomsorg

En fallstudie

EMILIA FORSSELL

Sköndalsinstitutet
2002

SKÖNDALSINSTITUTETS ARBETSRAPPORTSERIE NR 28

Anhöriga till äldre invandrare
med offentlig äldreomsorg

En fallstudie

Emilia Forssell

Stockholm, oktober 2002

Publicerad av Sköndalsinstitutets forskningsavdelning
Copyright © 2002 Emilia Forssell
ISSN 1402-277X

Omslag: Hans Andersson H&I Design
Tryck: Elanders Gotab AB, Stockholm 2002
Produktion: Sari Nurminen

FÖRORD

Här avrapporteras en intervjustudie om anhöriga som hjälper äldre som invandrat till Sverige sent i livet. De äldre i undersökningen får också hjälp från offentlig äldreomsorg. Projektet utgör en fortsättning på en tidigare studie, *Anhörig till äldre invandrare – en fallstudie av anhöriga till äldre utomeuropeiska invandrare utan offentlig äldreomsorg*.

I denna studie lyfts olika hjälpmönster kring de invandrade äldre fram, samt hur de anhöriga värderar, påverkas av och resonerar kring de äldres behov och sin egen situation. Ett övergripande syfte med arbetet är att öka och nyansera kunskaperna om olika slags anhörighet.

Studien har finansierats av Vårdalstiftelsen.

LARS SVEDBERG

Föreståndare vid Sköndalsinstitutets forskningsavdelning
Ersta Sköndal högskola

INNEHÅLL

FÖRORD	3
INLEDNING	7
BAKGRUND	9
Studiens syfte	10
Offentlig äldreomsorg – generellt och i fallstudien	10
Aktuella definitioner och ställningstaganden	11
METODER OCH MATERIAL	17
Urvalsförfarande	17
Intervjuerna	18
Fallbeskrivningarna	19
ÅTTA FAMILJER – EN ÖVERSIKT	21
De äldre	22
FALLBESKRIVNINGAR	23
Fadwa, kvinna med mormor från Irak	23
Rada, kvinna med far från Bosnien	28
Novin, kvinna med mor från irakiska Kurdistan	36
Laila, kvinna med mor från Irak	43
Karim, man med mor och far från Iran	48
Yavuz, Irina och Anna – tre korta fallbeskrivningar	58
NÅGRA SLUTSATSER	61
De äldres migrationsbakgrund	62
Olika hjälpmönster	63
Erfarenheter av offentlig äldreomsorg	64
Relationer och roller efter migrationen	65
DISKUSSION	69
Bilder av oss, bilder av andra	69
Kulturella förklaringar och integrationsaspekter	71
Kulturalisering – en process från två håll	73
Informell och formell hjälp – olika rationaliteter	75

REFERENSER	79
BILAGOR	81
PUBLIKATIONER	85

INLEDNING

Många invandrare kommer till Sverige sent i livet och bor tillsammans med eller i närheten av yngre släktingar. Liksom de svenskfödda äldre behöver en del av de invandrade daglig hjälp. Vissa ansöker om insatser från den offentliga äldreomsorgen medan andra får hjälp från anhöriga, utan inblandning av offentlig äldreomsorg. Det här är rapporteringen från en kvalitativ intervjustudie om åtta anhöriga till tio äldre invandrare som har ansökt om och beviljats insatser från äldreomsorgen där de bor.¹ Det är alltså de anhöriga som är i blickfånget här, inte de äldre i första hand. Intervjuerna genomfördes under sommaren och hösten 2001.

Samtliga äldre kom till Sverige under 1990-talet. De utvandrade från olika platser: Iran, Irak, Kurdistan, Bosnien, Azerbadjan, Ryssland. Alla bor i Stockholms län. De har alla behov av daglig hjälp och skulle inte, enligt de anhöriga, klara sig på egen hand. Inte bara de äldre utan också intervjupersonerna har invandrat till Sverige – dock under ett större tidsspänn än de äldre (1983–1999).

Studien är explorativ och i huvudsak deskriptiv. Den utgör den andra av två kvalitativa delstudier i mitt pågående avhandlingsarbete om anhörigskap och migration. I studiens första del, som genomfördes under 1999–2000, var anhöriga till äldre invandrare *utan* offentlig äldreomsorg i blickfånget (se Forssell 2000).

---

1. Varmt tack till alla anhöriga som delade med sig av sina erfarenheter. Stort tack också till dem som förmedlade kontakter med tilltänkta intervjupersoner: föreningsaktiva, studenter vid Ersta Sköndal högskola och Institutionen för socialt arbete i Stockholm samt biståndsbedömare och andra anställda inom kommunala verksamheter för äldre i Stockholms län. Tack också till mina kolleger på forskningsavdelningen vid Ersta Sköndal högskola, särskilt Jonas Alwall och ”anhörigforskarna” Eva Jeppsson Grassman, Magnus Jegermalm, Ingrid Orsholm och Anna Whitaker. Slutligen tack till Vårdalstiftelsen som möjliggjort denna studie genom att finansiera min pågående doktorandtjänst vid Socialhögskolan, Stockholms universitet.

BAKGRUND

I detta avsnitt beskrivs den delstudie som rapporten skildrar, liksom dess bakgrund.² Här presenteras också några centrala begrepp, liksom hur de används i texten.

Anhöriga till hjälpbehövande uppmärksammas allt mer i socialpolitiken, medierna och inom forskningen.³ Vikten av att nyansera bilden av anhöriga genom att belysa *olika* anhörigskap poängteras allt oftare och från olika håll.

Tidigare studier har visat att äldre invandrare, generellt sett och med undantag för vissa kategorier, är underrepresenterade som mottagare av offentlig äldreomsorg (Eriksson 1996). Vilka hjälper de invandrade äldre som så behöver? Det finns självfallet äldre invandrare som väljer att flytta till särskilda boenden för äldre, liksom det finns de som tar emot hjälp från hemtjänsten. I en del fall anställs anhöriga, eller så tar anhöriga emot hemvårdsbidrag, för att tillgodose de äldre invandrarnas hjälpbehov.

Den första delstudien, om hjälpgivande anhöriga till äldre invandrare *utan* insatser från den offentliga äldreomsorgen, presenterades i en separat rapport (Forssell 2000). Ett av den första delstudiens resultat var att familjerna vanligen hade haft kontakter med äldreomsorgen, men avstått från vidare samråden även i de fall då biståndsbedömning gjorts och den gamla befunnits vara berättigad hjälp. Intervjupersonerna i den första delstudien berättade om olika anledningar till varför man tackat nej till olika erbjudanden. Framför allt hade dessa inte uppfattats som anpassade till de invandrade äldres specifika behov, och insatserna hade inte kunnat ges på samma språk som de äldre talade. De intervjuade anhöriga fungerade både som hjälpare till och som ombud för sina äldre närstående. I förekommande fall var det de som sökt ta reda på hur den offentliga äldreomsorgen fungerar för att sedan vidarebefordra informationen. De hade, liksom de anhöriga i denna studie, haft ett avgörande ord med vid familjens beslut om huruvida eventuella föreslagna insatser skulle tas emot. Resultaten i delstudie ett väckte mitt intresse för situationen för de relativt nyligen invandrade äldres anhöriga och deras roller som hjälpgivare. Vilka hjälpmönster växer fram kring dessa gamla? Hur kan familjernas förhållande till den offentliga äldreomsorgen förstås?

Omkring hälften av de anhöriga som denna rapport beskriver hade någon form av ekonomisk ersättning för att hjälpa sina äldre. Omfattningen av anhöriganställningar eller hemvårdsbidrag till just de äldre invandrarnas anhöriga i riket är okänd, liksom fördelningen av sådana anställningar och bidrag vid en jämförelse mellan anhöriga till svenskfödda respektive invandrade äldre. Generellt sett har emellertid antalet anställda anhängivårdare minskat markant efter 1990 (Furåker och Mossberg 1997, Johansson 2001 m.fl.). Resultaten från en befolkningsstudie i Stockholms län antyder ett mönster (dock ej statistiskt signifikant) som innebär att första generationens invandrare i något större utsträckning än andra hjälpgivare hade fått någon typ av stödinsats från samhället, till exempel i form av ekonomisk ersättning för sitt hjälpgivande.⁴

Det må vara lockande att söka kulturella förklaringar till hjälpmönster kring äldre invandrare där anhöriga spelar en viktig roll och det offentliga en mer undanskymd. Som denna text kommer att visa var det vanligt att intervjupersonerna i allmänna ordalag hänvisade till

kultur när de skulle förklara varför de hjälpte sina äldre i den relativt stora omfattning som var fallet. Här fanns förvisso också de som spontant och med emfas avvisade kulturella förklaringar. Jag har försökt att utforma undersökningen, liksom dess rapportering, på ett sätt som skall medge också andra tänkbara förklaringar och reflektioner än sådana som direkt är relaterade till kultur. Självfallet är traditioner viktiga för människor. Särskilt gäller detta i tider av förändring. Varken kultur eller tradition är dock konstanta fenomen, och erfarenheter av en migration är alltid också en erfarenhet av förändring. Rapporten beskriver också till stor del förändrade förhållanden, även i de fall där traditioner framhålls som särskilt viktiga av de äldre invandrarnas hjälpgivande anhöriga. Det är en empirisk fråga vilken betydelse som kultur, eller omsorgstraditioner och omsorgsideal, har för förloppen i de enskilda fall som här presenteras.

Studiens syfte

Studien syftar till att belysa situationen för anhöriga som känner ansvar för och hjälper äldre närstående vilka sent i livet och relativt nyligen anlänt till Sverige och som *har* offentlig äldreomsorg. Vilka är hjälpmönstren kring de gamla efter migrationen? Vilken roll spelar den offentliga äldreomsorgen och vilka är intervjupersonernas erfarenheter av mötena med densamma? Hur inverkar hjälpmönstren på deras liv?

Studien är i huvudsak upptäckande och beskrivande. Specifika erfarenheter lyfts fram i delvis utförliga fallbeskrivningar där insatserna från det offentliga också redovisas och belyses utifrån de anhörigas perspektiv.

Studien har också det mer övergripande syftet att belysa anhörigskapets komplexitet och att öka kunskaperna om olika anhörigskap. Det är min förhoppning att resultaten skall bidra till den växande kunskapsbanken om anhöriga inom vård och omsorg i Sverige.

Offentlig äldreomsorg – generellt och i fallstudien

För att skildringen av anhörigskap i relation till offentlig äldreomsorg skall tydliggöras bör också något om det senare nämnas. I det följande ges en kortfattad beskrivning av de vanligaste offentliga insatserna för äldre. De relateras också till förhållandena för fallstudiens äldre.

Ansvar för vård och omsorg om de äldre är sedan Ädelreformens genomförande 1992 förlagd till landets kommuner. Besluten om offentlig äldreomsorg (hur många timmar som den äldre skall få hjälp och vilken hjälp som skall ges) fattas efter en utredning av en biståndsbedömare, och är detaljerade. Eftersom kommunerna, eller stadsdelarna, utgör olika miljöer med varierande befolkningssammansättning, geografi, ekonomi, styrformer och traditioner är de lokala variationerna stora (Trydegård 2000). På mikronivå innebär det till exempel att ramarna, eller mallarna, för beräkningen av tidsåtgång för olika insatser från äldreomsorgen är olika i olika kommuner/stadsdelar. Sådana skillnader i det lilla kan ha stor betydelse för de som berörs.

Den offentliga äldreomsorgens utformning och inriktning har förändrats mycket under de senaste åren, och utmärkande är att de mycket omsorgsbehövande får allt mer hjälp medan övriga får allt mindre eller ingen hjälp alls (Szebehely 1999 m.fl.). Generellt sett har dock svensk äldreomsorg länge varit präglad av en strävan efter att underlätta för de äldre att bo kvar hemma, en inriktning som förstärktes med Ädelreformen och alltså ännu dominerar. Hemtjänsten har varit central, och är det fortfarande. Dess personal, vårdbiträden eller undersköterskor, gör regelbundna hembesök. Under 1999 tog drygt 8 % av alla över 65 år emot hjälp från hemtjänsten, och omkring 19 % av de över 80 år (Trydegård 2000:33). Insatsens innehåll

varierar (till exempel hjälp vid toalettbesök, omvårdnad, städning eller inköp), liksom dess frekvens (över dygnet, dagligen eller mer sällan). Hemtjänst kan ges enbart eller i kombination med andra insatser som även de behovsprövas: hemsjukvård, olika larmsystem, dagaktiviteter, korttidsvård eller avlastning, distribuering av matlådor och så vidare.⁵ Fem av denna fallstudies äldre hade beviljats hemtjänst (två hade insatsen ”vilande” vid tidpunkten för intervjun).

Biståndsbedömningen leder i vissa fall till beslut om att någon i den närmaste kretsen skall få betalning för att hjälpa den gamla. Detta kan ske antingen genom anställning eller genom bidrag. Olika former av ekonomisk ersättning betraktas olika i skilda sammanhang och av olika aktörer: som stöd till anhöriga, som insats för den äldre – eller både och (se Jegermalm 2002 för en utförlig diskussion om samhällets stöd till äldres hjälpgivande anhöriga). De betalningsformer som redovisas i det följande förekom bland fallstudiens intervjupersoner. De var, i tur och ordning: hemvårdsbidrag, anställning som anhörigvårdare samt anställning som personlig assistent.⁶ *Hemvårdsbidrag* utbetalas efter prövning *till den äldre* som behöver hjälp och vill betala någon för detta. Hemvårdsbidraget är avsett som en ersättning för insatser som annars skulle behöva göras av vårdpersonal och är skattefritt när det går vidare till en person som delar hushåll med hjälpmottagaren. Hemvårdsbidrag finns inte i alla kommuner.⁷ Två av studiens intervjupersoner fick betalt genom hemvårdsbidrag till en äldre närstående.

Anställningar av anhöriga är alltid, idealt sett, aktualiserade på anmodan av vårdtagaren och gjorda efter att den kommunala förvaltningen har bedömt såväl den äldres omsorgsbehov som den tilltänkta hjälpgivarens lämplighet. *Anhörigvårdare* är en anställningsform som, vilket redan nämnts, har blivit alltmer sällsynt.⁸ Den som är anställd som anhörigvårdare delar hushållsgemenskap med ”den funktionshindrade” (som alltså inte enbart är äldre personer). En anställning som anhörigvårdare är tidsbegränsad och upphör när vårduppdraget upphör, till exempel vid dödsfall, flytt till särskilt boende, sjukhusvård eller om den äldre skulle tillfriskna. Anställningen kan också avslutas när arbetsgivaren har särskilda skäl till detta, till exempel om vårdtagaren far illa. Anställning av anhörig som *personlig assistent* görs på villkor snarlika anhörigvårdarens.⁹ Endast den hjälpgivare som inte bor tillsammans med hjälpmottagaren kan anställas som personlig assistent. Av studiens intervjupersoner hade en anställning som anhörigvårdare och två som personliga assistenter.¹⁰

För äldre som av olika skäl inte kan bo hemma finns olika former av ”särskilda boenden för äldre”, där personal finns tillgänglig i varierande grad. En tredjedel av dessa är servicehus, eller servicelägenheter (Trydegård 2000). Serviceboendena var ursprungligen avsedda för relativt självständiga äldre, men har allt mer kommit att användas av äldre med stora behov av hjälp och omvårdnad.¹¹ På senare år har allt fler äldreboenden för olika kategorier av äldre invandrare sett dagens ljus. Fyra av denna fallstudies äldre bodde i servicehus (utan särskild inriktning). Två av dessa hade daglig hjälp av anhöriga med betalt för att hjälpa (en med hemvårdsbidrag och en som personlig assistent) – anmärkningsvärt med tanke på förekomsten av ordinarie personal i servicehus för äldre. Flerspråkig personal eller personal som själva invandrat en gång kan vara en viktig resurs inom den offentliga äldreomsorgen. Denna fallstudies intervjupersoner (liksom deras äldre närstående) hade dock endast oplanerat och sporadiskt stött på äldreomsorgspersonal med samma bakgrund och/eller språk.

Aktuella definitioner och ställningstaganden

Det pågår en ständig, antagligen nödvändig, begreppsdiskussion i olika sammanhang där anhöriga är i fokus.¹² Ordet *anhörig* beskriver ett mångtydigt begrepp som får betydelse i det

sammanhang det används, något som framgår av ordboksdefinitionens olika förslag: *släkting*, *närstående*, *familjemedlem*. Anhörig betyder inte i sig *omsorgsgivare*, *vårdare* eller liknande. Det är alltså inte per definition förknippat med hjälp, omsorg eller vård trots att det numera ofta används i sådana sammanhang. Anhörigskap förutsätter inte heller täta kontakter. Däremot antyder det alltid en relation, som kan men inte måste vara baserad på släktskap. En anhörig kan vara en granne, en vän eller en käraste lika väl som en mor, farfar eller ett barnbarn. Kvaliteterna som ryms i dessa relationer kan vara präglade av ömsesidighet eller ensidighet, glädje eller skuldkänslor, frivillighet eller tvång, eller självfallet kombinationer av allt detta. Innehållet i anhörigskapet kan förändras över tid och påverkas alltid av den miljö där det tar form: Är det till exempel fråga om en patientsal på en sjukhusavdelning eller ett sedan många år gemensamt hem?¹³ Till miljön hör också institutionella ramar: om anhöriga har betalt för att hjälpa finns det offentliga äldreomsorgssystemet där som med- eller motpart, och samma sak gäller om personal också ger hjälp, omsorg eller vård. Anhöriga till äldre kan givetvis själva ha uppnått hög ålder, likaväl som de kan tillhöra yngre generationer. Det har framhållits att hjälpgivande anhöriga till äldre också själva ofta är äldre.¹⁴ Samtliga intervjupersoner i denna studie tillhör emellertid en yngre generation, något som på olika sätt visade sig ha betydelse för de förhållanden som de beskriver och som diskuteras ytterligare i slutet av rapporten.

När arenan på vilken anhörigskap dryftas är den svenska invandringspolitiken tillkommer en betydelse av begreppet anhörig. Så kallad anhöriginvandring innebär att vissa personer ges uppehållstillstånd i egenskap av anhörig till någon som redan varaktigt vistas i landet. Inte heller i det sammanhanget råder en enhetlig eller konstant tolkning av ordet: vem som betraktas som anhörig, det vill säga den som är berättigad uppehållstillstånd på denna grund, har varierat och varierar med invandringspolitiken. Vissa perioder har en extensiv tolkning varit gällande, andra perioder en snävare. Flera av denna studies äldre och några av intervjupersonerna beviljades uppehållstillstånd i Sverige i egenskap av, just, anhöriga. (De flesta intervjupersoner, alltså tillhörande en yngre generation än hjälpmottagarna här, kom dock själva som flyktingar).

Ordet anhörig täcker sålunda in mycket olika livsöden och situationer och dess innebörd är kontextberoende och föränderlig. I *denna rapport* avser ordet i huvudsak beteckna *intervjupersonerna*, inte de äldre. Avgränsningen görs för att undvika den begreppsförvirring som kan infinna sig när samma ord används för att benämna olika parter i en relation präglad av en (på kort sikt) ensidig hjälpgivning. Någon gång nämns ordet i samband med intervjupersonernas beskrivningar av invandringen till Sverige och betecknar då grunden för uppehållstillstånd. Vilken betydelse som avses framgår av sammanhanget.

Närstående

Ordet närstående betecknar i denna rapport de äldre människor som är mottagare av de intervjupersonernas hjälp. Självfallet är även dessa äldre *anhöriga* enligt ordboksdefinitionen, inte minst till intervjupersonerna. Ordet närstående är i detta specifika sammanhang valt före ordet anhörig i en strävan efter att undvika begreppsförvirring.

Invandrare, migration

Ordet invandrare används här för att bestämma en erfarenhet som ligger relativt nära i tid och som delades av de äldre i fallstudiens population: samtliga hade invandrat till Sverige efter 1990. Också intervjupersonerna hade invandrat hit. Vissa hade anlänt före och andra efter hjälpmottagarna. Några hade kommit hit tillsammans med den eller de äldre.

Varken intervjupersonerna eller de äldre tillhörde *en* specifik kulturell eller etnisk grupp. Det tycks vara relativt ovanligt att i mindre studier om invandrare (som denna) fokusera en kategori som inte tillsammans utgör någon mer eller mindre naturligt (eller så uppfattad) sammanhållen grupp. Urvalet till studien baseras på en strävan efter att studera *migrationsrelaterade erfarenheter* (framför allt kort vistelsetid i Sverige) och *erfarenheter av möten med det offentliga äldreomsorgssystemet* snarare än *invandrarskap*. Det senare är ett ord som lätt leder tanken i riktning mot kulturella förklaringar, eller i värsta fall kulturalisering. Med kulturalisering avses, i korthet, en förenklad tolkning av sociala problem i termer av kultur. Att kulturalisera är *inte* detsamma som att söka kulturellt färgade förklaringar, utan att okritiskt utgå ifrån att sociala problem är kulturellt predestinerade och därför oföränderliga. Jag stötte först på begreppet kulturalisering hos Ålund (1991), som just argumenterar för att sträva efter en förståelse av invandrades belägenhet i Sverige mot bakgrund av deras erfarenheter såväl *innan* som *under* och *efter* en migration. Detta engelska ord, *migration*, används allt oftare även i svenskan och skall förstås övergripande.¹⁵ Det betecknar både in- och utvandring men också rörelse inom ett lands gränser. Det framhålls ofta att migration är en process, inte endast en rörelse mellan platser utan också *över tid*. Dess varaktighet varierar och påverkas av en mängd faktorer, till exempel väntan på uppehållstillstånd. "An international migrant is (...) a person who has moved from one country to another *with the intention* of taking up residence there for a relevant period of time" (Hammar och Tamas 1997:16). *Kedjemigration* är en term som betecknar en migrationsrörelse som fortsätter eller ökar över tid och som innefattar allt fler människor inom en familj, släkt eller nätverk (a.a. s. 18). Ordet kedjemigration användes tidigare mest i samband med arbetskraftsinvandring, men här preciserar jag det med uttrycket *flyktingrelaterad kedjemigration*. Preciseringen följer de förändringar i migrationsmönster som ägt rum i Sverige och övriga Europa under efterkrigstiden, där arbetskraftsinvandring till största delen lämnat plats åt flyktinginvandring (SOU 2002:13 s. 166). I det prototypiska fallet av kedjemigration flyttade en ensam (manlig) familjemedlem till ett annat land för att med lönearbete där under en begränsad tid försörja familjen och ackumulera tillgångar i ursprungslandet. Denne så kallade pionjär efterföljdes av andra män, vilka alla hört talas om pionjärens ekonomiska framgångar. Men omkostnaderna är höga i länder med höga löner, även för dem som arbetar mycket och som bor tillsammans med andra i samma situation under enkla förhållanden för att minimera utgifterna. Så kallade "all male households" var vanliga bland dem som utgjorde första länkarna i migrationskedjan. Den utdragna vistelsen tvingade så småningom fram omprioriteringar. Arbetskraftsinvandrarna lät skicka efter sina familjer. Med hustrur och barn kom också krav på ett liv med en högre komfort. Bostadsstandarden måste höjas, skolgång för barnen ordnas, socialt umgänge möjliggöras och underhållas, intressen och önskemål formuleras i föreningsliv och politik och så vidare. Den från början planerat korta vistelsetiden permanentades i takt med att kraven på standard och därmed levnadsomkostnaderna höjdes, även om många aldrig helt övergav drömmen om att återvända. Uttrycket "flyktingrelaterad kedjemigration" betecknar en liknande process, men en som sätts igång av behovet av att fly för att söka skydd. Det är lätt att föreställa sig att flyktingrelaterad kedjemigration också rymmer andra komponenter. Flera märktes i denna studie: Intervjupersonerna berättade om oro över situationen för familjemedlemmar ännu på flykt, sorg över separationer och förluster av såväl närstående människor som platser, hus, föremål, samhällsstatus och andra former av förankring.

Min strävan är att undvika kulturalisering, och alltså sätta *migrationen* i fokus och inte invandraren. I bästa fall nås med detta två resultat. Det första är en komplex förståelse, en förståelse som varken utesluter socioekonomiska förhållanden, könsrelaterade erfarenheter eller

etniska gränsdragningar. Intervjupersonerna här berättade inte bara om sina erfarenheter som invandrare i Sverige, utan också om sådana omständigheter före och under utvandringen som enligt dem kan ha betydelse för situationen här och nu.

Det andra önskade resultatet är att differentiera inom kategorin invandrare. Ordet invandare används ofta i vardagligt tal som om det betecknade en homogen kategori människor, vilket är mycket långt ifrån verkligheten. Både från invandrarorganisationer, akademi och statligt håll påtalas behovet av att lämna ett språkbruk som inte tar hänsyn till olikheter: "Under 1999 granskade en statligt tillsatt arbetsgrupp bruket av ordet invandrare i lagar och gällande förordningar inom olika områden, och visade en genomgående brist på enhetligt bruk av ordet, liksom ett stort behov av att differentiera inom kategorin" (Ds 1999: 48). Populationen i denna studie är vald för att möjliggöra studium av gemensamma erfarenheter av andra slag än sådana som kan definieras eller tolkas som kulturella. Utgångspunkten är att anhöriga som känner ansvar för och/eller hjälper en äldre närstående som sent i livet och relativt nyligen anlänt till Sverige befinner sig i en speciell och (åtminstone delvis) likartad situation, oavsett kulturell bakgrund. Genom att populationen är sammansatt på detta sätt undviks kulturalisering eller slutsatser som generaliseras till en etniskt eller kulturellt avgränsad grupp människor. I stället skapas kunskap om människor i en viss belägenhet och i relation till (framför allt) *en* institution, här offentlig äldreomsorg.

När det gäller anhörigskap är de alltid kontextberoende och föränderliga. Hur påverkas eller förändras just dessa anhörigskap i närvaron av den offentliga äldreomsorgen?

Svenskar

I fallbeskrivningarna, slutligen, talas ibland om *svenskar*. Liksom "invandrare" är detta en föga exakt benämning. Många svenskar har invandrat: invandrare som sedermera har blivit svenska medborgare är förvisso svenskar till nationaliteten. Åter många personer som har invandrat både kallar sig för och uppfattas av omgivningen som svenskar. Intervjupersonerna har inte definierat vad de menar med ordet svensk, men av sammanhanget framgår att benämningen anger en uppfattad, socialt betingad roll som utgör en motsats till deras egen – eller deras äldre närståendes. Här åsyftas alltså en kulturell förståelse av svenskhet. De i intervjuerna omtalade svenskarna är personer som förmodas vara födda i Sverige av svenskfödda föräldrar. De är "de andra" ur intervjupersonernas perspektiv.¹⁶

Rapportens disposition

Efter denna bakgrund presenteras i det följande kapitlet hur datainsamling och bearbetning gått till. Därefter ges en översiktlig beskrivning av intervjupersonerna och deras äldre närstående, följd av ett kapitel med fem ingående fallbeskrivningar och (av utrymmesskäl) ytterligare tre kortfattade. Några slutsatser presenteras i kapitlet med samma namn. Rapporten avslutas med ett diskussionsavsnitt med friare ansats: Hur kan de anhörigskap som skildrats tolkas och förstås?

Fotnoter

2. För en mer utförlig introduktion till ämnesområdet, se rapporten från den första delstudien (Forssell 2000).
3. För en aktuell beskrivning av forskningsläget, se Jeppsson Grassman (2002).
4. Källa: Hittills opublicerade resultat från den befolkningsstudie som beskrivs i Jeppsson Grassman (2001).
5. Sundström (2000) gör en distinktion mellan *hemtjänst* och *hemhjälp*, där det förra betecknar ett vidare begrepp som inkluderar *alla* former av stöd i hemmet (inklusive hemhjälp, trygghetslarm, distribution av mat, bostadsanpassning etc.) och det senare avser praktisk hjälp med hushållsgöromål och/eller personlig omvårdnad i det egna hemmet tillhandahållen av vårdbiträden i den öppna äldreomsorgen.
6. Anhöriga kan vidare anställas som *hemvårdsbiträde* med placering hos en närstående vårdtagare (något som inte förekom här). Sådan anställning gäller tills vidare, och omfattas av den vanliga arbetslagstiftningen. *Närståendepening* regleras i Närståendelagen och utbetalas efter prövning av Försäkringskassan till en person som vårdar en närstående i livets slutskede, under en begränsad tid (inte heller närståendepening förekom bland intervjupersonerna).
7. Hemvårdsbidrag finns i 4 nivåer (50 %, 75 %, 100 %, 125 % av basbeloppet): för närvarande per månad 950 kr (nivå 1), 1895 kr (nivå 2), 2845 kr (nivå 3), 3690 kr (nivå 4). Ersättningsnivåerna baseras på omsorgsnivåer i avgiftslagstiftningen. Nivå 1 är vanligast. Uppgifterna här är hämtade ur ”Riktlinjer för biståndsbeslut m.m. inom äldreomsorg”, januari 2002, Gunnel Rohlin, Stockholms stad.
8. Anhörigvårdare med s.k. PAN-avtal (avtal enligt Löne- och anställningsvillkor för personlig assistent och anhörigvårdare) har timlön efter överenskommelse. De omfattas *inte* av semesterlagen, och har varken semesterdagar eller tillägg för oönskad arbetstid. 12 % semestertillägg läggs dock till lönen. Anhörigvårdarens arbetschema förhandlas fram i varje enskilt fall, och behöver inte se likadant ut varje vecka. Anhörigvårdaren får dock som mest tjänstgöra 52 timmar per sjudagarsperiod. (Källa: ”Löne- och anställningsvillkor för personlig assistent och anhörigvårdare”.)
9. Det finns två typer av anställningar som personlig assistent. Här avses ”personlig assistent med PAN-avtal”. En personlig assistent skall vara beredd att ta andra arbetsuppgifter vid behov och vid avbrott, till exempel när vårdtagaren är på sjukhus. (Den andra typen av anställning som personlig assistent regleras i LSS, Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade.)
10. Observera att beteckningen ”anhöriganställd” eller ”anhörigvårdare” i vissa kommuner eller stadsdelar generellt används för såväl anhörigvårdare som personliga assistenter med PAN-avtal.
11. ”Ålderdomshem” är en beteckning för traditionella boenden för äldre med större hjälpbehov och med personal på plats dygnet runt. ”Sjukhem” påminner om sjukhusavdelningar: här bor och vårdas de skröpligaste gamla. ”Gruppboenden” är en boendeform som är anpassad för äldre med demenssjukdomar och där tillgång skall finnas till för målgruppen särskilt utbildad personal (Trydegård 2000).
12. För en sammanfattning av denna begreppsdiskussion, se Hansson, Jegermalm och Whitaker (2000).
13. Orsholm (2001, 2002a, 2002b) belyser anhörigskap i olika lokala miljöer, Whitaker (2002) skildrar anhörigskap i sjukhemsmiljö.
14. Se t.ex. Jeppsson Grassman (2001), Sundström (1991).
15. Webster´s Third New International Dictionary (1993).
16. Kanske skulle de också kunna beskrivas som ”etniska svenskar” – om inte etnisk identitet förutsatte en interaktion och ömsesidig identitetstillskrivning på dessa grunder. Svensk etnicitet artikuleras sällan som sådan, förmodligen därför att den uppfattas som ”det normala” eller ”det vanliga” av majoritetsbefolkningen. Hylland Eriksen (1993) sammanfattar och diskuterar ingående begreppet etnicitet, bland annat hur etnisk identitet formuleras i och påverkas av interaktionen mellan minoritet och majoritet.

METODER OCH MATERIAL

Denna studie har en upptäckande och beskrivande ansats. Materialet består huvudsakligen av data insamlade genom kvalitativa intervjuer med åtta anhöriga till tio äldre med hjälpbehov. Fem av intervjupersonerna skildras ingående i fallbeskrivningar, medan tre beskrivs mer kortfattat. Slutsatser och diskussioner i slutet av rapporten baseras på samtliga intervjuer i fallstudien. Intervjupersonernas identiteter och personliga förhållanden är omgjorda så att de inte kan identifieras av läsare andra än de själva och, möjligen, deras närmaste.

Urvalsförfarande

Jag eftersökte intervjupersoner vilkas äldre närstående invandrat till Sverige efter 1990 och som vid söktillfället hade någon hjälpinsats från offentlig äldreomsorg. Vilken typ av insats detta skulle vara specificerades inte till en början, utan några exempel gavs: hemtjänst, plats i särskilt boende, larm, ledsagare, hjälp via anhöriganställningar av olika slag. Intervjuerna gjordes efter hand som jag fick tag i villiga intervjupersoner, vilka eftersöktes på flera sätt. Jag kontaktade, på telefon och/eller med brev, drygt ett tiotal föreningar som riktar sig till personer med invandrarbakgrund och bad om hjälp med kontaktförmedling.¹⁷ På samma sätt kontaktade jag personal inom äldreomsorgen i samtliga kommuner och stadsdelar i Stockholms län: biståndsbedömare, chefer på olika nivåer i förvaltningar (inklusive samtliga biståndsbedömarchefer, beställarchefer och utförarchefer i Stockholms stad). En handfull lärare i svenska för invandrare kontaktades direkt, liksom några personalgrupper inom hemtjänsten. Jag har vidare personligen besökt ett antal personalgrupper med biståndsbedömare i olika stadsdelar i Stockholm, flera föreningar för invandrare samt ett par särskilda boenden för äldre. Vid besöken informerade jag muntligt om studien och om mina önskemål om kontaktförmedling. Informationsbrev med i förväg frankerade svarskuvert överlämnades för vidarebefordran. Slutligen bad jag socionomstudenter vid Ersta Sköndal högskola och Socialhögskolan vid Stockholms universitet om hjälp med förmedling av kontakt med möjliga intervjupersoner. Även studenterna fick informationsbrev med frankerade svarskuvert för vidarebefordran.

En kortfattad utvärdering ger att det var mycket svårt att få tag i intervjupersoner på dessa, olika, vägar. Det är mitt intryck att sökandet hindrades på två nivåer, eller i två led. För det första har de allra flesta av de anställda inom offentlig äldreomsorg som har kontaktats inte prioriterat min förfrågan, givetvis av olika skäl. Det var ingen som svarade på de inledande breven genom att själva ta kontakt. När jag senare ringde upp hänvisade många till hög arbetsbelastning. Någon hävdade att ”i vår stadsdel finns inga äldre invandrare”. För det andra stötte de förhållandevis få som försökte hjälpa till på motstånd från dem som direkt tillfrågades. De biståndsbedömare som var engagerade i sökandet efter intervjupersoner uttryckte sin förvåning över att så få av de tilltänkta intervjupersonerna ville medverka i studien: ”Visst finns den här typen av hjälpgivande anhöriga!” De intervjuer som så småningom kom till stånd gav, utan undantag, mycket information. Intervjuerna tog mellan två och tre timmar vardera att genomföra.

Intervjuerna

Intervjuerna baserades delvis på samma frågor som i den föregående delstudien (om anhöriga till äldre invandrare *utan* offentlig äldreomsorg).¹⁸ Kortfattat gällde frågorna den äldres väg till Sverige och hur familjen resonerat före ankomsten, vilken hjälp den äldre behövde och fick, varifrån hjälpen gavs samt de intervjuades reflektioner om hjälpen till de äldre nu och i framtiden. Frågorna kring erfarenheter av äldreomsorgens insatser var, av förklarliga skäl, mer ingående vid denna intervjuomgång. Frågorna berörde vidare hur den äldres hjälpbehov och situation i Sverige påverkat intervjupersonernas liv. Slutligen efterfrågades deras syn på omsorg om äldre i Sverige mer generellt.

Forskaren påverkar alltid sina resultat genom olika metodval. Halvstrukturerade intervjuer, som användes här, ger utrymme för utvecklingar ifrån och fördjupningar av de ämnen som kommer upp. Intervjusituationen *som händelse* påverkar också utfallet: var intervjun görs, vilka människor som finns närvarande, olika förväntningar och önskemål hos dessa, de närvarandes inbördes relationer, språkbehärskning är bara några exempel. Bearbetning och, slutligen, presentationsformer har också stor betydelse för vilka bilder som förmedlas.¹⁹ I det följande ges en relativt detaljerad redogörelse för hur materialinsamlingen gått till.

Samtliga intervjuer genomfördes i de anhörigas och/eller den äldres hem. De tog omkring två timmar vardera att genomföra. Samtliga intervjupersoner hade andra modersmål än svenska. En intervjuperson hade endast sparsamma kunskaper i svenska språket, men förstod mer än hon själv kunde uttrycka i ord. Denna intervju tog lång tid att genomföra, då intervjupersonen bemödade sig om att förklara hur hon tänkte när de ord som hon kunde inte var tillräckligt exakta. På grund av den begränsade intervjutiden kunde jag inte följa upp alla hennes uttalanden på samma sätt som jag gjorde i övriga intervjuer, och därför är resultaten från denna intervju mindre detaljerade. Vid en annan intervju närvarade de två äldre ifråga. Ingen av dem kunde intervjuspråket svenska, och det föreföll inte som om deras närvaro påverkade intervjupersonens benägenhet att tala fritt ur hjärtat. Däremot tog denna intervju mycket tid eftersom den avbröts flera gånger av att en av de äldre behövde tillsyn och hjälp. Ytterligare en intervju med tolk genomfördes i närvaron av den äldre, en kvinna. I viss mån yttrade sig också hon över frågorna. Mitt intryck är att den gamlas närvaro i detta fall påverkade den egentliga intervjupersonen, inte minst genom sina uttalanden om att just *detta* barnbarn var förpliktad att hjälpa. Den unga anhöriga höll en ganska låg profil genom intervjun, och kan dessutom ha påverkats hämmande av den manlige tolkens agerande. Tolken lät genom minspel och åtbörder förstå när intervjupersonernas uttalanden var honom misshagliga, men också att han inte var förtjust i studien som sådan. Än värre: jag fick intrycket att tolken i viss mån friserade uttalandena. Det är oklart hur mycket intervjupersonerna förstod av tolkens antydningar. Ingen av dem kunde, som sagt, svenska. Jag utgår ifrån att de ändå uppfattade intervjuens förutsättningar. Den gav visserligen mycket information, men omständigheterna kunde ha varit mer gynnsamma.

Utskriftsarbetet var grannlaga på grund av flera intervjupersoners relativt bristfälliga färdigheter i svenska: det var ibland svårt att från bandinspelningarna höra vilka ord som yttrades. Efter hand utvecklade jag förmågan att skriva ner exakt vad som sades utan att först reda ut vilka ord det var fråga om, liksom att avprogrammera min förväntan om ett visst ordföljdmönster. Jag började göra en rent fonetisk utskrift. Detta tillvägagångssätt underlättade: Efter kanske tio genomlyssningar av en mening och en exakt avskrift, ljud för ljud snarare än ord för ord, kunde jag *se* vad som sagts snarare än höra det. Det tycktes vara vanligare att intervjupersonerna kände till svenska ord än att de kunde uttala dem korrekt. Intervjuerna och

arbetet med dem har gjort mig uppmärksam på hur lätt det kan vara att tro sig ha hört vad som sagts, i strävan efter att förstå *snabbt*. Förmodligen har detta särskilt stor (och ibland förödande?) effekt när intervjupersonerna inte till fullo behärskar intervjupratet, men självfallet finns samma risk också i andra intervju- eller samtalssituationer. Mina erfarenheter av dessa intervjuer har ökat mina insikter om dessa anhörigas, och deras äldres, i intervjuerna omvittnade känsla av utsatthet i kontakter med olika myndigheter.

Med tanke på svårigheterna med att alls få tag i intervjupersoner kan det synas paradoxalt att jag sedan blev så väl mottagen. Det är mitt intryck att de som lät sig intervjuas upplevde sin medverkan positivt, trots att de flesta i början var mer eller mindre tveksamma. De framförde sina erfarenheter med eftertryck och påtaglig energi och var angelägna om att ta tillvara på möjligheten att föra sin talan. Flera uttryckte efteråt i ord sin tacksamhet över att ha blivit lyssnade till, det kändes som en lättnad för dem att få sätta ord på tankar och uttrycka känslor. Här skall tilläggas att jag själv i dessa intervjuer ofta kände mig tagen i anspråk. De anhöriga ville veta hur svenskar tänker om sådant som kom upp: omsorgen om gamla, barnuppfostran, äldres död. Konkreta frågor levererades också: kunde jag till exempel hjälpa med att ordna ett lägenhetsbyte? Någon ville ha särskilda önskemål framförda till sin socialsekreterare, en annan ville ha hjälp med att ordna färdtjänst. Det vore nog oklokt att dra för långtgående slutsatser av detta, men hjälparollens relativa ensamhet för dessa anhöriga, liksom deras sparsamma kontakter med svenskfödda spelade förmodligen in. Jag gjorde mitt bästa för att resonera kring de olika spörsmålen utan att generalisera alltför hårt. Jag såg också till att uttalade önskemål senare blev framförda, samtidigt som jag inför intervjupersonerna betonade att jag inte kunde garantera några resultat. Förväntade sig intervjupersonerna någonting konkret i gengäld för att delta? Trots att jag, muntligt och skriftligt, strävade efter att vara tydlig med såväl intervjuens syfte som min egen roll kan detta ha varit oklart för vissa av dem.

Fallbeskrivningarna

Resultatredovisningen nedan inleds med fem relativt ingående fallbeskrivningar, följda av tre kortfattade. De första fem presenteras med en sammanfattning av de livsomständigheter som intervjupersonen ifråga berättat om. Därefter illustreras det som tycks vara centrala inslag i just denna anhörigberättelse med hjälp av citat²⁰, och sist följer en sammanfattning av de hjälpbehov och hjälpinsatser som är aktuella i respektive fall. Intervjuerna presenteras inte i sin helhet, något som av såväl utrymmes- som innehållsskäl kan synas självklart. Intervjuutskriften är långa historier, och allt som sägs i en intervju är inte relevant givet de frågor som ställts (men kan naturligtvis vara betydelsefulla i andra sammanhang). Jag vill poängtera att citaten i de första fem fallbeskrivningarna trots detta är förhållandevis långa. Talspråket har bearbetats för att underlätta läsningen, samtidigt som har jag sökt bevara de olika intervjupersonernas sätt att uttrycka sig.

Fotnoter

17. Informationsbrev skickades till föreningar, kommuner och tilltänkta intervjupersoner. Exempel på informationsbrev i bilaga 1.
18. Intervjuformulär i bilaga 2, intervjuguide i bilaga 3.
19. Bell i Riessman (1993:41) inkluderar också läsaren som medskapare av berättelsen i sin textanalys.
20. Andersson i Sjöberg (red.) 1999:78.

ÅTTA FAMILJER – EN ÖVERSIKT

I följande kapitel ges en översiktlig beskrivning av de intervjuade anhöriga och de äldre som de hjälpte. Beskrivningarna är utformade så att intervjupersonernas eller de äldre inte skall kunna identifieras.²¹ Avsnittet utgör en introduktion till fallbeskrivningarna som följer i kapitlet efter.

Intervjupersonerna

De åtta anhöriga som intervjuades gav hjälp till sammanlagt tio äldre närstående. Sex intervjupersoner talade svenska utan större hinder, en hjälpligt och en inte alls. Sex av dem var kvinnor, två män. Samtliga tillhörde en yngre generation än hjälpmottagarna: sex var barn till de äldre och två, bägge kvinnor, var barnbarn. De var i olika åldrar: den äldsta hjälpgivaren var född 1946 och den yngsta 1977. Tre av intervjupersonerna (en son och två döttrar) var gifta och hade egna barn i hushållet. En dotter levde ensam. Två intervjupersoner, en dotterdotter och en dotter, bodde tillsammans med den gamla ifråga. En son bodde nära sina gamla föräldrar, tillsammans med andra släktingar som också behövde hans hjälp. Fem av intervjupersonerna bodde i hyreslägenhet, en i radhus, en i villa. En bodde i servicehus tillsammans med den gamla.

Intervjupersonerna kom till Sverige mellan 1983 och 1999. Fem av de åtta anlände som flyktingar. Av de tre som hade beviljats uppehållstillstånd i egenskap av anhöriga var det en som *inte* invandrat till Sverige i en flyktingrelaterad kedjemigration: i detta fall ansökte man om uppehållstillstånd för att möjliggöra giftermål här. Vägen till Sverige varierade: tre av de åtta hade kommit till Sverige direkt från hemlandet. Åter tre invandrade till Sverige *efter* de gamla, och i ett fall kom man hit samtidigt och tillsammans.

Skaran av intervjupersoner skilde sig åt vad gäller utbildningsnivåer, inkomster och intressen. Alla åtta hade emellertid utbildning i gymnasienivå eller däröver från sina hemländer. Fyra hade universitetsexamina hemifrån. Ingen av dessa fyra hade funnit bruk för sina respektive universitetsutbildningar i Sverige. En intervjuperson, gift med en svenskfödd, hade kompletterat sin akademiska examen hemifrån med högskolestudier i Sverige. Hon hade, till skillnad från de övriga, arbete i nivå med sin utbildning. Fem var helt självförsörjande, fyra av dem inom låglöneyrken. Två hade kompletterande försörjningsbidrag (tidigare *socialbidrag*) och en enbart det senare. Av de åtta som intervjuades var det två som skildrade att de hade ett aktivt föreningsliv.

Fem av de åtta intervjupersonerna hade inkomster som var direkt relaterade till deras roller som hjälpare: två var personliga assistenter, två fick den gamlas hemvårdsbidrag och en var anställd som anhörigvårdare. Alla utom en bar en ensam roll som huvudansvarig och/eller hjälpgivare: denna enda anhöriga kan beskrivas som en av många i ett nätverk av ansvarstagande och hjälpgivande familjemedlemmar. Två intervjupersoner saknade helt möjliga ersättare som hjälpgivare. Resterande fem beskrev hur andra familjemedlemmar besökte eller hade fortlöpande kontakt med de gamla utan att själva agera eller avlösa intervjupersonen annat än i undantagsfall och på direkt förfrågan.

Hur mår de hjälpgivarna? Fem svarade tveklöst ”gott!” på frågan om hälsotillståndet. En man led av sviterna efter omfattande skador som han ådragit sig i hemlandets krig. Två av de kvinnliga intervjupersonerna led av olika smärtsymtom och ledbesvär, och en av dessa två beskrev vad jag tolkade som yttringar av en depression.

En av de åtta intervjupersonerna framhöll sin etniska identitet. Denne man var kurd från irakiska Kurdistan. De övriga svarade på frågan om ursprung med hänvisning till vilket land de kom från, utan att nämna annan identitetsgrund. Den anhörige med längst vistelsetid i Sverige framhöll att han numera är svensk medborgare.

De äldre

Av de äldre var sju kvinnor och tre män. De var födda mellan 1915 och 1935 och anlände till Sverige mellan 1994 och 1998. En hade migrerat inom hemlandet tidigare i livet. Sex av dem var aktiva i föreningslivet, varav tre i sina respektive församlingar. Ingen av dem talade svenska och samtliga hade försörjningsbidrag.

Fyra av de äldre bodde i servicehus och fyra bodde i hyreslägenheter. Tre bodde med intervjupersonen: en i hyreslägenhet, en i radhus och en i servicehus. Samtliga äldre led av hälsoproblem, i flera fall omfattande. Fem hade hjälp av hemtjänst (en med avbrott för en period av hemvårdsbidrag). En, som bodde med sin dotter, var inne för korttidsvård på ett servicehus vid enstaka tillfällen när dottern var bortrest. Fem av de äldre hade daglig hjälp av anhörig med betalt för att hjälpa (intervjupersonen).²² Sju av de tio hade färdtjänst och sex hade larm installerat i hemmet.

Hälften av de äldre kom till Sverige som flyktingar och hälften beviljades uppehållstillstånd i Sverige av familjeskäl, alltså som anhöriga. I praktiken beskrevs alla utom en av de äldre ha en migrationsbakgrund som liknar flyktingens. Det kunde handla om förföljelser på grund av etnicitet eller religion, eller en dramatisk avresa under pågående strider.

Fyra av de sex äldre kvinnorna hade en bakgrund som hemmafru, en med kortare perioder i arbetslivet efter att barnen vuxit upp. Två hade universitetsexamina och ett långt yrkesliv bakom sig. De fyra gamla männen hade alla ett förflutet som hantverkare efter utbildning i yrkesskola.

Fotnoter

21. Att redogöra för fakta på detta sätt är inte självklart när data är kvalitativa. Enligt en uppfattning bör man över huvud taget undvika att kvantifiera det kvalitativa, eftersom kvalitativa data egentligen inte är urval i traditionell, d.v.s. kvantitativ, mening. Snarare utgör de en uppsättning objekt, med olika samlingsgrund (Persson i Sjöberg, red. 1999: 13). Jag har ändå valt att presentera materialet på detta möjligen hårdföra sätt *också*, som ett sätt av flera att ge närbelysning till ett litet men rikt och mångfacetterat material.
22. Egentligen var det sex som hade hjälp av anhörig med betalt – men en av dessa äldre fick hjälpen så att säga på köpet. Den anhörige fick betalt för att hjälpa *en* men hjälpte alltså *två*.

FALLBESKRIVNINGAR

I följande kapitel presenteras fem intervjupersoner i relativt ingående fallbeskrivningar. Varje presentation inleds med en översiktlig redogörelse för migrationsbakgrund för familjen ifråga, nuvarande situation, den gamlas hjälpbehov och vilka hjälpinsatser som är aktuella. Därefter lyfts de olika anhörighetskapens respektive särdrag fram, illustrerade med citat ur intervjuerna. Efter en sammanfattning av de fem fallbeskrivningarna med fokus på hjälpbehov och insatser ges en av utrymmesskäl kortfattad presentation av ytterligare tre personer som har intervjuats.

Sådana uppgifter som skulle kunna röja intervjupersonernas eller de äldres identiteter har förvanskats. Utomstående personer skall inte kunna identifiera de personer som förekommer eller omnämns i intervjuerna.

Fadwa, kvinna med mormor från Irak

Intervjun med Fadwa görs med hjälp av tolk. Den lilla lägenheten där den unga kvinnan bor med sin mormor ligger på tredje våningen i ett servicehus, nära tunnelbanestationen i ett ganska slitet sjuttiotalscentrum. Huset är stort och nyligen renoverat, men längs med väggarna finns redan långa märken av slitage efter rullstolar och rollatorer. Dörrarna ligger tätt i rad. En ledstång i ljust trä löper längs med väggen i korridoren, på samma sida som hissen.

Vid intervjun närvarar båda kvinnorna, och inte bara den anhöriga utan också den gamla gav sin syn på olika frågor som aktualiserades. Jag vill påminna om att citaten som redovisas i denna fallbeskrivning är saxade ur tolkat material.

Fadwa anlände ifrån Irak till Sverige 1998, två år efter sin mormor (född 1930). Fadwa, liksom de flesta övriga familjemedlemmar som numera bor här, är mottagen som flykting efter förföljelse i hemlandet. Familjemedlemmar har dödats, egendomar bränts. Ännu väntar flera på tillstånd att komma till Sverige, några under svåra förhållanden. Mormodern ansökte om uppehållstillstånd i Sverige i egenskap av anhörig, i samband med ett besök hos en svårt sjuk släkting. Den gamla bodde sedan växelvis hos sina söner och deras familjer. Denna lösning var inte bra i längden, utan det uppstod konflikter – främst mellan den gamla och svärdöttrarna. Så småningom bestämdes att hon skulle ordna ett eget boende, och en månad innan Fadwa anlände till Sverige flyttade mormodern in i ett servicehus för äldre. Den gamla ville inte ha hjälpen som erbjöds från den svensktalande personalen på plats. Fadwa flyttade in hos sin mormor så snart hon kommit hit, för att bo där och hjälpa henne dagligdags. Nu har de två kvinnorna bott tillsammans i drygt två år. Mormodern har mycket ont i ryggen och behöver hjälp med alla sysslor hemma, inklusive personlig omvårdnad. Hon går med hjälp av en rollator, men har svårt att röra sig. Hon lider också av diabetes som behandlas med insulin, vilket Fadwa ger henne. Den gamla har färdtjänst.

Lägenheten ligger högt upp i servicehuset och består av ett stort rum, en sovalkov samt ett rejält kök. Rummet är ljust, med stora fönster som vetter ut mot ett litet centrum intill tunnelbanestationen och med sovplatsen dold bakom ett skynke. Möbleringen är enkel, och

under intervjun klagar den gamla över hörnsoffan i läder som hon tycker är sliten och obekvä. Försörjningsbidraget tillåter inga större nyinköp.

Fadwa är 23 år gammal. Hon är gift sedan en kort tid, och hennes man befinner sig i ett annat europeiskt land i väntan på svar på ansökan om uppehållstillstånd i Sverige. Fadwa har läst tre timmar SFI (svenska för invandrare) om dagen, och väntar nu på att få en plats vid Komvux. Hon talar inte mycket svenska. Fadwa, liksom mormodern, har försörjningsbidrag. Den gamla har också hemvårdsbidrag på 1 895 kronor i månaden, pengar som går till Fadwa för den hjälp som hon ger.

Utmärkande för detta anhöringskap

Fadwas mormor beslöt sig för att stanna i Sverige under ett besök här. Många faktorer spelade in: förföljelser i hemlandet, de bristfälliga möjligheterna att där få vård, att de vuxna barnen befann sig här. Hon behöver mycket hjälp och har en bestämd uppfattning om från vem hjälpen skall komma. Fadwa berättar:

Efter att jag kommit är det jag som hjälper henne. Hon vill inte ha hjälp ifrån personalen i servicehuset, och hon vill inte att någon annan ska hjälpa henne förutom jag. När hon först kom hit kände hon sig isolerad och ensam. Tills jag kom. Då började det bli något bättre.

Den gamla berättar själv om bakgrunden till hennes flytt till servicehuset, och förklarar varför just Fadwa bör hjälpa henne:

Jag var hos min yngste son först, och sen sa han till mig att ”det är bättre att du bor hos min äldre bror”. Så var jag där en period, och då märkte jag också då att det kändes lite jobbigt för dom. Var och en har sin lägenhet, dom har sina familjer, så att det är bättre att jag bor här. Min son sa att det är bättre att du får ditt eget boende. Vi träffade en tjänsteman, och min son pratade med honom. Det ledde till då att jag fick bo här. Dom har sina fruar. Dom vill ha sin frihet, och jag måste själv lägga märke till, eller förstå, att de vill ha sin egen frihet. Dom accepterar inte situationen i längden, så jag tog det här beslutet då, att lämna dom i fred. Självklart det är min son, och jag vet att han tycker om mej, men jag vill inte vara en belastning för honom. Det är stor skillnad mellan Fadwa och mina svärdöttrar! Dom jobbar båda två, och när dom går till jobbet så skulle jag vara ensam. Och det här är mitt barnbarn! Den skyldigheten, eller det ansvaret som ligger på hennes axlar kan inte jämföras med deras! För att hon ÄR mitt barnbarn! Ändå. Dom är inte mina barnbarn.

Fadwas mormor kan inte gå på toaletten själv, och därför behöver hon ha någon som bor med henne. En vanlig dag kan se ut så:

Jag hjälper henne upp ur sängen på morgonen, för hon har problem med ryggen. Ibland klär hon sig själv, bland kan hon inte det. När jag gick på SFI, vilket var 3 till 4 timmar om dagen, då var det en självklarhet för mej att först ge henne frukosten. Efter skolan kom jag hem direkt och tog hand om hennes kläder, tvättade... Sen städar jag hemma, lagar mat, och tar henne med på en promenad ut. När vi kommer hem duschar jag henne. Sen när det gäller blodtrycket, det brukar jag alltid mäta, och sockret i blodet. Det finns en apparat, och det är jag som gör det varje dag.

Fadwa tror att av allt som hon gör för mormodern är det matlagningen som uppskattas allra mest. Det är mormor som har lärt henne:

Hon brukade laga mycket gott! Nu gör hon nästan inga praktiska saker. Men, om hon sitter här, om hon skulle vilja, kan hon göra sallad exempelvis. Men det förutsätter att hon är sittande.

Mormodern påminner: ”Men jag kan så att säga ge order: Gör, det, det.”

Fadwa är ensam som hjälpgivare, med undantag för enstaka tillfällen när en av hennes morbröder rycker in. Ensamheten innebär en stor förändring jämfört med tidigare, i hemlandet, där man var många som bodde tillsammans och hjälpte familjens gamla. En annan förändring gäller insatsernas innehåll:

Självklart skulle jag ha hjälpt henne lika mycket som jag gör här om vi stannat hemma, men skillnaden är framför allt då språket här ... och samhället. Om hon vill åka någonstans då måste jag hjälpa henne beställa en taxi, om hon har tider så måste jag följa med henne till dom tiderna som hon har. Men jag skulle ha hjälpt henne lika mycket.

Både Fadwa och hennes mormor har goda erfarenheter av äldreomsorg och sjukvård i Sverige:

När jag tog kontakt med äldreomsorgen kom dom direkt och besökte henne. Vi är mycket nöjda! Det finns ju läkare också, när vi bokar tid, brukar vi gå till dom och då tar dom väl hand om henne. Häromdagen hade hon ont i magen, då ringde vi, då kom en syster och var med nästan hela natten. Det finns ju även svenskar här i servicehuset. Och dom brukar ta hand om invandrare på samma sätt, precis lika bra som dom tar hand om svenskar.

Den gamla inflikar:

Dom har verkligen hjälpt till! Varje gång jag behövde nån hjälp så tog dom väl hand om mej! Jag blev flera gånger röntgad. När jag klagade på magen kom dom och tog väl hand om mej, likaså med benen, med öronen, ryggen etcetera. Jag brukade inte höra med mitt högra öra, dom skickade mej då till sjukhuset och jag fick hjälpapparat, och nu hör jag bättre! Och jag brukar få mediciner, insulin, tabletter ... och jag betalar inte! Dom behandlar mej mycket bra! Jag fick inte den här behandlingen, eller bemötandet i Irak. Det skulle vara nästan omöjligt att få den vården där som jag har fått här.

Fadwa har en samtalspartner i sin mormor, och hon gläds åt att få ta del av den gamlas minnen från hemlandet. Ibland känns dock hennes ansvar tungt. Fadwa lider ofta av dåligt samvete över att inte räcka till. Hon ger ett exempel:

Häromdan tog jag henne till toaletten, och så ramlade hon, och då kändes det mycket svårt för mig. Jag ... det tog lång tid tills jag kunde få upp henne. Det känns mycket tungt psykiskt! Jag fick dåligt samvete. Det var svårt. Det känns bättre just nu, men jag har inte kommit över det. Men, jag måste också dölja det för henne, så att hon inte känner sig som en stor belastning för mej.

Ibland vill den gamla vara ifred. Då tar hon en promenad på egen hand, stödd på rollatorn. Det händer också att hon går och besöker andra äldre arabisktalande i bostadsområdet. Fadwa, däremot, har nästan inga kontakter utanför familjen. Ibland talar hon litet med de svenska gamla på servicehuset, och om hon behöver praktisk hjälp uppsöker hon medborgarkontoret där det finns tolk. Tidigare, när Fadwa läste svenska för invandrare, hände det att hon pratade med jämnåriga i skolan. Numera inträffar detta aldrig. Händer det att hon går på bio, besöker ett café eller liknande?

Inte just nu, i och med att mormor befinner sig i den här situationen så kan jag inte det.

Vad gör då Fadwa om hon känner att hon behöver prata med någon annan än sin mormor? Om någonting känns särskilt svårt, eller viktigt att dela med en annan människa? Fadwa svarar med låg röst:

Känslomässigt ... då pratar jag absolut inte nånting, utan då bara sitter jag och gråter.

Hon längtar mycket efter sin man, och drömmer ofta om hur de skall ha det i framtiden:

Han har inte fått uppehållstillstånd än. Men när han kommer, när min man kommer, då kommer vi självklart bo i en egen lägenhet. Det kommer att bli bättre, i framtiden. Vi kommer att bilda en familj. Det kommer att kännas bättre! Mormor kommer att finnas kvar här, men vi kommer att hjälpa henne precis som vi har gjort. Jag har min morbror, sen kommer jag alltid att komma till henne. Och min man är införstådd. I hennes situation.

I framtidsdrömmarna ryms inte bara fortsatt hjälp till mormodern. Tillvaron i Sverige rymmer möjligheter som Fadwa saknat tidigare:

Det är mycket bättre här! Framför allt att slippa förföljelsen, det var mycket svårt där. Och i och med att Sverige är ett fritt land så hade jag för ambition att fortsätta mina studier. Här är det mycket öppet för mig, att gå och läsa. Ingen förhindrar mej, jag kan ta mina egna beslut. För en flicka är det mycket svårare där nere än vad det är här i Sverige.

Fadwa förklarar sin roll som mormoderns hjälpgivare både med hänvisning till personliga skäl och genom att åberopa ”kultur” i generella termer:

Det viktigaste för mej är att hon känner sig nöjd med livet och är glad. För det är hon som har fostrat mej. Hon var mer än min egen mamma för mej. Och du förstår, vi är orientaler och vi har vår egen kultur, det är därför ... jag ställer upp.

Fadwa har mycket begränsad erfarenhet av umgänge med svenskar, och en ganska vag uppfattning om svensk offentlig äldreomsorg i allmänhet. De gamla svenskar hon sett och pratat litet med i servicehuset verkar nöjda, men själv har hon följande tankar:

Jag tycker att det är fel att inte barnen och barnbarnen tar hand om sina gamlingar! Självklart skulle det ha varit mycket bättre om deras barn hade tagit väl hand om dom. För oss är det svårt att svälja det ... Jag vet inte varför de inte gör det, det kan ju hända är för att barnen har jobb att ta hand om. Jag brukar se dom ibland, när någon av dom äldre fyller år; då kommer barnen eller barnbarnen och firar. Sen går dom. Sen ... det kan hända att dom äldre själva vill vara ensamma. Jag vet inte.

Kommentarer

Denna fallbeskrivning exemplifierar vad jag valt att kalla för en flyktingrelaterad kedjemigration. Den gamla invandrade före den hjälpgivande anhöriga, en omständighet som bör påpekas eftersom den möjligen utmanar förekommande föreställningar om ”anhöriginvandring”. Den unga Fadwa visste att mormodern behövde hennes hjälp, och avsåg att vara den som skulle ge denna hjälp så snart den gamla anlät. Detta är inte samma sak som att Fadwa skulle ha kommit till Sverige *för att* ta hand om sin mormor: hon bedömdes själv ha flyktingskäl och beviljades uppehållstillstånd här på denna grund. Ändå var möjligheten att kunna hjälpa mormodern en del i bakgrunden till Fadwas invandring till Sverige. Fallbeskrivningen exponerar

en komplexitet som kan vidhäfta migrationsrörelser. Även Fadwas nuvarande situation var mångbottnad. Hon bor hos sin mormor delvis för att hjälpa henne, delvis på grund av avsaknaden av en egen bostad. Fadwa beskriver sin roll som hjälpgivare som naturlig och självklar, hon har alltid hjälpt sin mormor och alltid haft i sinnet att fortsätta att göra så. Men nu är situationen ändå mycket förändrad jämfört med tidigare. I hemlandet levde man i storfamilj, och många kvinnor hjälptes åt med såväl hushållsarbete som hjälp och omsorger om familjens äldre. Här är Fadwa ensam hjälpgivare, och hennes roll är mer komplex: utöver praktiska insatser (inklusive tillsyn och ständig tillgänglighet) fungerar hon som ombud och ledsagare. För den gamlas del innebär också den nya ordningen en stor förändring. Det sociala livet har krympt betydligt, både som en direkt följd av utvandringen i sig, och som en följd av de annorlunda bostadsförhållandena i det nya landet. Två saker är viktiga att uppmärksamma i detta sammanhang: den anhöriga tolkar inte själv (eftersom inte heller hon kan svenska), och det sociala stödet som genereras är tvåsidigt: de två kvinnorna stöttar varandra. De håller varandra sällskap. Samtidigt utmärks relationen mellan de två av en ömsesidig bundenhet.

Fallbeskrivningen visar en sammanflätad och komplex hjälpgivandets kontext. Den kastar visst ljus över en diskrepans mellan ideal och praktik. I detta fall är idealet det traditionella hjälpgivandet inom familjen, medan praktiken är det faktum att *en* person och inte många ger samma hjälp. Fallbeskrivningen väcker också frågor kring hur det går till när en viss familjemedlem blir ensam hjälpgivare. Vem axlar rollen? Varför just den personen? Fadwa anses av den gamla själv ha ett större ansvar för henne i egenskap av barnbarn.

Fler viktiga frågor aktualiseras här. Den unga intervjupersonen var inneboende i ett servicehus, ett särskilt boende för äldre. På plats i servicehuset fanns personal dygnet runt om hjälp skulle behövas. Mormodern hade stora hjälpbehov, men föredrog att få denna hjälp från sitt barnbarn. En bidragande orsak var att personalen inte talade samma språk, men framför allt poängterades barnbarnets *plikt*. Fadwas boende i servicehuset kan ses som ett sätt att tillförsäkra mormodern en individuellt anpassad äldreomsorg, helt efter hennes önskemål och därmed i äldrepolitikens anda. Men hur långt är det rimligt att driva individuell anpassning? Vilka är konsekvenserna för anhöriga som axlar hjälparollen? Vems ansvar är det att beakta detta?

Fadwa framhöll genom hela intervjun hur viktigt det var för henne att mormodern kände sig nöjd och glad. Frågor om hur hon själv upplevde sin situation eller vad hon önskade för egen del tycktes svåra att besvara, och intervjuaren fick upprepa och omformulera dem flera gånger utan större framgång. Detta kan tolkas på olika sätt. Individualistiskt formulerade frågor förutsätter individualistiskt orienterade svar, men kanske skilde denna intervjuperson inte mellan sina egna behov och mormoderns. Kanske var verkligen omsorgen om den gamlas välbefinnande överordnad flickans längtan efter jämnåriga vänner och till synes enkla förströelser. Om så var fallet var intervjufrågorna kanske etnocentriska. En annan tolkning är att frågorna inte översattes korrekt, utan omformulerades missvisande. Ytterligare en tolkning är att själva intervjusituationen, med mormodern närvarande, av intervjupersonen upplevdes som ett hinder för uppriktighet. Kanske såg hon sig nödgad att underbetona egna behov utan relation till, eller rentav hindrade av, den gamlas behov av hjälp. Den unga gav ett sorgset intryck, och ibland strömmade tårarna. Den livssituation hon berättade om var komplicerad. Hon gifte sig utomlands och har aldrig levt tillsammans med sin man – denne har aldrig varit i Sverige. Hon gav omfattande hjälp till sin mormor och fanns till hands dygnet runt. Ansvaret kändes stundtals tungt, det berättade Fadwa med eftertryck. Hon hade ett begränsat umgänge, om än många telefonkontakter med människor i hemlandet.

En kanske drastisk men ändå rättvisande bild framtonar: den unga anhöriga utan egentligt fotfäste, mitt emellan olika livsstilar, ja mitt emellan länder. Mormoderns behov här och nu, familjens förväntningar och de egna idealen håller Fadwa fast i en position som förefaller vara liminal, eller marginell. Livet i servicehuset är ett liv i skymundan, i väntan. När mannen kommer, om han kommer, skall det liv börja som hon längtar efter med ett eget hem och barn. Innan dess kan hon inte riktigt finna sig tillrätta, och undertrycker behov som skulle äventyra situationen. Men hur kommer det att bli om och när Fadwas drömmar realiseras? Hon vill studera, och planerar att fortsätta hjälpa mormodern. Kommer hon verkligen att kunna göra allt detta: Bilda familj, studera och hjälpa sin mormor? Hur går det med tillsynen av den gamla nattetid? Toalettbesöken? Kanske inser både Fadwa och de övriga i familjen att detta kan komma att bli svårt, men skjuter tankarna och eventuella nya beslut på framtiden. Tolkningssjäkligheterna är många. Överdrivs den gamlas behov? Eller är behoven egentligen av andra slag än de handfasta sysslor som måste artikuleras för att hjälp skall ges i det befintliga äldreomsorgssystemet? Vissa uttalanden pekar i en sådan riktning. Å ena sidan föreföll uppfattningen att den gamla måste ha någon som bor där vara djupt rotad: hon behövde ju så mycket hjälp. Å andra sidan talade, som redan påpekats, den intervjuade unga kvinnan om en efterlängtd framtid när hon skulle ha ett eget hem och fortsätta att hjälpa sin mormor. Den gamla själv tycktes tänka i liknande banor och framhöll hur trevligt och omväxlande det kommer att bli för henne att kunna besöka dotterdottern i hennes framtida hem.

Slutligen skall här lyftas fram de mycket goda erfarenheter som både Fadwa och hennes mormor hade av bemötandet inom den offentliga vården och omsorgen. De jämförde med förhållandena i hemlandet, och uttryckte sin stora tacksamhet utan förbehåll.

Rada, kvinna med far från Bosnien

Intervjun med Rada görs i faderns lägenhet. Under tiden besöker den gamle, född 1933, sina barnbarn.

Rada kom som flykting från Bosnien till Sverige 1993 tillsammans med två tonåriga barn. Själv har hon inga syskon, hon är frånskild och har varit ensamstående sedan barnen var små. Två år efter den lilla familjens ankomst anlände Radas far, mottagen som anhörig. Kvar i hemlandet fanns och finns fortfarande Radas mor. Den delvis ofrivilliga men faktiska skilsmässan mellan de två gamla har dragit ut på tiden. Inledningsvis hoppades fadern på att hustrun skulle välja att följa efter honom. Hon hade tillstånd att komma till Sverige, men ville varken lämna hemmet eller hemlandet. Numera håller ingen i familjen det för troligt att hon kommer att ändra sig och återförenas med de sina i Sverige. Rada försörjer sin mor genom att regelbundet skicka pengar till henne. Första tiden i Sverige bodde Radas far tillsammans med henne och barnen i en hyreslägenhet på tre rum och kök. Efter en tid blev trångboddheten ett påtagligt problem: den gamle mannen behövde lugn och ro och tonåringarna behövde avskildhet. Han fick hyra rum på ett lägenhetshotell i närheten, en inte idealisk lösning men då vad som stod till buds. För ett halvår sedan flyttade han så till en hyresrätt i ett lugnt område byggt på femtiotalet, några busshållplatser ifrån sin dotter. Lägenheten, som han fick med hjälp av förtur efter läkarintyg, är varsamt nyrenoverad. Den är välplanerad, med ett rymligt kök, två stora ljusa rum och en hänförande utsikt mot ett grönområde i väster.

Rada arbetar deltid som anhörigvårdare åt sin far och deltid som lokalvårdare på en skola i närheten. Hon planerar varje dag efter faderns tillstånd, och besöker honom flera gånger: först på förmiddagen och sedan vid ytterligare minst ett tillfälle under eftermiddagen och kvällen.

Rada överskrider regelmässigt de tilldelade 21 veckotimmarna som anhängvårdare. Hon gör allt hushållsarbete och fungerar som faderns språkrör vid kontakter med läkare och myndigheter. Han lider av en ovanlig neurologisk sjukdom som kommer i skov, orsakar stelhet och skakningar och vissa dagar hindrar honom nästan totalt. Han behöver hjälp med allt: ta sig upp ur sängen, gå på toaletten, duscha, klä på sig, äta. Enstaka dagar är symtomen lindrigare och behovet av hjälp och passning inte lika stort. Sådana, bra, dagar kan han ta kortare promenader, med sin rollator i grannskapet på egen hand.

Den gamles psykiska hälsa är skör. Minnen från två krig plågar, och Rada beskriver sin far som mycket nervös och stundtals deprimerad. Han saknar också sin hustru mycket.

Rada har några vänner från hemlandet som hon lärde känna på flyktingförläggningen. Också de hjälper gamla föräldrar här. Rada träffar inte dessa vänner så ofta, men de har viktiga gemensamma erfarenheter och talas vid i telefon varje vecka. I övrigt är Radas umgänge inte så stort.

Utmärkande för detta anhörigskap

Rada kände sig förvissad om att hennes far skulle få hjälp här om det behövdes, och planerade inga detaljer i förväg. Hon var inte förberedd på att han hade förändrats så under kriget, och blev bestört när hon först fick se honom:

Han var mycket... han hade förlorat mycket vikt och vägde 55 kilo när han kom, och han var i en fruktansvärd situation.. Jag visste inte hur det var med det, innan han kom. ... Jag betalade biljetten hit och han åkte från Bosnien till Kroatien och sen från Kroatien, från Zagreb, till Stockholm med flygplan. Men först med buss, genom området där kriget pågick fortfarande. Förstår du vad jag menar? Ja, det var en mycket svår situation, men han ... han tog sej igenom. Han var sjuk faktiskt, han överlevde två krig. Han upplevde mycket dåliga saker under kriget i Bosnien. Han hade jättestora skakningar, när han kom hit.

Familjen levde ganska länge i väntan på att Radas mor skulle följa efter till Sverige, och tankar på praktiska arrangemang för makarna sköts på framtiden. Men efter några år stod det klart: ”Mamma kan inte leva utan sitt land.” När det nu var uppenbart att fadern skulle förbli ensam här uppstod många frågor, och problem måste lösas. Skulle han alls stanna i Sverige? I så fall: Var skulle han bo? Vem skulle hjälpa honom? Situationen var svår att få grepp om och hantera, med delvis olika uppfattningar i familjen:

Det var hans fel faktiskt, han trodde att mamma skulle ... ja, han tänkte hela tiden på om han skulle återvända till Bosnien eller stanna kvar här. Sen bestämde han sej för att stanna kvar. Jag försökte genom läkarintyg att få en lägenhet för honom. Läkaren hjälpte mycket. Men mina barn tänkte att det kanske är bättre att han åker tillbaka för att vara med mamma, eller att mamma kommer hit, men ... Det går inte. Det gick faktiskt inte. Barnen tänkte att han är ganska ensam, och ... han behöver sällskap, och jag måste ju ... jag har bara deltid hos honom, och jag måste jobba på andra ställen, hela tiden springa runt och springa hem och laga mat och allt möjligt. Det var mycket svårt för mej, och mina barn var ledsna och dom tänkte: ”Åh! Mamma, hur ska du klara det?” Men jag ville att han stannar här! Det är bäst för honom! Jag tänkte bara på honom.

Rada besöker sin far flera gånger om dagen, nu sedan han flyttat till en egen lägenhet. Hon måste planera sin tid in i detalj för att hinna med sina olika arbeten, och planerna måste ständigt anpassas efter den gamles dagsform. Hon beskriver en vanlig dag:

Jag behöver göra allt åt honom. Han är mycket stel, han kan inte klä på sej själv, han är ensam, kan inte språket, och... Vissa dagar har han mycket svårt, då kan han inte röra sej. Jag måste planera allt, så att jag kommer hit när det passar honom, när han vaknar. Han kan sova länge. Väldigt länge. Jag kommer runt 11 och hjälper honom upp från sängen, och ibland har jag lagat mat till honom i min lägenhet som jag bär hit.

Jag hjälper honom att äta, ibland så skakar han så väldigt mycket. Sen hjälper jag honom att gå på toa. Ibland han kan göra det själv, men jag måste vara här! Ibland måste jag hjälpa honom att klä på honom, gå ut... Det beror på! Och sen går jag och jobbar. Det är nära ... och jag går och lite tar pauser, och besöker honom. Jag planerar varje gång vad jag ska göra när jag kommer hit, jag vet till exempel när han äter middag, och sen ska han på toa. Jag fick 21 timmar i veckan hos honom, men det spelar ingen roll, jag går dit när som helst.

Trots den gamles stora hjälpbehov svarar Rada tveklöst på frågan om vilket som är hennes för fadern viktigaste insats: "Sällskap!" Hans psykiska problem förvärras av ensamhet:

Pappa behöver mycket stöd! Hans psykiska situation är sådan. Hans läkare sa att hans hälsotillstånd ska gå mycket ner om han är ensam. Man ska vara med honom mycket mer. Men till vem ska jag säga det? Jag försökte säga det till biståndsbedömaren, och hon sa "vi betalar inte för sällskap". Men han faktiskt behöver hjälp!

Radas känsla att det är självklart att axla ansvaret för fadern är stark, och till en början kändes det främmande att ta betalt för hjälpen. Hon tänkte om först efter visst tryck från landsmän med erfarenheter av anhöriganställningar:

Det är en sån tradition i forna Jugoslavien att alla barn tänker att dom ska hjälpa sina föräldrar när dom blir vuxna. Det är nånting som är normalt. Barnen hjälper sina föräldrar, och tvärtom. I början tänkte jag att det är min skuld till min pappa, jag måste hjälpa honom! Han är gammal och... Inte gammal! Men sjuk. Och då tänkte jag så. För mej är det normalt, och därför tänkte jag inte att jag kan få jobb hos honom, i början. Men så ringde min väninna: "Åh Rada! Du gör fel! Helt fel! Du springer hela tiden runt och jobbar hårt! Plus att du jobbar för din pappa. Varför då? Du kan få jobb hos honom! Detta enligt svenska lagar!" Det var mina kompisar som tog reda på allt.

I Radas berättelse om tiden efter att fadern anlant finns många inslag om möten med olika myndighetspersoner, som socialsekreterare, biståndsbedömare och läkare. Hon har både bra och dåliga erfarenheter. Första gången Rada kontaktade äldreomsorgen hade hon förberett sig noga genom att skriva ner frågor och önskemål på ett papper. Hon fick en besökstid omgående, och minns med glädje det goda och respektfulla bemötandet vid detta tillfälle – som bland annat resulterade i hennes anställning som faderns personliga assistent. En dålig erfarenhet gjordes ett par år senare när de tilldelade hjälptimmarna plötsligt minskades radikalt, utan att någon ny biståndsbedömning gjorts och utan att familjen hade kontaktats. Radas anställning växlade dessutom plötsligt form, från personlig assistent till anhängigvårdare:

I början var jag personlig assistent. Sedan ringde en kvinna som jobbar i äldreomsorgen. Och hon sa till mej: "Du ska få mindre pengar till din pappa." Efter nästan två och ett halvt år! Jag blev mycket förvånad, och ledsen! "Varför det?" Och hon sa: "Kom hit och skriv under ditt anställningsbevis!" Och jag kom ... jag visste ingenting! Jag kunde inte lagen, och visste inte hur det fungerar. Ingenting! Och hon sa igen: "Du ska ha mindre timmar till din pappa, och efter 31 maj avslutar du arbetet där. Din pappa kan ta hand om sej själv!" Jag blev mycket orolig! Jag sa till henne, jag kunde bara säga så: "Tänker du att han ska bli yngre? Och friskare än han är nu?" Och hon sa: "Ah! Han kan ta hand om sej själv!"

Rada har en vårdutbildning från hemlandet. Kunde hennes kunskaper komma andra till nytta och ge henne själv en mindre splittrad tillvaro?

När hon sa till mej att jag bara hade två timmar försökte jag få ett arbete till inom äldreomsorgen: "Åh, snälla, hjälp mej, kan du hitta nånting till mej? Jag kan jobba med gamla, jag jobbade en kort tid med gamla i ett servicehus." Men hon sa bara: "Tyvärr, det finns inte." Men nu vet jag, jag märkte sedan att det finns mycket jobb! Inom det området.

Rada kände sig lurad och utnyttjad, och lider ännu efteråt av sin undfallenhet:

Hon var riktigt otrevlig mot mej. Jag vet inte varför! Jag frågade aldrig. Jag var så blyg och ... jag visste inte, får jag rätt nånting eller inte? Jag hamnade i en jättestor depression. Jag kunde inte ringa någon, inte säga något. Jag kunde inte uttrycka mej, fråga: ”Hej, vad gör ni med mej? Varför är det så här?” Det var den allra svåraste situationen för mej här. Det var orättvist, och nu är det mycket svårt när jag tänker på det. Jag tänkte klaga över hennes beteende mot mej, och jag skrev ett brev men skickade det aldrig. Nu känns det mycket svårt när jag tänker att jag har inte gjort det. Jag skrev mycket och det tog mycket tid, det är mycket svårt för mig ringa och förklara! Det är språkbarriärer, mycket ... svårt för mig. Kanske någon säger nånting och så kan jag inte svara. På rätt sätt. Och jag är mycket rättvis. Om jag ser att någonting går snett, jag blir mycket ledsen och mycket orolig och mycket nervös. Nästan galen! Det känns mycket svårt! Jag försöker vara rättvis mot alla och tänker att det behöver vara så i världen. Men det går inte. Därför blev jag mycket besviken och har mycket problem med mig själv.

Skiftet av anställningsform och det minskade antalet timmar försatte Rada i en svår situation. Hon insåg att hon inte skulle ha möjlighet att utöka arbetstiden som lokalvårdare eller skaffa ett annat arbete eftersom hon – oaktat de nya besluten – måste ge samma hjälp som tidigare:

Jag sprang mycket och jobbade mycket hårt på andra ställen.. Jag städade. Det var ett mycket hårt jobb för mej, och jag kände mej förnedrad! Det var inte rättvist! Men jag kan inte språket här så bra, och jag kan inte svenska lagar. Jag kunde inte göra nånting. Jag var så ledsen, så besviken.. Och det mest förnedrande var att jag var tvungen att lämna min pappa ensam. Och jobba så hårt för min familj. Min pappa är ensam, jag måste gå med honom till läkare, kontakta allt möjligt, köpa och laga mat åt honom. Allt, men utan hjälp! Jag kände mej utnyttjad, blev mycket nervös och stressad!

Radas redan utsatta tillvaro utsattes för en hård extrabelastning. Hon hamnade i en personlig kris, och gråter medan hon minns:

Jag förlorade nerverna och jag kunde inte ... Jag sprang omkring överallt och jag började bli galen helt enkelt! Till slut bad jag min dotter: ”Ring, snälla du, till socialtjänsten ... Be dom hjälpa mej ... jag vet inte, jag ska ... ta livet av mej!” Jag jobbade så hårt, jag sprang så mycke t... Jag var så mycket ledsen och förlorade liv ... nerver!

Kontakterna mellan sjukvården och äldreomsorgen fungerade inte heller smidigt nu:

När jag kom till läkaren sa han: ”Du, din pappa har ett jättestort handikapp, han behöver hjälp! Mycket hjälp, hemtjänst ...” Jag sa till honom att jag bara har 2 timmar om dagen. ”Vem bestämde det?” Jag svarade: ”Socialtjänsten ... det är inte mitt fel, jag försökte ... Då sa han: ”Åh, jag ska göra nånting! Och om dom inte tar mej på allvar så ska jag skicka honom på geriatrisk undersökning, där dom undersöker honom ordentligt, från punkt till punkt.”

Neurologen utfärdade ett intyg som styrkte den gamles ökade hjälpbehov, men intyget togs inte i beaktande av äldreomsorgen utan antalet hjälptimmar förblev oförändrade. Rada ringde till socialbyrån för att klaga:

Jag fick träffa en socialarbetare. Hon sa: ”Jag förstår att du behöver mycket mer, men jag kan inte hjälpa så mycket ... det är inte jag som bestämmer”. Men det är konstigt! Varför kom en socialarbetare om dom inte kan hjälpa till? Det är klart, kanske hon är inte en sån person som bestämmer. Hon sa: ”Du kan ringa då och då”. Men jag kan inte ringa och kontakta hela social.. ministern eller ... Det är väldigt mycket svårt för mej! Hela tiden får jag kämpa.

Neurologen skrev nu en remiss för en geriatrisk utredning, i syfte att ytterligare styrka behovet av fler hjälptimmar. Men inte heller samverkan mellan olika instanser i vården fungerade väl: Ännu efter ett år har ingen kallelse till geriatrisk utredning kommit. ”Det är fruktansvärt svårt att få tag i läkare här i Sverige!” Dotterns begäran om hjälp för sin mor gav ändå till slut respons. Antalet hjälptimmar till fadern utökades vid ett möte där både Rada, hennes far och dotter träffade en annan biståndsbedömare än tidigare:

När biståndsbedömaren kom hit, jag förklarade för henne: ”Jag börjar bli gammal ... jag kan inte, ni måste hjälpa mej ... Min pappa först, sen mej! Annars kommer jag också att bli sjuk!” Hon var mycket snäll! Situationen var helt tvärtom jämfört med gången innan! Och hon sa till mej att jag hade helt otroligt liten lön. 2 timmar, minst betalt av alla. Hon sa: ”Vad säger du?” Jag sa att det är inte jag som bestämmer ... ”Nej”, sa hon då, ”du kan bestämma själv!” Och så gav hon mig fler timmar. Jag visste inte att jag kunde göra det! Det finns fina personer. Men jag har mycket svårt att förstå att det finns personer som jobbar inom socialtjänsten, som inte har förståelse för människors problem.

Efter mötet med den nya biståndsbedömaren har Rada, fram till helt nyligen, arbetat 21 timmar i veckan hos sin far och resterande arbetstid som lokalvårdare. Nu har hon dock minskat sin arbetstid som lokalvårdare:

Jag arbetade 6 timmar tills förra veckan. Nu ska jag arbeta lite mindre, och ta lite mer hand om pappa. Men det blir mindre pengar för mej.

Rada vill ha fler timmar hos sin far, men misstänker att äldreomsorgen inte tror på henne när hon påtalar faderns stora hjälpbehov. Hon känner sig kränkt, tror de att hon vill ligga på soffan och lata sig?

Också för mej är det en väldigt svår situation. Jag lugnade mej när jag fick 21 timmar, men fortfarande lyssnar dom inte på mej. Fortfarande måste jag kämpa. Fortfarande måste jag försöka genom läkaren, om någon inte tror på mej, eller om jag kan inte uttrycka mej på rätt sätt, eller ringa rätt person! Dom litar på läkaren, men inte på mej. Det känns svårt. Men jag vill inte springa och jobba så hårt, vara så trött och svettig, och sen duscha snabbt och gå till pappa. Det är inte bra för mej. Jag måste kämpa! Jag är medveten om att pappa blir äldre och äldre och han ska må sämre och sämre.. Och jag ... jag är här! Och tar hand om honom. Men det är mycket svårt att någon inte tillåter mej att tillbringa så mycket tid hos honom. För mej, det är det svåraste. Jag är inte nöjd med det här! Inte att jag vill ligga och titta i taket eller nåt. Nej! Jag vill hjälpa honom, jag vill vara med honom. Men jag måste jobba! Det är så orättvist!. Jag känner mej desperat! Ibland visar jag det för honom. Han tycker: ”Åh, min dotter! Vill du att jag hjälper till med nånting...” Han tänker på mej! Han vet att jag springer hela tiden. Men det går inte, längre ... jag börjar bli trött! Snart kommer jag att bli sjuk, jag också! Vad ska hända, då? Då blir det ett problem till! Men ingen lyssnar på mej. Och jag kanske inte kan säga något till någon. Men jag skulle vilja ha mycket mer tid hos honom!

Rada ensam hjälper sin far. Hon berättar att man i hennes familj alltid har hjälpt varandra i tider av svårigheter:

Jag flyttade till mina föräldrar när jag skilde mig, och vi var en liten familj. Det var bara det som gällde, att vi måste hålla ihop och hjälpa varandra.. Det är mycket svårt i Bosnien, man får inte ... egen lägenhet och man är tvungen att bo med sina föräldrar. Annars ... vart kan man ta vägen? Mina föräldrar hjälpte mej mycket. Det är så hos oss i Bosnien! Vi är sådana personer, det ligger i vår bakgrund. Vi hjälper våra föräldrar och familj.

Vid enstaka tillfällen när hon är förhindrad händer det att något av barnen rycker in i Radas ställe. Rada framhåller dock att detta inte är deras ansvar. Med hans roll under barndomen i

färskt minne besöker och hjälper de gärna sin morfar, men: ”Mina barn har inte tid till min pappa! Och dom behöver inte, faktiskt.” Mannen har, utöver dotter och barnbarn, inte kontakt med några andra människor – med undantag för några Jehovas vittnen som regelbundet besöker honom och ibland tar med honom till gudstjänst inne i centrala Stockholm.

Rada beskriver sin nuvarande livssituation och bävan inför framtiden och faderns accelererande sjukdom:

Jag är medveten om att det väntar en jättesvår situation framför mej, och att jag måste få chansen att vara med min pappa ... Jag ser hans situation varje dag. Jag märker många saker som jag inte säger nånting om till honom, det behövs inte, det vore inte bra ... Men, det gör att jag måste springa hem, springa till jobbet, passa bussen och tunnelbanan hela tiden, åka dit och hit och dit och hit .. det är mycket svårt för mej! Jag är 46 år gammal! Och jag är ensam mamma, jag måste ... trots att mina barn är vuxna behöver jag köpa och laga mat och ... allt möjligt till min familj också. Dom hjälper till hemma, men det är inte tillräckligt! Men jag måste till pappa, han är ensam, han väntar på mej! Här. Jag springer och städar någonstans, tänker: ”Åh, behöver han någonting just nu?” Det gör mej desperat! Och olycklig, jag tänker: ”Hur är det med honom? Vad gör han nu?” När jag är långt ifrån honom.

Rada får frågan om hennes liv förändrats mycket sedan fadern kom. Kan hon till exempel gå på bio en kväll?

Ja, det skulle jag kunna, mina barn kanske kan ... Men det är inte nånting som stör mej. Jag vill inte ha nåt ... speciellt.

En gång sökte Rada läkarhjälp eftersom hon kände sig deprimerad. Den unga läkaren hon träffade rekommenderade henne ”naturliga tabletter” för att stärka hälsan. Vid intervjutillfället tonar Rada ner sina känslor av desperation med anledning av situationen med vårdansvaret för pappan och en hårt stressad tillvaro:

Jag mår okej. Lite problem med nerverna bara, och lite ryggbesvär. Men det är inte nånting som är speciellt. Bara lite deppig.

Rada drömmer om ett annat liv i framtiden:

Jag skulle gärna bo någonstans i en by ... Ha djur, och leva i lugn och ro. Kanske är det åldern som påverkar! Och jag vill gärna, och min familj vill gärna, åka lite till vårt hemland.

Samtidigt vill hon ogärna tänka framåt. Hon utgår ifrån att fadern kommer att bli sämre. I svarta stunder vet hon inte vem, hon eller Branislaw, som kommer att leva längst:

Det kommer att bli så snart. Men jag kommer att vara med honom hela tiden. Hur mycket det än blir. Om jag ska få anställning hos honom eller inte. Jag måste vara med honom. Barnen säger: ”Mamma, hur ska du klara honom när han blir ... äldre ...” Men jag tänker inte som dom tänker, utan bara: Jag ska hjälpa honom! Till sista minuten. Men jag vet inte vem som ska vara först. Jag eller han.

Allt är inte mörkt. Rada känner glädje över att ha sin far här, över att få träffa honom ofta och över att veta att han har det bra:

Det är nånting som gör mej lycklig, att han är här och att jag kan hjälpa honom. Han känner sej tryggare här. Han behöver inte tänka om han ska äta nånting, i morgon. Kriget ... Och min mamma sa en gång till mej: ”Åh! Du förlängde hans liv! Du hjälpte honom mycket! Annars han skulle dö!” Det är mycket fint att umgås

med honom. Han är jättesnäll! Inte någon svår person, utan det är lätt med honom. Han vill inte stå i vägen! Han försöker hjälpa mej, till exempel genom att bära lite påsar om vi går till affären och köper nånting. Men jag tänker ... jag tittar på pappa och ser att han behöver hjälp. Men han kräver ingenting! Han är lycklig att han är här; att han har socialbidrag och att han kan överleva ... Han behöver inte tänka när han vaknar: ska han äta idag? Det händer i Bosnien just nu. Folk har ingenting att äta. Och inget att, ingenstans att hitta jobb. Och tjäna pengar. Han fick en jättefin bostad, och mådde mycket bättre när han flyttade hit. Han fick faktiskt allt! Han trivs och är mycket nöjd! Och jag är ... också nöjd. Han är lycklig här!

Rada uttrycker också sin egen tacksamhet:

Sverige har hjälpt oss jättemycket, hela familjen! Det är mycket, mycket bättre att vara här! Vi besökte Bosnien i somras, och där var situationen mycket svår. Man känner i luften ... kriget, och allt som kommer efter. Stor fattigdom, sjukdomar, sociala problem ...

Innan Radas far kom till Sverige arbetade hon en tid på ett servicehus, och där fick hon viss inblick i hur andra gamla har det här:

Jag såg flera som kom till sina gamla och hjälpte dom, trots att dom hade hjälp. Några hjälper, men ... det är inte tillräckligt. Många har ingen, ingenting ... det är tråkigt. Dom gamla tänker på det och pratar om det. Jag blev så ledsen, jag kunde inte jobba!

Rada tror att rädsla för döden får yngre anhöriga att överge sina gamla. Att besöka dem skulle påminna om att också deras egna liv är ändliga:

Man ser sig själv. Det är svårt att se hur livet går. Man börjar bli gammal. Det är svårt att se på andra som kämpar, som är gamla och som livet tar slut snart ... Det var mycket svårt, psykiskt, för mej att se. Jag tror att det är lättare för gamla att ha sina närmaste bredvid sej i svåra stunder, eller när livet tar slut. Man måste vara medveten om det, och vara där. Det är nånting som är ... obligatoriskt!

Hon har inte upplevt sig diskriminerad som invandrare, men:

På något sätt ändå, jag tänker att man är mycket mer diskriminerad för att man inte har någon kunskap. Hela tiden ställs man inför frågan om hur lagarna fungerar i Sverige. Jag tror att lagarna är helt okej, men om man inte känner till dem, då förlorar man i allt. Jag försökte lära mej litet om sociala frågor ... jag är mycket intresserad av det. När jag hittade några punkter, angående min pappa när han hade flyttat till lägenheten och angående hjälpen från socialen och så ... När jag kunde det och ringde och var säker ... Min pappa ska få allt! Och jag krävde, eftersom jag var medveten om hans rättigheter. Då gick det bättre! Men jag tror inte det är någon diskriminering. Bara okunskap.

Kommentarer

Radas far kom till Sverige som anhöriginvandrare, men utvandrade i praktiken på grund av att situationen i hemlandet under pågående krig var så svår. Trygghet var målet. Detaljerna, utgick hans dotter från, skulle gå att ordnas efter hand. Radas liv var präglad av omfattande ansvarstaganden: ensam förälder från det att barnen var små, nu ensamt barn till far med mycket stora hjälpbehov samt försörjare av sin mor i hemlandet. Själv hade Rada också fått mycket hjälp av föräldrarna, tidigare i livet. Familjens historia i stort vittnade om ömsesidigt hjälpande över tid under på olika sätt utsatta förhållanden.

Människor i en migrationskedja lever ofta med en beredskap för att återvända, samtidigt som de faktiska omständigheterna här ”snärjer in” och förankrar individen i det nya landet:

bostad ordnas, sjukdomar är under behandling, andra familjemedlemmar etablerar sig på olika sätt. Även i detta fall hade den gamle blott gradvis accepterat sin nya situation. Med hustrun kvar i hemlandet levde han länge i ett provisoriskt tillstånd där återflyttning hem hölls som en öppen möjlighet. Hur realistisk var denna möjlighet? Skulle han ha klarat sig om han rest tillbaka? Hur som helst så påverkades också Radas och hennes barns liv av att den gamles beslutsprocess tog tid. En provisorisk bostadslösning och faderns pendlande fysiska och psykiska hälsotillstånd gjorde framtiden svår att planera.

Rada hade ett relativt litet eget socialt umgänge. Hon deltog sällan i aktiviteter utanför det egna eller faderns hem. Hon nämnde men tonade i intervjun ned betydelsen av egna hälsoproblem, ryggsmärtor och låga stämningsläge.

En upplevelse av beroende av olika instanser, i socialtjänsten och sjukvården, föreföll central i Radas berättelse. Central var också hennes kamp mot detta beroende. Det händelseförlopp som hon berättade om i samband med att tidstilldelning och anställningsförhållanden ändrades förefaller ha varit präglad av godtycklighet. Vad orsakade de olika ändringarna? Är det så, som Rada ansåg, att enskilda tjänstemäns goda vilja och förmåga att förstå avgjorde? Hon hade absolut inte upplevt sig diskriminerad som invandrare. Däremot kände hon sig handikappad av bristande kunskaper i svenska, och hon misstänkte att vissa tjänstemän hade utnyttjat detta faktum för att förneka insatser som annars varit möjliga för faderns del. Hon anade också att hennes oförmåga att uttrycka sig på rätt sätt ibland hade lett till att hon inte blivit trodd, och därmed inte alltid respekterad. Radas situation, liksom hennes upplevelse av densamma, framtonar mycket komplex. Å ena sidan framstår hon som både medveten och talför, å andra sidan klagade hon inte när hon kände sig som mest kränkt. Kanske hade hon varit mindre defensiv visavi äldreomsorgen om hon inte varit så beroende av den. Kanske vågade hon helt enkelt inte klaga på grund av rädsla för att framtida beslut skulle påverkas av detta? Den komplexa bilden har sin motsvarighet i en mångfacetterad verklighet.

Ett annat tema, också det centralt och sammanhörande med det nyss nämnda, var Radas arbetssituation. Den och anhörighetskapet var tätt sammanflätade och delvis varandra urlakande. Rada var hårt klämd mellan olika behov: egna och andras. Deltidsarbetet på två ställen, faderns ensamhet och sjukdom samt ansvaret för de egna tonårsbarnen gjorde att hon ständigt var på språng, och ständigt kände dåligt samvete för det som för stunden försumrades. Detta tillstånd kom sig till stor del av anställningsformens frihet att förlägga arbetet efter eget huvud. Så fort Rada inte var hos fadern hade hon honom i tankarna och oroades: kanske behövde han henne *just nu*. Hon sprang mellan sina två arbeten flera gånger dagligen, och var i praktiken hos sin far mer än de 21 timmarna för vilka hon hade betalt. Den gamle behövde hjälp varje dag. Det stod dottern fritt att förlägga sin arbetstid efter hans behov: i enlighet med villkoren för anhöriga i denna anställningsform lägger sig inte arbetsgivaren i *när* den anställda arbetar. Följaktligen ges inga lönetillägg för arbete på obekväma tider, till exempel helger eller kvällstid. Hon hade heller ingen rätt till semesterersättning, eftersom semesterlön inräknas i den ordinarie ersättningen.

Detta anhörighetskap placerar bland annat i blickfånget skiljelinjen mellan den normala och förväntade hjälpen mellan närstående och den hjälp som går utöver detta. För vilken typ av insatser skall betalning utgå? Frågan går självfallet inte att besvara enkelt. Intervjupersonen bedömde sin viktigaste insats för fadern vara att ge honom sällskap, oaktat den mängd av praktiska insatser hon gjorde och den höga grad av tillgänglighet som kännetecknade detta anhörighetskap. (Biståndsbedömaren i ärendet hade dock låtit förstå att "sällskap" inte ingår i äldreomsorgens uppgifter.)

Anställda anhörigvårdare tjänar inga stora pengar, inte heller lokalvårdare. Radas dåliga ekonomi orsakade henne oro. Frågan väcks hur det kom sig att hon inte kunde få mer arbete inom äldreomsorgen, att kombinera med placeringen hos fadern. Prövades hennes kompetens och lämplighet när hon uttryckte detta önskemål? Av Radas egen berättelse att döma avfärdades frågan utan att närmare beaktas.

I praktiken var den livssituation som återberättades i intervjun hårt pressad mellan inte bara traditioner och faktiska, nya omständigheter utan även mellan konkurrerande realiteter: nödvändigheten av att arbeta fullt för försörjningen, nödvändigheten av att se till att den gamle hade det bra. Intervjun föreföll glänta på ett lock under vilket ett enormt tryck rådde. Rada vågade knappt tänka på framtiden men var skräckslagen för att klappa ihop och inte kunna fortsätta att hjälpa sin far. Han behöver henne så mycket! Hon förklarade delvis sin roll som hjälpgivare med ”det är så, vi är såna”, och underbetonade egna behov som kunde tänkas konkurrera med den situationens krav.

Den tradition som åberopades gavs delvis en krass förklaring: man måste hjälpa varann i Bosnien, annars går man under. Rada uttryckte dock en ambivalens vad gäller de egna barnens roll. Visserligen ville de gärna hjälpa till, men de togs inte mycket i anspråk som hjälpgivare till den gamle och sades egentligen inte ha tid för detta. Det ömsesidiga hjälpgivandets tradition har gränser. Hur har de kommit till? Rada antydde ett svar: ”Jag tänker inte som dom tänker.” Det kan alltså vara fråga om ett generationsskifte, där den vuxna dottern lever efter det traditionella och ömsesidiga idealet medan barnen fostras in i andra tänkesätt.

Novin, kvinna med mor från irakiska Kurdistan

Intervjun med Novin görs i hennes lilla tvårumslägenhet i ett åttiotalscentrum en bit utanför Stockholm. Novin talar god svenska, och citaten här har kortats ned betydligt efter en mycket ordrik intervju.

Bostadsområdet sjuder av liv i den tidiga sensommarkvällen. Hela familjer har samlats på gräsmattorna mellan husen, människor i alla åldrar sitter utspridda, och i klungor, på filtar och på ihopfällbara stolar. Skrik och skratt, höga barnröster, grillos fyller luften från uteplatser och balkonger. Novins lägenhet erbjuder en rofylld kontrast mot intrycken jag fått under promenaden från tunnelbanan. Här råder stillhet, och ordningen är påfallande. Novin berättar att hon ägnar hemmet mycket tid. Det märks. Väggarna är omsorgsfullt laserade i milda, mättade färger som harmonierar med textilier, konstföremål och reproduktioner. En diskret doft av parfym eller rökelse anas under den mer påtagliga aromen från nybryggt kaffe.

Novin är 44 år gammal. Hon kom till Sverige 1993 i sällskap av sin mor och två syskon. Innan de anlände hit hade deras ansökan om uppehållstillstånd som anhöriga till redan hitflyttade familjemedlemmar avslagits. Väl i Sverige mottogs de som flyktingar, precis som flera andra familjemedlemmar före dem, på grund av kriget i regionen och förföljelsen av kurder med kemiska vapen. Nu bor modern ensam i en hyreslägenhet ganska nära Novin, vars samtliga syskon i Sverige är gifta och har familjer. Det är bara Novin själv som lever ensam efter en dramatisk brytning från mannen som hon snart skulle ha gift sig med. Det inställda giftermålet till trots flyttade Novin ifrån sin mor, som planerat. Sedan förlovningen slogs upp har hon ägnat all kraft åt att hjälpa modern och att skaffa sig en utbildning. Hon lade ner stora ansträngningar på att lära sig svenska, och utbildade sig sedan till undersköterska. Nu arbetar hon deltid i sitt yrke, deltid som personlig assistent åt sin mor. Hon har små utgifter och god ekonomi.

Novins mor är 72 år gammal och har en komplicerad sjukdomshistoria. Hon har ischias och kraftigt nedsatt syn. Hon plågas av ständiga smärtor och svåra rörelsehinder. Dessutom lider den gamla av sviterna efter två operationer och de tillstånd som orsakade dem: tarmcancer och en hjärtsjukdom. Hon behöver en mängd olika mediciner. Förutom hjälpen från dottern har hon fått bostaden, en hyreslägenhet, handikappanpassad genom stadsdelens äldreomsorg. Hon går med rollator inomhus och använder käpp ibland. Hon har färdtjänst.

Novins mor arbetade som lärare i mer än trettio år. Här har hon läst SFI, svenska för invandrare, på en specialkurs för äldre. Därigenom har hon lärt sig tillräckligt med svenska för att klara av enklare ärenden, och gör gärna mindre inköp på egen hand. Hon fortsätter också att handarbete för Röda Korset – trots synfel och ledvärk, och trots att hennes dotter gör allt för att övertyga henne om vikten av vila.

Novin, med anställning som personlig assistent, är den av familjemedlemmarna i Sverige som bär det största ansvaret för modern och som gör mest för henne. I praktiken tillbringar hon omkring 30 timmar i veckan hos den gamla, alltså mer än tjänstens 20. Hon fungerar som omsorgsgivare, hushållshjälp, ledsagare och tolk vid mer svenskspråkligt komplicerade tillfällen. Novin ger tillsyn när modern skall duscha, hon storhandlar och lagar mat, diskar, städar och tvättar kläder. Hon tar henne ut på promenader, följer med vid vårdbesök och administrerar myndighetskontakter på svenska. De andra i familjen ringer och hälsar på den gamla flera gånger i veckan.

Utmärkande för detta anhörigskap

Novins mor har levt ett långt och arbetsamt liv med ansvar för uppfostran av många barn, krav och utmaningar i yrkeslivet samt en ständigt vacklande hälsa. Flykten från hemlandet innebar ytterligare påfrestning:

Sen när hon kom hit var det inte så mycket krafter kvar! Hon fick så småningom ont i kroppen och orkade inte mer göra dom vanliga arbetena hemma hos sig, till exempel diska och tvätta och städa, laga mat.

Den gamlas kraftlöshet tilltog och efter en tid lades hon in på sjukhus för en noggrann undersökning. Det stod klart att hon inte längre kunde klara sig på egen hand. I samma veva blev Novin klar med sin utbildning till undersköterska, och såg fram emot att börja arbeta.:

Vi syskon gick i skolan och vi jobbade, hon var ensam och vi kunde inte ta hand om henne! Jag såg att hon var jättedålig, och då bestämde jag mig för att ta hand om henne. Det var jättesvårt, men jag tyckte så synd om henne. Om hon skulle bli ensam eller om någon främmande skulle komma dit.

Novin arbetade först heltid hos sin mor. När denna efter en tid blev litet bättre minskades timantalet:

Jag sa till henne: ”Mamma! Jag måste gå och söka ett annat arbete, det är inte ett omväxlande jobb för mig. Jag måste komma ut och träffa folk, annars blir det instängt för mej! Jag kan inte utveckla mej med det här arbetet.” Hon sa: ”Neej, Novin, du får bestämma när du vill komma hit.” Det var bara för att behålla mej i närheten.

Moderns önskemål var svåra att stå emot. Nu delar Novin sin arbetsdag mellan moderns hem och ett äldreboende, där hon har tjänst som undersköterska. Novin försöker att besöka den gamla vid två tillfällen per dag, morgon och kväll.

Jag är inte hela tiden hos henne, bara några timmar. Resten av dagen är hon ensam! Hon kan gå till köket och koka te, och om hon vill kokar hon gröt. Men jag säger till henne: ”Lämna allt efter dej till mej, disken i diskhon. När jag har tid under dagen så kommer jag till dej. Snart.” Hennes ischias är jätteproblem, man måste vara jätteförsiktig hela tiden med sin kropp. Man får inte röra på sig, när eller hur man vill. När vädret blir kallt, hon måste klä på sej så mycket, annars får hon genast problem. Hon kan inte sitta hur som helst. Hon kan komma upp och hon kan klä på sej, hon kan gå till toa. Men hon måste vara jätteförsiktig med ryggen. En gång ramlade hon från toaletten ner på golvet, så jag kontaktade arbetsterapeuten och dom fixade handtag, för hon måste hålla i sej ordentligt när hon sitter där. Jag går inte in till duschen och hjälper henne med att tvätta håret och sånt. Men jag vill ha koll på henne när hon är där. Jag står utanför den stängda dörren och frågar: ”Mamma, behöver du hjälp?” Hon säger nej. Hon fick en sån platta på badkarskanten där hon kan sitta, efter en dag när hon trillade i badkaret. Den är jättebra.

Enligt Novin är de tilldelade 20 timmarna alldeles för få med tanke på moderns hjälpbehov. Hon har svårt att säga exakt hur mycket tid hon verkligen tillbringar hos sin mor, men tror att det i genomsnitt rör sig om 30 timmar i veckan. Självfallet måste Novin förlägga sin arbetstid så att modern får hjälp varje dag, trots att tjänsten som personlig assistent inte ger några lönetillägg för obekvämt arbetstid. I praktiken är hon aldrig riktigt ledig:

Jag jobbar bara en helg i månaden på mitt andra arbete. En helg ... resten, tänk! Hur många helger blir kvar? Tre helger i månaden är jag hos henne!

Det betyder mycket för Novin att ha en arbetsplats utanför hemmet att gå till:

Annars blir det inte något liv. De blir ingen skillnad, man känner sig ... bara hemma. Jag har bra kontakt med mina arbetskamrater, och det är därför. Jag är ensam hemma, och om jag bara går till min mamma och jobbar så blir jag helt och hållet ensam. Okej hon är min mamma, vi pratar med varandra. Men man behöver andra kontakter. Annars utvecklar man sej inte.

Eftersom Novin numera är vårdutbildad och delvis arbetar med andra hjälpbehövande äldre har hon ett perspektiv också på moderns situation och behov som ibland inte sammanfaller med dennas egen. Det händer att de två råkar i gräl över hur saker och ting skall skötas. Grälen ger Novin svåra samvets kval efteråt.

Jag vet, hon är min mamma, men, jag och hon, ibland kommer vi inte överens om vissa saker. Hon är inte så gammal. Men hon vet inte hur man jobbar här i Sverige, speciellt med gamla! På grund av att jag har jobbat med gamla och jag har utbildat mej, vet jag mer än hon. Jag vill egentligen inte säga så, jag blir ledsen då, för min mamma har lång livserfarenhet. Hon har uppfostrat många barn och hon vet mer än jag. Men ändå vet jag mer än hon om vissa saker! Till exempel: hon vill handla så mycket frukt och grönsaker och kött och fisk. Men jag handlar inte nu längre lika mycket som hon vill ha! Dom gamla på mitt jobb, dom säger till mig: ”Kan du köpa 2 äpplen eller 2 apelsiner eller några stycken potatisar.” Jag vill att min mamma anpassar sig också, till samhället här. Men det är jättesvårt för henne! Hon vill fortsätta på samma sätt som i vårt land. Men jag säger till henne, ”Mamma, snälla, du behöver inte fylla kylskåpet med så mycket grejer!” Hon säger: ”Jag vill ha så mycket i min kylskåp! Tänk om ni kommer till mej! Vad ska jag ge er ...” ”Mamma vi vill inte ha så mycket saker! Neej! Tack så mycket! Alla har sitt hem, alla äter hemma, alla äter ute, när vi kommer till dej vill vi bara umgås med dig, sitta ... Inte äta!” Men hon blir glad när hon har så mycket mat hemma, när vi kommer och hon kan bjuda oss. Om vissa saker är vi bara inte överens. Och om jag vill tänka hur jag ska städa hos henne, jag vill till exempel bestämma var fjortonde dag. Men hon vill helst mer, en gång i veckan, till exempel. Eller hon vill att jag ska tvätta hennes tvätt oftare än jag bestämmer.

Novin började hjälpa sin mor när så behövdes av, säger hon, kärlek. Nu vill hon sluta med anställningen där av samma skäl.

Jag tycker så mycket om henne och hon tycker så mycket om mej också. Det är därför jag vill behålla henne som min mamma, och hon får en assistent.

Viljan att hjälpa modern kolliderar med en stark önskan om att få vara ”bara” dotter, inte vårdare.

Jag tycker synd om henne och vill hjälpa henne. Och samtidigt, på ett annat sätt, jag vill inte blanda mej i hennes privatliv! Jag vill vara bara hennes dotter! Jag jobbar bara tillfälligt hos henne. Jag har ett annat jobb och jag vill ha mitt eget liv! Om vi hittar någon annan, jag slutar direkt! Jag vill inte! Nu eller senare måste vi hitta någon som tar hand om henne, fler timmar. Ordentligt. Det går inte så här. På grund av att hon inte har så många timmar, jag stressar mej så mycket, och hon blir stressad och jag blir arg ibland ... Jag vill vara lugn när jag går dit, men jag är trött då och det påverkar henne så mycket! Jag vill gå till henne utan att behöva tänka: ”O mamma behöver promenera, mamma behöver handla, mamma behöver städning ...” Om någon annan jobbade där, jag skulle gå till henne och till jobbet i lugn och ro, jag skulle inte stressa mej så mycket och hon skulle få bättre omvårdnad. Jag vet. Jag tycker inte om promenaderna till exempel! De gör mig lite ... irriterad. Vi brukar gå till parken eller i närheten. Men jag vill att hon får dom 3 timmar som hon behöver hemma, med disk och städ och tvätt ... och handla. Sen kan jag ta hand om resten. Jag går med henne!

Anledningen till att Novin ändå fortsätter arbetet som personlig assistent är att de tilldelade 20 veckotimmarna visat sig vara för få för att någon annan skall vilja ta över. Familjen har förgäves försökt hitta någon som skulle kunna ersätta Novin, någon som talar den gamlas språk och som nöjer sig med en halvtidsanställning.

Novin är självkritisk. Trots att hon gör mycket för sin mor är hon inte nöjd med sina insatser, och anser inte att mamman alltid får den hjälp som hon behöver.

Jag stressar henne när jag jobbar på ett annat ställe och sen kommer och hjälper henne. Och hon har rätt att få ett lugnt liv! På jobbet har jag lärt mej att det inte får vara stressigt för dom gamla. Jag kommer ihåg det sen när jag går till mamma. Hon måste ha ett lugnt liv! Hon måste ha en lugn assistent. Jag är aldrig lugn när jag går till henne! Stackars hon! Vissa dagar, när jag ska ha mens, jag blir så arg! Jag tål ingenting. Det är ... katastrof! Och jag säger till mej själv: ”Varför kom jag hit! Neej! Nästa gång ...” Jag tänker hela tiden: ”Nästa gång måste jag följa min instinkt.” När jag känner att jag är orolig, eller stressad, och gör eller säger nånting fel, då vill jag dra mej tillbaka. Ibland lyckas jag. Men ibland, nej, det blir bråk! Jag tänker så mycket inom mej. Tänker, hela tiden. Jag vet inte om det är bra eller inte. Jag blir trött av att tänka så mycket.

Tårarna rinner nerför Novins kinder när hon berättar om grälen:

Och vi har ibland bråkat ... för att ... det är svårt! Hon, hon är inte i min ålder, jag är ... jag säger inte att jag är ung, men om man jämför med henne är jag ung! Jag behöver också mitt liv ... för att göra mina privata saker, också. Jag har inte så mycket att göra, jag går inte ut för att dricka, eller ... (suckar) jag har ingenting nästan! Ingenting! Bara mitt jobb. Men jag vill också ha lite frihet! Kärleken till mamma försvinner inte även om man blir arg med varandra, men jag vill ha den kärleken i lugn och ro. Jag vill inte blanda bråk och ... nej! Jag säger till henne alltid: ”Snälla mamma, jag vill inte ha ... huvudvärk, jag vill inte tänka ... jag vill inte ha skuldkänslor! Som jag får när jag bråkar med dej.” Hon säger: ”Men varför bråkar du då!” (skrattar uppgivet). Nej, jag vill inte ha skuldkänslor, och när jag kommer hem ringer jag henne direkt: ”Du, du tänker aldrig på att ringa upp mej när vi har bråkat!” ”Nej”, säger hon, ”jag vill lämna dej ifred för att du måste tänka!” Mina arbetskamrater säger att livet är så, man måste inte vara glad hela tiden, man måste säga nej eller ja till vissa saker, man måste visa också när man är arg. Annars ångrar man sej. Men jag vill inte ha skuldkänslor! Jag tänker hela tiden, jag får ont i hjärtat: ”Varför ...” Även om någon har gjort fel mot mej, jag brukar gå fram för att det ska bli bra igen.

Flera av Novins syskon bor i relativ närhet, ändå är hon ensam hjälpgivare:

Mina systrar jobbar från klockan 9 till 18 på kvällen, de har barn och man och hus ... Det kan man inte lämna så lätt. Dom kommer ofta och besöker henne, men dom kan inte göra lika mycket som jag gör.

Novin skulle i och för sig kunna ta ledigt en dag och be något av syskonen att hjälpa mamman tillfälligt, men:

Jag har inte så mycket att göra. Jag har inte så mycket privatliv. Jag ägnar min tid mest åt min mamma! På grund av jag jobbar så mycket hinner jag aldrig med aktiviteter. Men ibland, nej sällan, händer det att jag vill gå någonstans, och vill att min mamma har någon annan hos sej.

Novins känslor inför sin roll i familjen är sammansatta. Hon är stolt över att vara den som hjälper sin mor, och gläds över syskonens beröm. Samtidigt skulle hon önska att de deltog mer i omsorgerna om modern:

Mina syskon uppskattar mej! Dom säger: "Det är så bra att du är där hela tiden. Du är så glad, alltid. Du är jättestark!" Ibland vill jag att dom också kommer och är där ... men jag kan inte bestämma över dom. Dom har egna liv.

Hon utvecklar tankarna om sin roll i familjen under fortsatt gråt:

Jag vill inte säga "jag blev offer", men jag har tagit hand om henne hela tiden! Och.. det är svårt för mig faktiskt. Mina systrar brukar säga till mej: "Vad bra Novin, du är hos mamma!" Men jag har många gånger tänkt att "Varför, varför är det bara jag som står i centrum för att ta hand om mamma?" Mina systrar är hela tiden hemma hos sina män och sina barn och gör ... egna, privata saker. Men det är bara jag som tänker, hela tiden, på henne! Dom sa till mig: "Snälla du! Du bor i närheten av mamma, du har lätt att gå till henne, kanske det fungerar bättre för dej." Och jag ... Jag var jättesnäll! Jag är jättesnäll fortfarande, men ibland tänker jag "Åh, varför är det bara min uppgift att jobba så?!"

Vid intervjun är Novins mor på ett besök hos släktingar i hemlandet, efter noggranna överläggningar med och förhållningsorder från hennes läkare. Dagen innan har budet nått Novin att modern blivit sjuk, och att hennes hemresa därför måste skjutas upp. Novins oro är stor, och nu planerar hon en drastisk åtgärd:

Nu har jag mycket skuld-känslor för att min mamma är ensam där. Jag sa till min chef att jag vill ta tjänstledigt lång tid för att resa dit och ta hand om henne. Och ... jag vet inte ... jag måste hyra ut min lägenhet, och vi måste betala hennes hyra. Det är inte så lätt!

Novin önskar sig frihet från det ansvar som assistentrollen ger henne, men plågas samtidigt av moderns bortavaro. Hon uttrycker förundran inför sina klivna känslor, och söker en förklaring:

Jag blev jätteensam när hon reste. Jag är så orolig för henne! Jag gråter hela tiden! Och jag längtar efter henne så mycket! På grund av ... vet du varför? Dom har uppfostrat oss så! Det är inte vårt fel! Om vi hade ... levt som ni, flyttat hemifrån, blivit självständiga ... Jag menar, ni har flyttat hemifrån tidigt, och vi har stannat hela livet med våra föräldrar. Vi fick inte flytta hemifrån, på grund av ekonomi, på grund av ... att samhället där har ett sånt system. När man flyttar hemifrån, för att gifta sej till exempel, då blir det mycket svårt att skilja sig från sina föräldrar! Jag har alltid bott i närheten av min mamma. Men jag grät hela tiden när jag flyttade in här. Jag längtade så efter henne.

Hennes övriga umgänge är litet, men betydelsefullt. Novin saknar väninnorna hemifrån:

Jag brukar sitta mycket och prata med mina arbetskamrater. Och jag har två vänner i området. Men vi träffas inte så ofta. Jag har väninnor här, men ... alla mina barndomskamrater är kvar i mitt land. Jag hittar aldrig, aldrig såna vänner här. Men jag kan prata om allt med mina systrar. Förut, när vi var yngre än nu, kunde vi aldrig prata så öppet tillsammans. Man mognar. Man är rädd när man är ung, för att prata. Du vet, kvinnor pratar aldrig om sina hemligheter med andra! En kvinna brukar aldrig sitta med ... sin väninna, en annan kvinna, och prata om sin pojkvän, vad har dom gjort, eller ... Aldrig!

Novin lider av att se ensamheten bland svenska gamla som hon möter i sitt arbete:

Jag är så ledsen för att ... jag vet inte vad det beror på, men människor nu är upptagna med arbete och eget liv och resor och allt möjligt. Besök är jätteviktigt för dom gamla! Jag tänker alltid att jag är så känslig, men dom gamla får inte så ofta besök av sina anhöriga. Det beror också på att man flyttar hemifrån så tidigt! Det blir inte kvar så mycket kontakt ... familjemedlemmarna tillsammans. Är det inte så? Eller har man har uppfostrats så?

Novin saknar uppmuntran och stöd från sin arbetsgivare i rollen som personlig assistent, utöver den månatliga löneutbetalningen. Själva bemötandet från äldreomsorgens anställda, av såväl modern som henne själv, lämnar däremot inget övrigt att önska: "Dom visar respekt, alltid!" Hon skulle inte vilja ha några andra insatser för sin mor än mer tid som personlig assistent: inte avlösningsplats och definitivt inte hemtjänst:

Nej, nej, nej, nej ... ingenting sånt. Jag sa till biståndsbedömaren att vi vill inte ha hemtjänst till henne, hemtjänst det är inte bra. Dom bara springer! Stackars hemtjänst! Jag har jobbat med äldreomsorg, jag vet. Man hinner aldrig göra ... Saker. Det är aldrig lugnt, inom hemtjänsten.

Novin sammanfattar sin uppfattning om orsakerna till att just hennes anhörigroll ser ut som den gör:

Jag räknar inte sån hjälp jag ger mamma som ... kultur. Jag tycker inte om när dom säger "Det är vår kultur". De är skit på kultur! Det är samhället som det beror på.

Kommentarer

Intervjun visar en komplicerad relation mellan modern och den vuxna dotter som fått på sin lott att ta hand om henne. I intervjupersonen beskrivning av sin situation finns många uttryck för kärlek och omsorger, men också stark irritation och skuldkänslor. Relationerna inom en familj påverkas av otaliga saker, och kan hela tiden förändras. Denna dotter tycktes inte sätta gränser för sig själv, hon gav inte upp ett åtagande även när det kostade på att fullfölja det. Det tycktes heller aldrig vara nog, hur mycket hon än gjorde. Den anhörigas beskrivning av sig själv liknade hennes beskrivning av den hon hjälpte: inte heller Novins mor övergav sina plikter. Trots synhandikapp och ledvärk fortsatte hon med ideellt arbete. Kanske dessa två kvinnor gemensamt uppbär en roll som hör hemma i denna stora familj? Det är naturligtvis en tolkning. Hur som helst så var denna intervjuperson den enda av familjens vuxna barn som inte hade egen familj, så det faktum att hjälparollen tillfallit just henne kanske inte är så förvånande. En kanske mer frapperande omständighet är bristen på konkret stöd från de mångtaliga, övriga familjemedlemmarna: anhörigansvaret här var tämligen ensidigt. Den intervjuades resonemang angående detta gick stundtals i cirklar: det var naturligt att det var hon som gav hjälpen,

eftersom de andra hade så mycket annat att stå i och eftersom hon själv varken hade egen familj eller andra intressen. Samtidigt innebar hennes åtagande att andra intressen faktiskt inte rymdes i hennes liv, och att syskonen prioriterade andra saker.

Andra paradoxala uttalanden var att det skulle vara typiskt svenskt att flytta hemifrån tidigt, och att denna sed skulle förklara varför inte banden mellan generationerna är starka i Sverige som i hennes hemland: där flyttar ”man” inte hemifrån, som här. För Novin själv hade flytten hemifrån i vuxen ålder inneburit en smärtsam skilsmässa. Senare framkom att hon själv var den enda i en stor syskonskara som bott kvar hemma hos mor och far. I samband med att Novin nämnde detta hänvisade hon sina livsval till egna, personliga karaktärsdrag. En tolkning är att hon axlat en roll som traditionellt axlats av *någon* i familjen, men inte alla. I så fall visar detta exempel hur generationsbundna förväntningar och ordningar utmanas av den förändring som migrationen för med sig: här hade hon, trots allt, bildat sig ett eget hem. Uttalandet om samhällseliga orsaker till just hennes slags anhörigroll ger också ett utrymme för ett förändringsperspektiv: förklaringen till hjälpmönstren nu står att finna i en kombination av traditionella ideal och konkreta förhållanden här och nu.

Novin visade starka känslor av besvikelse över att vara informellt utsedd till hjälpgivare och hjälpsansvarig. Besvikelsen stegrades av den uppfattat snåla tilldelningen av hjälp från det offentliga i form av antal arbetstimmar som personlig assistent. För Novin tycktes *mängden medicin* vara en indikator på hur mycket hjälp modern verkligen behövde. Ett sådant samband kan diskuteras, men uttalandet antyder att grunden för uppfattningen om hjälpbehovets storlek kan vara olika för olika parter: gamla, anhöriga, biståndsbedömare. Detta förhållande kan givetvis medföra problem i kontakterna dem emellan. I övrigt var denna intervjuperson väl insatt i hur den offentliga äldreomsorgen fungerar, efter att själv ha arbetat där. Hon betonade att bemötandet från biståndsbedömare och andra alltid var gott och respektfullt.

Det var svårt att få Novin att ange det faktiska antalet hjälptimmar hos modern. Det kan bero på olika saker, till exempel svårigheter med att skilja mellan ren hjälptid och social tid, eller tid för umgänge. Det kan också ha att göra med den gamlas mycket varierande dagsform. Andra tänkbara orsaker finns. Kanske drog sig Novin för att ge en mer exakt tidsangivelse på grund av en strävan efter att inför sig själv mildra det annars olidliga intrycket av total tillgänglighet? Eller överdrev hon mängden extraarbete? Hur som helst så innebar arbetstiden om 20 timmar i veckan, givet att de fördelades jämnt över veckans dagar, att den gamla här fick hjälp åtminstone tre timmar om dagen. På denna tid skulle omvårdnad ges, hushållet skötas – och promenader göras. Novin upplevde stor stress av allt som hon ville hinna med, och önskade att någon annan kunde ha tjänsten som personlig assistent så att hon kunde promenera med modern i lugn och ro. Var då promenaderna inräknade i assistenttjänsten? Troligen inte. Men om promenaderna i stället skulle göras *efter* de tre arbetstimmarna skulle Novin ha tillbringat åtskillig mer tid tillsammans med sin mor, tid som skulle inkräkta på hennes andra arbete – det arbete som gav merparten av hennes inkomster. Exemplet här aktualiserar en problematik som är förbunden med en flytande gräns mellan arbete och kärlekshandling vilken ofta tycks vara ett inslag vid anhöriganställningar. Om Novin *inte* hade haft tjänst hos sin mor hade hon ändå, enligt egen utsaga, tagit med henne ut på promenad då och då. Det faktum att hon nu hade anställning där gjorde att sysslan ”promenera med mamma” fick stämpeln ”tjänsteutövning”. Hur påverkade detta deras relation? Det skall noteras att Novin erbjudits men tackat nej till hemtjänst för mamman, mycket på grund av sina intryck från arbetet av stressade hemvårdsbiträden och övergivna gamla. Det var inte formen för den nuvarande hjälpen som hon var kritisk till, utan mängden – som ju tycktes omöjliggöra att någon utomstående ersatte henne.

Situationen rymde flera paradoxer: intervjupersonen ville inte fortsätta arbetet som anhöriganställd personlig assistent åt modern, eftersom rollen som anställd inkräktade på rollen som anhörig. Den gamla ville ha dottern kvar som vårdare därför att hon ”tyckte så mycket om henne”, och dottern ville sluta av samma skäl, för att kunna behålla sin mor som just mor. Situationen genererade konflikter mellan de två, och Novin led av hårda ord som fallit. Samtidigt hade all tid som hon tillbringat hos modern kommit att fylla en viktig funktion: utan mammans sällskap kände sig Novin mycket ensam. Den konkret ensidiga hjälprelationen var socialt ömsesidigt givande. Detta anhörigskap, med allt vad det innebar av ansvar, bundenhet, konflikter och kärlek – hade blivit mer och mer av ett livsinnehåll. Det var också viktigt för Novin att få övriga familjemedlemmars uppskattning, så viktigt att det ibland möjligen kunde göra det svårt för henne att be om hjälp eller avlösning.

Det hade gått bra för Novin i Sverige. Hon talade påfallande bra svenska, med tanke på den korta tid som förflutit sedan hon kom hit. Hon hade skaffat sig en utbildning, arbete och ett eget hem. Särskilt arbetet hade stor betydelse för henne. Novin var ensam som hjälpgivande, men också på andra sätt. Trots umgänge med arbetskamrater hade hon ingen att dela sina innersta tankar med, och ibland kände hon rädsla över sina egna reaktioner på saker och ting: tänk om hon höll på att bli tokig?

En migration innebär i de flesta fall olika brott mot det förväntade livsloppet, och i detta fall hade till exempel viktiga band med barndomsvänner brutits utan att ersättas av nya vänskapsband. Novin uttryckte en stark längtan efter en lyssnande vän. Hennes förlovning hade dessutom havererat, med följd att ett planerat familjeliv gick om intet. Den ensamhet som Novin skildrade hade sannolikt genererats ur både familjevis gemensamma erfarenheter av migrationen och hennes individuella levnadsöde.

Novins berättelse blottade en konflikt som hon erfor och levde mitt i, en konflikt som krävde upprepade ställningstaganden och som därmed naglade fast henne i det pågående. Konflikten bestod å ena sidan av hennes strävan efter frihet och ett eget liv, å andra sidan av hennes starka ansvarskänsla och medlidande med den gamla. Men trots att detta konfliktmättade pågående nu kunde te sig oföränderligt, låg det drastiskt föränderliga nära. Novin stod vid intervjutillfället inför avgörande val vilka, omigen, kan komma att förändra hennes tillvaro i grunden. Hon övervägde att lämna arbete och bostad här för att resa till hemlandet och ta hand om sin mor där. Tillvaron kring Novin tedde sig, trots materiell stabilitet, bräcklig. Möjligen hade hennes beredskap till förändring att göra med den av ensamhet präglade, sköra sociala förankringen som kännetecknade hennes liv.

Laila, kvinna med mor från Irak

Intervjun med Laila görs i hennes och makens trerumslägenhet. Området där familjen med två förskolebarn bor är byggt på 1940-talet. Husen ligger inbäddade i grönska kring ett litet centrum med mataffärer, videouthyrning, kiosk och busshållplats. Här finns nyklippta gräsmattor och prunkande planteringar, grupper av utemöbler av trä i lummiga bersåer. Laila trivs här, framför allt på grund av grannsämjan: ”Grannarna är finare än området!” En gång, till exempel, fick hennes familj hjälp med skjuts av ett akut insjuknat barn till sjukhuset mitt i natten. Uttalandet röjer också något av familjens bakgrund: innan flykten var de relativt välbärgade, och vana vid en mycket hög boendestandard.

Trappuppgången är välstädad och fri från klotter. På varje våningsplan står olika krukor med blommor utplacerade: hyresgästernas egna, förmodar jag. Lägenheten där intervjun äger

rum är nyrenoverad med milda och samstämda färger. Inredningen är luftig, med många gröna växter, äkta mattor och få men dyrbara och bekväma möbler. Familjens treåring är hemma från dagis när intervjun äger rum. Flickan leker på golvet utan att ta notis om teven som visar barnprogram.

Lailas kunskaper i svenska är begränsade. Syntaxen i citaten nedan har genomarbetats i strävan efter ökad läsbarhet. Jag har dock inte fullständigt skrivit om meningarna, utan försökt att bevara något av intervjupersonens uttryckssätt för att förmedla viss autenticitet.

Lailas bror flydde från Irak till Sverige 1994 efter en lång tids trakasserier av militärpolis, vilka krävde så kallade beskyddarpengar för att familjens elektronikaffär skulle lämnas ifred. Förföljelserna kulminerade i en brutal misshandel, där en medarbetare dödades och Lailas bror närapå miste livet. Han blev den förste i en migrationskedja, och modern kom efter till Sverige 1995 som anhöriginvandrare. Laila med familj och en syster anlände tre år senare, också de i egenskap av anhöriga. I praktiken var det omöjligt för familjen att stanna kvar i hemlandet, trakasserierna fortsatte. Man betalade stora summor för att smuggla sig ut ur landet och ta sig vidare.

Både Laila och hennes man har universitetsexamina hemifrån. Deras yngsta föddes här, och sedan den lilla fick dagisplats läser Laila SFI (svenska för invandrare). Hon avser att, i likhet med maken, påbörja universitetsstudier så snart hon kan språket tillräckligt väl.

Lailas mor bodde hos en son en kort tid innan hon bad sin socialsekreterare om hjälp med att ordna en bostad i ett servicehus. Hon har försörjningsbidrag, och är idag 75 år gammal. Den gamla är kraftigt överviktig, och lider av både gallsten och en kronisk lungsjukdom. Hon kan hjälpligt ta sig runt i sin lilla lägenhet, men några gånger har hon ramlat inomhus och blivit rädd. Numera sitter hon alltid i rullstol utanför hemmets fyra väggar. Personalen i servicehuset hjälper med städning en gång i veckan. Självt klarar den gamla att utföra enklare hushållsgöromål, göra toalettbesök och duscha. Laila eller något av hennes syskon kommer på besök nästan varje dag. De städar, lagar mat enligt den gamlas önskemål, tvättar kläder, gör alla inköp samt följer med ut på promenad. Laila sköter all moderns privata administration. Brodern piskar hennes äkta mattor varje vecka – en tung insats som den gamla uppskattar mycket.

Enligt Laila har modern i hög grad förändrats sedan hon kom till Sverige. Hon blir alltmer glömsk och vill ofta vara ifred. Laila beskriver sin mor som passiv, trött, nervös och ledsen.

Utmärkande för detta anhörigskap

På grund av situationen i hemlandet var familjens utvandring nödvändig. Men valet av Sverige som invandringsland för Lailas mor var inte givet. Destinationen övervägdes noga, och avgjordes av förväntningar om trygghet och god äldrevård här.

Vi har många släktingar i många länder, och dom sa: det landet är så, annat land är så ... dom sa att Sverige är det bästa landet för gamla människor. Här tar man hand om dom gamla människorna. Och nästan samma religion ... inte samma, men nästan! Andra länder har många problem, narkotika och ... på många sätt!

Lailas mor bor i ett servicehus för gamla, sedan hon bett sin socialsekreterare om hjälp med att finna bostad:

Hon gick dit själv först och dom visade henne lägenheten, och var sen hon bestämde att flytta dit. Hon är mycket nöjd! Hon tycker mycket om sin plats.

Den gamla får städhjälp av servicehusets personal. Själv kan hon laga enklare mat och kanske diska litet, men i övrigt är det hennes anhöriga som gör allt. Den gamla kvinnans sjukliga fetma gör att hon har svårt att röra sig. Hon kan förflytta sig inom lägenheten:

Men när hon kommer ut kan hon inte, hon ramlar direkt. Jag vet inte, kanske det inte beror på en sjukdom, kanske det är känslan!

Barn och barnbarn ringer varje dag och besöker henne nästan lika ofta. Lailas mor vill gärna bjuda på vällagad mat, men klarar inte längre själv sådan matlagning som kräver många moment.

Då lagar vi maten. Ibland, när jag har ätit, hon tvingar mig att äta! Hon säger: ”Du är för smal! Du måste äta!” Det är jätteviktigt för henne!

De anhöriga har daglig kontakt med varandra för att bestämma vem som skall göra vad. Man anstränger sig för att tillmötesgå den gamlas önskemål – även när de ibland uppfattas som överdrivna. Mattorna piskas regelbundet, trots att de inte hinner bli smutsiga mellan varven. Ett annat exempel gäller klädtvätt, som efterfrågas flera gånger i veckan:

Om hon har använt en kofta en dag, den ska tvättas. Då ringer hon till oss: ”Jag vill tvätta den!” Vi går dit.

Arbetsfördelningen fungerar allra oftast smidigt, men det händer att moderns önskemål är svåra att tillmötesgå:

Vi väljer vem ska följa med henne till tandläkaren eller läkaren. Det fungerar bra! Vi alla vill göra det, men ... hon tycker särskilt mycket om en person, som hon vill ska följa med henne, men han kan inte svenska alls! ”Jag vill att han ska följa med mig!” och vi säger till henne, han kan inte svenska, varför måste han följa med dig? Hon svarar inte. Hon bara vill det.

Den gamla trivs i servicehuset, men Laila är inte lika förtjust:

Jag tycker inte om det. När jag går dit känns det som om jag går till sjukhuset. Jag vet inte varför hon bestämde det! Vi är alla här, vi vill alla hjälpa henne, men hon kan inte ... förstå oss. Att vi vill hjälpa henne. Och ibland när jag eller mina syskon är i skolan och hon behöver hjälp, hon kan inte prata svenska, och det finns ingen där som förstår henne. Det vore till stor hjälp för henne om dom som jobbar på servicehuset förstod henne ... pratade arabiska.

Laila skulle önska att modern ville bo hos henne eller något av hennes syskon. Den gamla har dock varit bestämd: hon vill absolut inte bo i en barnfamilj:

Jag vill gärna att hon bodde med mig, men hon vill inte. Min syster bjöd henne också att bo där, men hon ville inte. Jag försökte hämta hit henne, men hon stannade bara tre dagar. Hon blev så trött: ”Jag vill tillbaka till servicehuset.” Trots att jag har inte tid för att gå till henne och hjälpa henne på många sätt så bestämde hon sig för att stanna kvar där. Hon sa till mig: ”Du har barn och dom skriker och bråkar med varandra, jag kan inte höra dom och vara tyst. Jag måste stoppa barnen: Tyst! Tyst!” Men dom hör inte, dom lyssnar inte på henne, och då blir hon arg. När vi var barn, när hon sa ”Tyst!” till mig eller till de andra, vi blev tysta direkt! Men barnen nu, dom lyssnar inte. Vi har alla barn ... Och hon... När hon blivit gammal hon tycker inte om barnen, de skriker och bråkar med varandra. Hon blir trött och nervös.

Den gamlas försörjningsbidrag förslår inte långt. Lailas bror försöker ibland ge sin mor litet extra pengar, men hon vägrar konsekvent att ta emot några:

Min storebror har en affär, och försöker alltid ge henne pengar. Hon vill inte. Hon är stolt. Men socialbidraget är bara lite pengar och ... det inte räcker till henne. Jag vet inte vad hon tänker. Vi frågar henne varför? Hon säger: "När jag var i mitt land jag hade mycket pengar, jag var rik. Och än jag tänker: inte en dag min son ska ge mig pengar!"

Laila är orolig. Hennes mor har förändrats så mycket de senaste åren:

När hon sitter här, och vi pratar med henne hon blir trött: "Jag glömde vad du sa till mig, säg en gång till!" Och när vi repeterar frågar hon: "Varför du repeterar till mig? Jag förstår frågan!" Hon var trevlig och rolig förut, tyckte om barn och ... allt. Men sen hon kom hit stannar hon bara i sin lägenhet. Först blev hon nervös, och hon ville flytta tillbaka hem. Men det går inte, det är för farligt. Och sen när hon ... när vi bestämde att hon måste stanna här blev hon nästan sjuk. Jag vet inte vad ska jag göra till henne! För att hon skall bli glad. Hemma, hon hade stor lägenhet och trädgård. Och hon jobbade mycket! Varje dag. Men här hon gör ingenting. Bara sitter och tittar på teve. Jag tror att om min mamma varit kvar i mitt hemland, hon skulle inte bli så ... lätt irriterad. Hon ångrar mycket att hon kom hit! Varje dag nästan. Ibland hon blir ledsen och då: "Varför jag kom hit, jag önskar att jag hade dött, istället för att komma hit." Hon var tvungen att lämna Irak men hon längtar dit.

På det stora hela är Laila nöjd med servicehusets insatser, och med det bemötande som hennes mor rönt där och inom sjukvården. Hon jämför med hemlandet:

Dom tycker om äldre människor här och visar respekt för dom. När gamla blir sjuka dom hjälper på många sätt. När min mamma blev sjuk och opererades, hon kände sig, hon sa till mig: "Jag känner mig som en drottning på det här sjukhuset! Inte som i mitt hemland." Där, vi betalar mycket pengar, men det känns inte bra, för dom är arga på patienterna. Inte här! Här är motsatsen! Dom är mycket snälla mot patienter. Dom gör alltid det bästa för den gamla. När hon kan inte röra sig själv, dom beställer rullstol till henne. Och frågar henne alltid vad hon behöver och vad hon vill. Om hon blir ledsen, dom försöker att hjälpa henne på många sätt, ta en promenad. Men hon vill inte. För att hon kan inte svenska och här finns ingen som kan prata arabiska.

Några händelser har dock grumlat intrycket och i någon mån minskat Lailas, och hennes mors, tillit till personalen vid servicehuset:

Det har hänt, hon sa till mej, när hon blev sjuk hon ringde på larmet och dom stängde av knappen. Flera gånger. Och en gång, mitt på natten, hon blev jättesjuk och kunde inte andas. Hon tryckte på larmknappen 3 gånger. Och dom stängde av. Då ringer hon till mej, och jag ringer till dom, och dom sa: "Vi stänger inte av larmet!" Jag sa till dom att gå och se efter henne. Se om hon blir bättre eller sämre. När dom då går dit, hon pratar med dom på arabiska, sen ringer hon till mej igen och sa: "Jag ringer på knappen flera gånger, varför dom stänger av." Dom sa igen: "Nej! Vi stänger inte av!" Sen på morgonen ringde jag till servicehuset och berättade vad som hänt på natten. Dom pratade med den som jobbat natt, det var en man, sen dom bytte den mannen. Dom anställde en annan. Dom är snälla.

Laila känner få svenskar närmare, och inga äldre. De av hennes landsmän som har nått hög ålder bor samtliga med sina släktingar. Hon ser ibland moderns grannar på servicehuset, svenska gamla:

Jag känner inte dom närmare. Jag har bara sett dom. Det finns personal som promenerar med dom, och ... hjälper dom på många sätt. Jag vet inte, men jag tycker dom är modiga, för att dom klarar många saker själv! Dom har rullstolar, riktiga rullstolar, men dom gör många saker själva.

Vad, av allt det som Laila gör för sin mor, uppskattas mest?

Att jag kommer och pratar, tror jag. Hon behöver besök. Eller samtal. Ibland hon sitter i telefonen och pratar en halvtimme, till exempel med mig.

Laila har svårt att se framåt, hon vill inte gärna tänka på hur det kommer att bli när hennes mor blir äldre och kanske sämre.

Vi vill bo tillsammans med henne, men kanske hon vill inte det. Först måste mina barn bli vuxna! Innan hon kan bli nöjd. Det känns lite svårt. Först är hon nöjd och normal när vi är där. Sen blir hon arg, när barnen gråter eller skriker eller någonting. Jag blir ledsen då, när jag känner hon vill att vi går hem! Jag tänker att här i Sverige är allt svårt! I mitt hemland var vi nära varandra, vi bodde nära varandra. Om vi hade stannat kvar, hade hon inte bott ensam! Hon måste bo med någon av mina bröder. De måste ta hand om henne, som de gjorde när min pappa dog. Men här kan man inte bo så. Det finns inte stora lägenheter, bara små. När man bråkar blir grannarna irriterade, det blir problem. Jag tror att bostäderna är problemet, inte någonting annat.

Kommentarer

Det ansvar för den gamla som ålåg servicehuset placerades där av henne själv i och med att hon såg till att få bostad där. Detta gör henne olik andra äldre i denna studie. Men personalen på servicehuset hade i realiteten mycket litet att göra med exemplets gamla dam. Ansvaret för hennes väl och ve fortsatte i mångt och mycket att bäras av de anhöriga, vilka dagligen gav i stort sett all hjälp hon behövde. Det är mitt intryck att detta ansvar var utspritt: nätverket var stort och man hjälptes åt. I exemplet fanns ingen ensam anhörig som knäade under lasten av sitt hjälpåtagande, och även detta gör exemplet olik de andra i studien.

Laila yppade två starka önskemål. Det ena gällde möjligheten till äldreomsorg på arabiska: det skulle innebära en stor trygghet både för den gamla själv och för hennes anhöriga om det fanns personal i servicehuset som talade arabiska. Det andra önskemålet som uttrycktes är mer fundamentalt: om det fanns stora lägenheter att tillgå skulle modern kunna bo tillsammans med och få hjälp av sina vuxna barn. Den gamla själv ville emellertid, enligt Laila, inte ändra den balans där hon tidigare alltid varit den som givit åt barnen. Genom flytten till servicehuset, städhjälp där och de vuxna barnens dagliga besök hade hon också upprättat kring sig en miljö där hon klarade sig ganska bra själv. Men så fort hon kom utanför hemmet tappade hon balansen, och måste sitta i rullstol. Då bar ingenting längre. Hennes konkreta fysiska tillstånd var kontextberoende. Intervjupersonen trodde att moderns balansproblem var psykiskt betingade.

Enligt Laila hade hennes egen roll visavi modern inte blivit så annorlunda här i Sverige än hur den skulle ha varit om familjen stannat i hemlandet, vilket kanske delvis har sin förklaring i det delade anhörigansvar som beskrivits. Men den gamla hade förändrats efter migrationen och blivit mindre fördragsam. Det var en hel del som intervjupersonen sade sig inte förstå av den gamlas beteenden. Intervjuns beskrivning väcker frågor kring den gamlas själsliga tillstånd. Var hon deprimerad, eller led hon (dessutom?) av en begynnande demens?

På servicehuset kände sig Lailas mor trygg och låg ingen till last – i alla fall inte så som hon skulle ha gjort om hon bott tillsammans med något av sina barn. Ändå fick hon, ja krävde och förväntade sig, mycket hjälp av barnen. Laila och hennes syskon fann moderns önskemål om matlagande, mattpiskande och tvättande överdrivna. Trots detta ansträngde de sig att tillmötesgå dem. En tolkning är att Lailas mor genom att begära all denna omsorg samtidigt begärde ett pågående återskapande av relationen med de sina – i en omgivning och situation

där ingenting i övrigt var sig likt. Hennes krav kan vidare betraktas i ljuset av den rollförändring som beskrivits. Från att ha varit en central gestalt i ett storfamiljehushåll hade hon blivit en ensamboende och skröplig gamling i ett servicehus där ingen talade samma språk. Rollförändringen kan ha ändrat också hennes psykologiska och sociala behov.

Familjen här såg sig tvungna att utvandra och valde för denna gamla dams del just Sverige, efter att ha övervägt flera alternativa platser på jorden. Laila motiverade valet av invandringsland med olika faktorer: här finns en trygg och god äldreomsorg, låg kriminalitet och att här är ”nästan samma religion”. Det kan vara så att denna intervjuperson med sitt yttrande om religion redogjorde för något som familjen hade erfart *efter* invandringen hit, snarare än för något man övervägde innan. Erfarenheterna av möten med såväl olika vårdinstanser som svenskar i omgivningen var genomgående positiva. Man hade blivit väl omhändertagna, som likar. Familjens förväntningar på äldrevården här må ha varit höga innan de kom hit, men förväntningarna på svenskar i allmänhet var negativa – Laila hade hört åtskilliga vittnesmål om otrevliga och fördomsfulla svenskar innan hon kom hit. Vid sidan av ett mestadels gott bemötande på servicehuset kan det trevliga bostadsområdet och hjälpsamma grannar där ha inspirerat hennes genomgående positiva uppfattning. Lailas ord kan också vara uttryck för en artighet på distans. Hon kände få svenskar närmare, och inga äldre. Yttrandet gjordes inför en svensk intervjuare, och Lailas bakgrund i en välbeställd och högutbildad familj kan ha avspeglats i hennes märkbart finkänsliga och artigt förbehållsamma sätt att uttrycka sin uppfattning. Uttalandet om att de gamla på servicehuset är ”modiga” som klarar sig på egen hand kan snarast dölja en intill kritik angränsande oförståelse inför det faktum att samma gamla människors anhöriga sällan syns till.

Karim, man med mor och far från Iran

Intervjun görs hemma hos Karim en regnig förmiddag, medan två av hans höstlovslediga pojkar stillsamt leker på övervåningen. Karim bor med hustru och tre barn i en liten nybyggd villa i ett lugnt område strax söder om Stockholm dit man lätt reser med tunnelbana och anslutande buss. Karim talar svenska snabbt och ordrikt.

I början av åttiotalet studerade Karim vid universitet i Iran men hann aldrig avsluta sin utbildning. Han kom till Sverige som politisk flykting efter ett års exil i ett grannland. Inte bara Karim utan också flera av hans syskon tvingades fly, och de spreds över världen. Kvar i Iran finns numera blott en av bröderna och dennes familj. Karim, hans föräldrar, fru och barn är de enda familjemedlemmarna som bor i Sverige.

Det har gått bra för Karim sedan han kom hit. Planerna på att återuppta studierna övergavs snart, och han satsade i stället allt på en affärsidé som fallit väl ut. Karims hustru arbetar inom vården och de tre sönerna går alla i grundskolan. Karims syskon i förskingringen har också etablerat sig väl i nya hemländer över världen, och man reser och hälsar på varandra med jämna mellanrum.

Karims mor är född 1928, fadern 1920. De kom till Sverige 1994 för att hälsa på, men på plats ansökte de om asyl på grund av religiösa förföljelser i hemlandet. Nu bor de två i en hyreslägenhet på tre rum och kök i en av Stockholms närförorter. Ingen av dem talar svenska. Fadern lider av smärtor i både ben och rygg efter en olycka samt av sviterna efter en hjärtattack nyligen. Han är rullstolsburen utomhus och går med rollator, mycket långsamt och försiktigt, inomhus. Han är den som har störst hjälpbehov. Mannen klarar att stiga ur sängen och att besöka toaletten på egen hand, men kan inte klä på sig själv eller duscha utan tillsyn. Han kan

inte heller förflytta sig utanför hemmet utan hjälp. Modern har diabetes och synhandikapp, till följd av sjukdomen. Hon är också drabbad av hjärt- och lungsjukdom och plågas av en svår och envis hosta. Trots sina olika besvär lever modern ett aktivt liv. Hon promenerar, gör små inköp, deltar i det lokala föreningslivet, följer en kurs i svenska för äldre invandrare samt träffar vänner utanför hemmet nästan dagligen.

Hemtjänsten kommer varje morgon för att hjälpa Karims far att klä på sig. I lägenheten finns ett larm kopplat till hemtjänstpersonalen om någon av de gamla skulle ramla eller av annat skäl behöva hjälp snabbt. Fadern får också hemtjänstens hjälp vid sina veckovisa och i förväg inplanerade färdtjänstresor till en kulturförening där han träffar landsmän, till sjukvårdsbesök samt till den församling som han och hustrun tillhör och regelbundet besöker.

Paret har ansökt om och beviljats hemtjänstens städhjälp en gång i veckan, men hittills inte tagit emot den. I stället har Karim uppmuntrat sin mor att sköta hemmet själv eftersom det håller henne aktiv. De senaste veckorna har dock hemsysslorna blivit allt svårare för henne att utföra, och nu är tiden kommen att använda den erbjudna hjälpen.

Det är Karim som administrerar föräldrarnas aktiviteter och ser till att de får den hjälp de behöver. Han ger ingen praktisk hjälp själv, utan anser att detta är äldreomsorgens sak medan hans viktigaste uppgift är att besöka sina föräldrar ofta och finnas till hands för kontakt dygnet runt om så skulle behövas. Ansvaret för föräldrarna är tungt att bära, och det har orsakat viss splittring mellan Karim och hans fru.

Utmärkande för detta anhörigskap

Karim hade inte planerat för att ta hit sina föräldrar. Medan de ännu bodde kvar i hemlandet hade de ett eget hushåll och klarade sig själva, med blott litet hjälp från en son. Karim kände inte då någon oro inför framtiden. Familjen hade möjlighet att betala för hjälp om det skulle behövas. Nu hjälper hemtjänsten hans far varje dag, men denne har tackat nej till viss hjälp:

Pappa fick hjälp av hemtjänsten med att duscha en gång i veckan. Men han tackade nej när han blev lite bättre, eftersom det är besvärligt, man är inte fri. Man kan inte sitta hur länge som helst. Tiden är begränsad. Och kanske det är nån kvinnlig också som kommer...

Mannens duschprocedur är ett ständigt orosmoment för Karim. Hans mor kan inte hjälpa till:

Nej! Nej, hon kan inte alls! Till exempel klarar hon inte alls att hjälpa med rullstolen eftersom hon själv har ont i lederna. Även om det bara vore en liten bit. Och pappa kan inte ta sej runt hemma utan rullstol.

Karim har bott relativt länge i Sverige och bestämde sig tidigt för att ta reda på hur det nya hemlandet fungerade. Han visste långt innan de bägge gamla flyttade hit vilken hjälp som går att få och hur man söker den:

När jag kom till Sverige, efter fyra–fem månader blev jag prenumerant på Dagens Nyheter. På den tiden hade jag svårt att läsa, men jag försökte mitt bästa! Och nu kan jag reglerna, bättre än en normal svensk. Vad som gäller. Men mina föräldrar, dom kan inte reglerna och dom vet ingenting. Allt går via mej. Dom ringer mej om det är nånting akut, jag menar om det är nånting dom inte fattar eller så.

Det är Karim som har hand om föräldrarnas numera mångtaliga kontakter med sjukvård och äldreomsorg, till exempel genom att kontakta hemtjänsten inför planerade färdtjänstresor och instruera dem om tider och resans syfte. Det är inte alltid lätt att administrera hjälpen till mor och far:

Varje gång man beställer nåt läkarbesök, antingen är läkaren sjuk, eller tolken kommer inte. Eller från hemtjänstsidan, planeringen brister. Det blir mycket svårt eftersom allt går via mej. Ibland sitter jag i telefon, det är alltid upptaget. Man får vänta. Ibland på jobbet, jag ringer med mobilen i en halvtimme ... Jag vill inte säga att det kostar, jag struntar i den där biten. Men man kan inte komma fram! Det tutar upptaget hela tiden.

Utöver att ordna läkarbesök och tolka anser Karim att hans viktigaste insats för föräldrarna är att besöka dem och finnas till hands på telefonen, dygnet runt. Hans arbetstider är flexibla och medger att han åker dit med kort varsel. Han besöker de gamla flera gånger i veckan och följer ofta med på oplanerade sjukvårdsresor. Sådana inträffar några gånger varje månad. Karims mor besöker till exempel sjukhusets akutavdelning minst varannan vecka för olika besvär. Han förklarar varför modern anlitar akuten trots att hennes tillstånd inte alltid kräver akutinsatser. Händelsen som relateras i det följande inträffade vid ett tillfälle när Karim för ovanlighetens skull inte kunde lämna arbetet, och visar också hur svårt det kan vara att inte behärska svenska i en svensktalande omgivning:

Min mamma hostade så allvarligt förra veckan att ... hon ringde mej och berättade att hon hade en tid hos läkaren men tiden försvann, på nåt sätt, jag fattade inte varför. Jag ringde till vårdcentralen, men kom inte fram först, och.. jag tog den tid jag fick åt min mamma, inte samma dag men senare i veckan. Jag förklarade hur det var och frågade: "Om man inte kan prata svenska och vill komma samma dag, vad ska man göra?" Dom sa "Vi kan inte göra nånting." "Men min mamma kan inte prata svenska, vad ska hon göra? Hon kan inte ringa ... " "Hon ska söka nån akut nån annanstans, till exempel på sjukhuset." Men om hon vill besöka akuten, det går bara under förutsättning att hon får hjälp från hemtjänst, att följa med. Och samma dag är det inte möjligt eftersom allt är planerat! Hemtjänsten behöver minst ett par dagar för att ordna en tid för att följa med. Jag menar att allt blir lite huller om buller! Jag sa till mamma att besöka akuten, gå dit och försöka få tag på nån som jobbar där som kan tala persiska.

Hemtjänstens personal följer Karims föräldrar på planerade vårdresor, men behärskar inte persiska och kan inte tala med dem under färden eller vårdbesöket. Att de gamla inte kan meddela sig med omgivningen för inte bara med sig bekymmer vid akuta händelser:

Problemet är att mina föräldrar ibland inte förstår... Till exempel: min pappa har ett läkarbesök nästa vecka. Och han skulle ta ett prov tio dagar innan. Jag skrev ett datum, på persiska, i almanackan. Almanackan har en speciell plats och dom vet vilken dag och vilken tid dom ska på läkarbesöket, allt är ordnat. Men dom glömde att titta efter, och han lämnade inte det där provet tio dagar innan. Okej. När det var fem dar kvar besökte pappa och mamma sin förening. På vägen tillbaka, själva vårdcentralen är i närheten och man behöver inte beställa nån tid för prover, man går bara dit. Så mamma försöker säga till hemtjänsten som har hjälpt pappa till föreningen att hemvägen ska gå via vårdcentralen, det tar inte mer än en halvtimme. Men hemtjänsten fattar ingenting vad mamma eller pappa säger. Min mamma sen ringer direkt till mej: "Jag har sagt till hemtjänsten att vi ska besöka vårdcentralen, men inte ..." Hon godtog inte detta, hon var nervös eftersom tiden var ute. Jag sa till mamma: "Enligt deras plan, dom har inte mera tid än planerat för att hämta pappa. Ni kan inte begära mer, eftersom tiden efter er är nån annans." Jag fick lugna ner henne.

Andra problem kan uppstå när hemtjänstens egen planering ändras:

För en månad sen hände det att pappa skulle ut. Han väntade och väntade, ingen kom. Pappa ringde till mej och sa att "det är andra gången det händer att dom inte hämtar mej!" Han hade inte berättat om första gången. Jag var på jobbet. Ja, jag blev lite ... jag vill inte säga förbannad, nej inte alls. Men jag ville ha nån sorts förklaring! Även om det inte går enligt planerna, kanske personalen är sjuk, dom borde ha ringt! Och meddelat, åtminstone.

Karim har förståelse för att hemtjänstens planer kan spricka, men inte för att man brister i information till de gamla. Viktiga besked kan meddelas med tolk om personalen inte får tag i honom, anser han. Vid tillfället som nyss nämndes kontaktade han själv omedelbart hemtjänsten:

Jag ringde dit och pratade, med chefen. Jag krävde en förklaring. Och hon visste. Hon sa: ”Eftersom vi har många sjukskrivningar idag så gick det inte, vi prioriterar ärendena.” I min pappas fall var det inte nånting viktigt. ”Läkarbesök kommer i första hand!” Jag sa att ”det är helt okej, det är godtagbart och jag accepterar det! Men varför måste min pappa sitta hemma och vänta? Varför har ni inte har meddelat detta?” Då sa hon att dom hade sagt till honom. Jag sa: ”Okej, ni har sagt till min pappa, men på svenska. Han förstår inte!” Dom bad om ursäkt, men ... Jag försökte bara markera att rätt ska vara rätt! Om ni inte kan komma på utsatt tid får ni meddela innan! Så att jag kan planera nånting annat åt dom.

Karim förväntar sig att äldreomsorgen skall fungera och framhåller att han som skattebetalare har rätt att göra så. När någonting går snett rycker han in och tar de nödvändiga kontakterna för att ställa till rätta, och han har alla viktiga telefonnummer – inklusive de till äldreomsorgens chefer på olika nivåer – inprogrammerade i mobiltelefonen. Enligt Karim borde man till exempel oftare tillkalla tolk, och utan hans påtryckningar. Men trots bristerna anser han att äldreomsorgen fungerar som man kan begära, och han vill inte klaga i onödan:

Jag vill inte säga att det funkar perfekt, men det funkar ... Jag är nöjd, faktiskt. Dom försöker göra sitt bästa. Allt som är inom ramen eller inom reglerna gör dom faktiskt. Och jag vet också gränserna, jag vet vad jag kan begära och vad som är fel eller rätt. Jag försöker faktiskt undvika konflikter. Jag vet att bästa sättet att samarbeta, det ska vara trevligt! Och jag har inte mer förväntningar av dom.

Föräldrarna är mer kritiska. Till en del, tror Karim, beror det på att de har orimliga föreställningar om vilken hjälp som går att få:

Äldre förväntar sej för mycket kanske. Av den där vården dom får. Kanske dom inte fattar ibland hur det funkar, hela systemet.

Karim får frågan om han har upplevt att han eller föräldrarna *som invandrare* har fått ett sämre bemötande inom äldreomsorg eller sjukvård:

Nej! Inte alls, inte alls. Och jag är faktiskt mycket, mycket känslig! Jag märker direkt, från första ordet, när någon pratar med mej om han eller hon menar nånting sånt. Kanske alla invandrare känner så. Jag fattar direkt! Och jag tar på allvar om det händer. Men inom vården, inom omsorgen har det aldrig hänt! Dom flesta som jobbar på hemtjänst har själva invandrarbakgrund. Nej, det som påverkar är inte att vi är invandrare utan att dom som jobbar med äldreomsorg ibland har svårt att komma i kontakt med gamla som är helt medvetlösa, eller som har olika sjukdomar, olika problem och sånt.

Däremot ser Karim andra brister inom vård och omsorg än dåligt bemötande, främst i form av överdrivna förväntningar på anhöriga. Följande hände när fadern låg på sjukhus en längre tid:

Före och under operationen och efteråt ringde dom ifrån sjukhuset mycket eftersom dom försökte spara på tolken, du vet tolken kostar mycket, runt 300 kronor per timme. Och dom kan inte ha en tolk där dygnet runt bara därför att min pappa är där. Dom avstod från tolk från början, helt och hållet, med tanke på att jag var där 2–3 gånger om dan. Men eftersom jag visste att det finns alltid nån sorts problem, min pappa vill säga nånting eller behöver till och med säga nånting, han behöver mej mer än dom tre tillfällen jag är där, eller nån han kan prata med bara... Jag begärde faktiskt, jag krävde att tolk skulle komma 2 gånger om dan, minst. Dom sa först att dom behöver inte göra det, men jag sa att ”jag vet att ni har svårt med resurser men min pappa har rätt till detta”. Jag markerade att min pappa har rätt till tolk, och vi kom överens om 2 gånger.

Jag sa ”Ja, min pappa behöver mera än 2 gånger, men jag kommer också 2–3 gånger så det borde räcka.” Men trots tolken, det var en stor belastning för mej! Varje ord min pappa försökte säga, eftersom sjukhuspersonalen har också ansvar, när pappa försökte säga nånting och dom inte fattade, okej dom ringde mej. Jag hade lämnat en lapp att dom kan nå mej dygnet runt, så dom ringde oavsett tid. 01 på natten, 04 på morronen. Mitt på dan. Det var så där.

Faderns sjukhusvistelse medförde inte bara ökade krav på Karim från sjukhusets sida. Även moderns beroende av sonen ökade i denna situation:

Om bara jag själv hade fria händer att besöka pappa utan mamma, det hade varit mycket enklare. Men jag hämtade mamma dit också, och då fick jag stanna där 2 timmar till. För min del jag ville stanna kanske en halvtimme. Men för min mammas del, en halvtimme är ingenting! Hon ville stanna till exempel 2 timmar. Det var jobbigt! Jag kom till en punkt när det inte funkade mer. Då sa jag till mamma: ”Okej, på morronen jag hämtar dej hemma. Du kan stanna hos pappa hela dan, och på eftermiddan hämtar jag dej igen.” Hon godtar inte detta. Hon sa: ”Jag orkar inte. Så länge orkar jag inte sitta där!” (uppgivet skratt). Antingen stannade jag kvar 2 timmar för att köra hem mamma sen. Eller så gick jag ut, alldeles i onödan, för att komma tillbaka om en och en halv timme. Det var mycket jobbigt. En månad gick, en och en halv. Det blev en hel del för mej! I en sån situation, när man inte vet om dan efter, om han dör eller är levande. I en sån situation behöver man hjälp. När det händer nånting speciellt, det blir en jätte-, jättestor belastning på mej. Allt ansvar är på mej! Min mamma förväntade sej att jag hämtade henne. Allting ska jag ordna! Allting ska jag ordna.

Karim är hårt pressad av sitt ansvar:

Det är en stor belastning för mej! En stor belastning. Jag känner inte mej fri, helt enkelt. Jag vet att även om jag inte fanns så skulle dom ha omsorgen, va. Men, dom behöver utöver detta nån sorts hjälp, en annan sorts stöd. Av sin son. Man sitter och pratar, på persiska. Det är den biten som är viktig för dom. Annars, oavsett om jag fanns eller inte, okej, dom kan leva.

Karim är ensam som hjälpande anhörig till de gamla. Hans eget äktenskap har påfrestats av att han och hustrun har olika uppfattningar om hur mycket hjälp de gamla skall få och hur ofta man skall träffas. Hustruns mer reglerade arbetstider är ett reellt hinder för henne att ta mer aktiv del, men framför allt framhåller Karim att det inte är hennes sak att hjälpa hans föräldrar. Karim minns ett särskilt svårt tillfälle:

Detta med mina föräldrar, det är en stor fråga! Faktiskt. Det är en sån sak som till och med kan splittra, inte bara min familj, utan jag vet att det gäller åtminstone dom familjer som vi umgås med, som också har sina föräldrar här. Jag vet att alla har problem! Speciellt med mannens föräldrar. Och jag har gjort mitt bästa för att det inte ska bli konflikter. Till exempel när pappa blev sjuk och skulle opereras. Han var på sjukhus i en och en halv månad. Vi visste inte hur länge han skulle vara kvar på sjukhuset. Föräldrar kan inte bo hos sina barn, det splittrar familjen faktiskt. Det är inte godtagbart. Men jag tänkte första veckan att eftersom mamma var ensam hemma och det var ett speciellt tillfälle, man visste inte alls, det var en allvarlig sjukdom. Jag tänkte att mamma kan bo hos oss, en vecka, kanske två veckor. Och eftersom vi har en god relation, min fru godtog det. Första dagen kom och gick, andra och tredje, men ... jag kände att det blir inte nån mer, va! Min fru har sina rättigheter, och hon vill ha sin frihet, här hemma. Men mamma tillhör den äldre generationen... Det blev konflikt! Kanske det är inte värt att berätta om, men ... min mamma kokar te, och frågar inte min fru om hon vill ha te också. Hon håller upp två glas te. Ett åt sej själv, och ett åt mej. Det är bara ett exempel. En enda gång, det blir ingen konflikt va. Men om två såna saker händer, då! Jag menar, min fru påstår att ”din mamma avsiktligt vill inte respektera mej, på så sätt”. Detta påverkar henne faktiskt. Och jag kände att ... det kommer att hända ... det är bäst att dom skiljs åt innan det blir en djupare konflikt! Jag märkte att det går inte. Och min fru sa att det går inte det här. Jag sa till mamma: ”Det är bäst att du är hemma hos dej, det är betydligt enklare, jag försöker komma dit oftare så länge pappa är på sjukhus.”

Karim har funnit en lösning som inte tvingar hans hustru till lika stort engagemang i de bäge gamla, eftersom han finner hennes relativt sett mindre intresse för detta rimligt:

Jag vill gärna att mina föräldrar kommer hit oftare, eller att vi går dit. Det är enkelt, jag kan ringa och beställa taxi så kommer dom. Men ... det är intressant för mej och inte för min fru. Hon säger ”okej, du kan gå hur ofta du vill!” Men för hennes del, hon är inte intresserad av så täta besök. Med tanke på att vi har bara två helgdagar, resten är skoldagar och då går vi inte ut överhuvudtaget. Två helgdagar och en dag hos mina föräldrar, nej, min fru godtar inte det! En gång i månaden är mer acceptabelt för henne. Okej, jag godtar det, det finns inte någon anledning att jag tvingar min fru att ha en sån respekt att vi går dit eller dom kommer hit varje vecka. Därför, för att avstå från den konflikten, vi gör nånting som är acceptabelt. Jag besöker dom själv, personligen, utan barn och utan fru. Jag själv, jag har fria händer. Jag kan när som helst, på morgonen, på dan, mitt på natten ... när jag har tid: jag ringer och går dit.

Karim beskriver sin position mitt emellan de två familjerna: fru och barn å ena sidan, föräldrarna å andra. Han ser numera till att de två inte träffas så mycket, eftersom det är det lättaste sättet att undvika konflikter:

Det är jag som har den rollen att stå mitt emellan. Ett enda felsteg, och det blir konflikt. Ett enda! Och jag vet att om det blir konflikt, det tar sin tid att lösa. Men, tack och lov, jag har försökt att förmedla hela situationen på ett sätt att det inte blir nån konflikt. Och nu har vi inte haft nån konflikt sen länge. Det händer ibland, och då tar det sin tid, kanske en månad. Du vet. Det påverkar, det påverkar min fru, och det påverkar hemma. Det tar sin tid.

Karim har, kanske drastiskt, berättat för sina föräldrar hur det ligger till:

Jag har pratat mycket med mina föräldrar om det här. Dom vill komma hit oftare. Gärna! Och träffa mina barn oftare. Men jag har förklarat för dom. Det går inte helt enkelt. Och dom har inte nåt alternativ faktiskt. Jag har förklarat så enkelt: ”Kommer ni oftare hit så blir det konflikt hemma. Jag kan inte påverka den biten! Antingen vill ni ha konflikt, eller ni vill inte ha konflikt. Inom vår familj. Om ni godtar konflikt, okej, då kan ni komma oftare, eller vi kan komma oftare till er. Men med konflikt vi kan inte leva tillsammans.” Jag vill inte säga att min fru är perfekt, men jag förväntar mej inte av henne att hon godtar att besöka mina föräldrar oftare och så. Det är hennes eget liv. Det funkar bra hos oss. Men det har inte varit lätt för mina föräldrar.

Finns det någon som ger Karim stöd eller praktisk hjälp om han skulle behöva det? Karim svarar kortfattat och bestämt: ”Nej”. Men några av hans och hustruns vänner besökte fadern när denne låg på sjukhus en längre tid och Karim själv var bortrest.

Det praktiska ansvaret för de två gamla, framhåller Karim flera gånger, är kommunens ansvar. Men ingen hemtjänstpersonal kan ersätta honom vad gäller att uppfylla deras behov av kontakt. Här gör Karim en jämförelse med svenska anhöriga till gamla och sätter det moderna livets krav i blickfånget:

Min fru har jobbat på servicehus. Och jag vet att det är mycket, mycket sällan dom gamla får besök. Jag vet inte, kanske deras barn är mycket upptagna. Eller bor på avstånd. Svenskar satsar inte mycket. Det finns säkert speciella familjer som bryr sej mycket om, men tyvärr är det här samhället byggt så att man inte hinner, helt enkelt. Därför kanske det blir besök en gång om året, på julafton eller så. Ibland litet mer, eller mindre. Eftersom barnen inte enligt lag är skyldiga att ta hand om sina föräldrar, okej, det är äldreomsorgen som tar hand om den där biten. Och ... med tanke på att man hinner inte, och man behöver inte bekymra sej som om man själv hade ansvaret. Alla tänker såhär att vi har betalat skatt, och vi betalar skatt för att nån ska hjälpa oss när vi blir äldre. Vi, jag menar svenskar, tänker så. Och det är rätt! Dom behöver inte ta ansvar för det som nån annan har ansvar för. Men besök, det är nånting annat! Det är nånting som gamla föräldrar

behöver. Själva besöket, ja, men att ta hand om dem, nej, det är inte rätt. Varför skulle jag göra det? Det gör jag inte alls, inte alls! Eftersom jag ser att jag för min del betalar för detta. Det ryms inom ramen för lagarna, jag är inte skyldig att ta den där biten. Jag har ett arbete som är flexibelt. Jag har möjlighet att besöka dom. Men om mina föräldrar bodde i en annan stad, eller om jag hade en annan sorts arbete. Då vore det en självklarhet att det inte var mera än ett par gånger om året.

Karim betonar alltså att han befinner sig i en privilegierad situation, med ett arbete som tillåter honom att finnas till hands för de gamla. De flesta andra anhöriga, svenskar eller invandrare, har inte en sådan möjlighet:

Det är systemet som bestämmer, och inte våran bakgrund. Tror jag. Det är inte för att jag har invandrabakgrund som jag bryr mej mer om mina föräldrar, inte alls! Det är bara situationen som gäller, faktiskt.

Karim och hans hustru trivs inte i Sverige. Klimatet är ogästvänligt, och skatter och omkostnader alltför höga:

Det finns dom som påstår att det finns rasister och invandrarfientliga här. Jag har en annan syn. Eftersom ekonomiskt jag är inte beroende av staten. Vi får varken bostadsbidrag eller... Inga bidrag. Och jag betalar betydligt mer skatt än en vanlig svensk. Det är därför jag har mitt självförtroende, när jag ser på hela den här situationen. Det är därför jag inte har problem med folk. Inte alls! Språket, okej, det är inte nåt problem, inte nu. Men vi tycker det är synd om oss att vi har lärt oss ett språk som bara 8 miljoner i hela världen kan prata!

Familjen har ekonomiska möjligheter att emigrera än en gång, och nära släktingar bor i möjliga invandringsländer.

Jag hade, eller jag har fortfarande i mina tankar att flytta härifrån. Vi har möjlighet att flytta härifrån, men det blir inte innan dom får sina pensioner. För om vi vill flytta härifrån, dom ska flyttas först. Jag kan inte lämna dom ensamma. Någon son eller dotter ska finnas tillgänglig. Om dom får sina pensioner, jag kan flytta dom till Amerika, och min syster där tar hela ansvaret! (skratt)

I takt med att Karims egna barn blir äldre har de börjat motsätta sig föräldrarnas planer på ytterligare en utlandsflytt: de är rotade i Sverige, trivs och vill stanna. Men det som främst hindrar är alltså ansvaret för Karims föräldrar.

När som helst, det kan hända nånting. Med tanke på att min pappa har fått en hjärtinfarkt, och han är gammal. Om det händer honom nånting, det blir en hjärtinfarkt. Men min mamma, jag vet att hon kommer att lida! En hel del. I slutskedet. Med sjukdomar. Och ännu mer, ännu jobbigare och ansvarsfullt blir det när en av dom avlider. Det blir betydligt mer. Nu är dom tillsammans, åtminstone. När en blir ensam kommer han eller hon att behöva mer besök, och mer stöd. Av mej.

Karim säger sig veta att de inte kan förvänta sig samma goda offentliga äldreomsorg i andra länder, och de bäge gamla blir inte friskare. Här är tryggt för dem:

Så länge dom bor i Sverige, dom bor i samma lägenhet, dom får samma hjälp, eller lite mer, i framtiden när dom behöver mer. Jag vet, äldreomsorgen finns och kommer att fortsätta finnas.

För egen del kommer Karim, om han bor kvar i Sverige, att anlita äldreomsorgen när han blir gammal:

Du vet, vi blir faktiskt mer och mer svenska. Speciellt mina barn, som är födda här. I Iran lämnar barnen inte familjen innan de gifter sej. Det är inte alls normalt! Men här i Sverige, det är garanterat att när mina barn

blir 18 år, dom kommer att lämna oss. Och bo separat. Jag menar, vi får godta det. Och när det gäller äldreomsorg, när vi blir gamla, okej, vi godtar vad som är, vad som finns. Men med stor sannolikhet är jag inte kvar här i Sverige då.

Kommentarer

Bilderna av det svenska samhället och av familjerelationerna i denna intervju är kanske de mest nyanserade i studien. Detta faktum skall tolkas med försiktighet: det kan bero på att Karim uttryckte sig med sådan lätthet på svenska.

Man hade tackat nej till erbjudna insatser från hemtjänsten, som till exempel duschhjälp och hjälp med matlagning och städning. Duschhjälpen var dåligt anpassad till den gamles behov: han ville duscha länge och vid tidpunkt som han själv valde. Hushållsarbetet höll den gamla kvinnan aktiv, trots de svårigheter som det också innebar. Det är svårt att med ledning av intervjun avgöra hur mycket modern själv medverkade i beslutet om hemtjänst.

Karim och hans familj var vana vid en hög materiell standard från hemlandet, och de hade lyckats återskapa de goda levnadsförhållandena här. Karims berättelse om livet i Sverige var en berättelse om ekonomisk men också social integration. Familjen har ansträngt sig för att via barnen få kontakt med folk i grannskapet. En stolthet genomsyrade hans berättelse: han är inte ekonomiskt beroende av någon, utan bidrar till välfärden här genom sitt arbete och skatten som han betalar. Ansträngningarna har också medfört resurser i form av förankring och kontakter med andra än landsmän. En felsägning är kanske signifikativ: ”Vi, jag menar svenskar, tänker...” Samtidigt hängde vissa omständigheter ovillkorligen samman med familjens migrationsbakgrund. De bägge gamla var beroende av sin son som ledsagare i det nya landet. Karim hjälpte dem mycket, men beskrev likafullt en tydlig uppdelning av det ansvar han ser som sitt och det han tillskriver äldreomsorgen. Han var på det stora hela taget nöjd med äldreomsorgens infriande av förväntningar, men inte med bristen på rörelseutrymme för egen del. Hans liv bjöd små möjligheter att ändra egna planer. Han må ha goda resurser på många sätt, men eventuella egna och andra behov underordnades helt klart ansvaret för föräldrarna. Anhörigskapet här har ett janusansikte: Karim fick representera och förklara äldreomsorgen för föräldrarna, och representera och förklara föräldrarna och deras situation för äldreomsorgen.

Karim beskrev, samtidigt med den ljusa bilden, en mycket pressad livssituation. Han befann sig i en position mellan de gamla och sin egen familj. Han stod för en kontinuerlig och tät kontakt med sina föräldrar, medan hans egen familj (inklusive de gamlas barnbarn) levde utan samma starka band i praktiken. Han strävade efter att finnas till hands för både den egna familjen och sina föräldrar. Detta orsakade ibland rollkonflikter: den gode sonen är inte alltid en god äkta man. Måhända rollkonflikten ifråga mest är en konflikt mellan olika generationsrelaterade rollförväntningar, där de gamla föräldrarna har en mer traditionell syn på äktenskapet och dess plikter. Karim avvisade hur som helst föräldrarnas förväntningar på att han skulle bestämma över sin hustru, och delade inte deras uppfattning om att frun bör göra som han bestämmer. Eftersom små konflikter riskerar att bli djupare hade Karim anträtt en balansgång för att undvika splittring. Ett sätt han funnit för att hantera sin rollkonflikt, eller klämdhet, som son respektive make och far var att med öppenhet lägga beslutet och därigenom en del av ansvaret för hur det skall gå på föräldrarna: ”Ni är välkomna hit så ofta ni vill, men det blir konflikter om ni kommer för ofta!” Det låg då i de gamlas händer att bespara sonens familj kanske splittrande konflikter. Karims berättelse är en berättelse om en anpassning som fungerar, om än inte perfekt och kanske blott temporärt.

Fallbeskrivningen synliggör inte bara den bundenhet som kan drabba den anhöriga som är ensam om tolk- och kontaktpersonuppgiften. Den visar också på många sätt hur sårbar den är som behöver hjälp men inte talar språket som gäller. Vid akut sjukdom måste man ringa för en läkartid nästa dag. Vilka konsekvenser har dessa regler för icke svensktalande som saknar tolkande släktingar eller vänner? För andra människor som inte har talets förmåga? Begreppet *akuttid* tycks missvisande när det handlar om en besökstid en annan dag.

Denne intervjuperson utgick ifrån att intervjuens generellt hållna frågor om omsorg om gamla gällde ”offentlig omsorg”. För honom betydde ordet omsorg det som görs av personal. Möjligen var denna ordets betydelseglidning speciell för just Karim. Det *offentliga* hade i hans tankevärld kommit att kolonisera en domän som tidigare i hans eget liv präglades av motsatsen – nämligen *hjälp till äldre eller skröpliga inom familjen*.

Fallet belyser, slutligen, både migrationsrörelsens varaktighet och hur dess oroliga karaktär färgar av sig på den som befinner sig i den. Karims liv ter sig trots graden av förankring som vore det ett liv i vardande, ett pågående provisorium. Han är fortfarande på väg – trots att barnen är rotade här och trots att någon vidare flytt inte är möjlig innan hans föräldrar fått pension. Karims tänkta framtid dväljs i en stor ambivalens: han vill lämna Sverige, men tänker sig samtidigt att få hjälp från samma äldreomsorg en dag som hans gamla föräldrar får nu.

Fadwa, Rada, Novin, Laila och Karim – repetition av hjälpbehov och insatser

I det följande sammanfattas de olika äldres hjälpbehov, vilka insatser som ges av olika aktörer samt i kortfattade ordalag intervjupersonernas hållning gentemot den offentliga äldreomsorgen. Efter detta presenteras ytterligare tre anhöriga, vilkas situation och erfarenheter tillsammans med de redan nämnda ligger till grund för rapportens resultat- och diskussionsavsnitt. De tre är *Yavuz*, med mor och far från iranska Kurdistan, *Irina*, med mor från Sovjet samt *Anna*, med mormor från Azerbadjan.

Fadwa bor med sin mormor i en lägenhet med två rum och kokvrå i ett servicehus för äldre. Ingen av de två kvinnorna talar svenska. Den gamla har stora hjälpbehov, men vill inte ha hjälp från personalen i servicehuset. Hon har i stället ansökt om och beviljats hemvårdsbidrag på den högsta nivån, ett bidrag som går till dotterdottern. *Fadwa* hjälper sin mormor med all omvårdnad och allt hushållsarbete. Hon fungerar också som ledsagare och ombud, det sistnämnda genom att besöka stadsdelens medborgarkontor där hon får hjälp med kontakter som kräver tolk. Lägenheten de bor i har ett larm som är kopplat till personalen i huset. Den gamla har färdtjänst.

Fadwas mormor är nöjd med den vård och omsorg som dotterdottern ger henne och som hon betraktar som naturlig och självklar. *Fadwa* delar den gamlas syn, men uttrycker också att hon befinner sig i en svår belägenhet som enda hjälpansvarig.

Familjen här är stor. Det är många som besöker den gamla och hennes dotterdotter. Hjälpen till och avlastningen av *Fadwa* som hjälpgivare är emellertid försumbar.

Radas far bor i en hyreslägenhet med två rum och kök. Han talar ingen svenska. Den gamle är både fysiskt och psykiskt i mycket dålig kondition, och har stora hjälpbehov. *Rada* var tidigare anställd som personlig assistent till sin far, men är numera anhörigvårdare 21 timmar i veckan. Den gamle behöver hjälp med allt hushållsarbete och det mesta av omvårdnad, och måste vissa dagar matas. Utöver detta ger *Rada* tillsyn, samt fungerar som tolk, ombud och ledsagare. Hon

gör dagens första besök hos fadern innan hon går till sitt ordinarie arbete, därefter under sin lunchrast och en gång på väg hem efter arbetet. Hon vårdar fadern alla veckans dagar.

Rada är förbittrad över att hon inte fick fortsätta som personlig assistent, och känner sig kränkt över att hon inte blev tillfrågad när tjänsten omvandlades till en anställning som anhörigvårdare och timantalet minskades. Hon tvingas nu dubbelarbeta för att försörja sig och sina två barn. Rada har en vårdutbildning från hemlandet och skulle vilja arbeta heltid som personlig assistent, gärna med ytterligare en vårdtagare.

Det sociala nätverket här är litet och Rada har ingen avlastning. Den gamle får ibland besök av sina barnbarn, och en gång i veckan ledsagas han till sin församling av andra medlemmar där.

Novins mor bor ensam i en liten hyreslägenhet. Hon talar ingen svenska. Den gamla har hjälp av en personlig assistent 20 timmar i veckan: Novin. Dottern ger mediciner, handlar det mesta, lagar mat, diskar, tvättar kläder och ger tillsyn när den gamla duschar. Hon följer med den gamla på dagliga promenader och fungerar som tolk och ombud vid behov. Novin förlägger sina besök hos modern före och efter sitt andra deltidarbete, samt på helger. Hon arbetar mer hos modern än de tilldelade 20 veckotimmarna. Utöver hjälpen med personlig assistent har den gamla färdtjänst. Hon har fått badrummet handikappanpassat med äldreomsorgens hjälp.

Den anhöriga anser att de tilldelade timmarna som personlig assistent är alldeles för få. Tjänstens omfattning är dessutom för liten för att det skall gå att hitta någon utomstående som kan ersätta Novin, vilket hon skulle vilja. Hon vill inte ansöka om hemtjänst för modern eftersom hon tycker att hemtjänstpersonalen har för litet tid.

Familjen här är stor. Övriga familjemedlemmar har tät kontakt med den gamla, men ger endast litet avlastning eller stöd till den hjälpgivande anhöriga som har det formella ansvaret genom anställningen som personlig assistent.

Lailas mor bor i en enrumslägenhet i ett servicehus för gamla. Hon är rullstolsburen, och har tillgång till ett larm som går till hemtjänstpersonalen i servicehuset. Den gamla talar ingen svenska. Personalen i servicehuset hjälper med inköp och städning en gång i veckan. Den gamla kan själv diska, laga till enklare rätter, duscha, klä sig och sköta toalettbesöken. Laila och hennes syskon ger nästan daglig tillsyn samt fungerar som tolkar, ledsagare och ombud. De lagar hemlandets mat efter den gamlas önskemål och hjälper till med hushållsarbete som inte ryms inom hemtjänstens uppgifter. Laila är den som sköter moderns post och privata administration.

De anhöriga här är inte så förtjusta i den gamlas val av boendeform. De skulle hellre vilja att hon bodde hemma hos någon av dem. Laila är bekymrad över att modern inte kan kommunicera med servicehusets personal, och över att nattliga larm från moderns lägenhet inte alltid hörsammats. Den gamla själv trivs i stort med såväl bostaden som personalen i servicehuset, och därmed nöjer sig också de anhöriga. Familjen här är stor, och medlemmarna fördelar hjälpen till den gamla emellan sig. Hennes hjälpbehov och ganska stora krav upplevs inte som särskilt betungande eftersom de anhöriga är så många och hjälps åt.

Karims mor och far bor i en hyreslägenhet på tre rum och kök. Ingen av dem talar svenska. Bägge har stora hälsoproblem, och mannen är mycket rörelsehindrad. Karims far har daglig hjälp från hemtjänsten, han har färdtjänst och ett larm i lägenheten kopplat till personalen.

Paret har ansökt om och beviljats hemtjänst också för matlagning och viss städhjälp, men hittills valt att inte ta emot den beviljade hjälpen.

Karim besöker sina föräldrar ofta och står i ständig kontakt med dem. Det är han som sköter kontakterna med den svensktalande omgivningen, bevakar de gamlas intressen och ledsagar vid oplanerade vårdbesök samt tolkar när tolk inte kallats in. Karim är nöjd med äldreomsorgens insatser när de fungerar enligt planerna, men missnöjd med bristande information från äldreomsorgen vid förändringar av dagsprogrammet. Han är kritisk till att man inom äldreomsorg och olika vårdinstanser räknar med att han skall rycka in i stället för att tillkalla tolk.

Det sociala nätverket här är litet. Karim är den ende hjälparen, och det finns ingen som kan gå in i hans ställe i rollen som ombud för de gamla. Karims hustru och barn, samt några vänner från hemlandet, brukar besöka de gamla när Karim är bortrest.

Yavuz, Irina och Anna – tre korta fallbeskrivningar

Yavuz är en man vars mor och far kommer från iranska Kurdistan. De bor i ett servicehus för gamla på två rum och kokvrå. Ingen av dem talar svenska. Kvinnan har hjälp av personlig assistent 15 timmar i veckan, en tjänst som innehas av Yavuz. Han handlar, ger mediciner, lagar mat, hjälper med duschning och fungerar som ledsagare, tolk och ombud då svenska talas. Den gamla går med rollator ibland och åker i rullstol ibland. Hon har färdtjänst.

Yavuz hjälper sina föräldrar betydligt mer än de timmar för vilka han har betalt. Han bor i närheten och går över till dem när de ringer efter honom, oavsett tid på dygnet. Han sover ofta över på soffan när moderns sjukdomssymtom är särskilt svåra. I det gamla parets lägenhet finns ett larm som är kopplat till personalen i servicehuset. Larmet har sällan använts: i stället ringer de efter Yavuz.

Yavuz anser att de tilldelade hjälptimmarna är alldeles för få, både för att ge tillräcklig hjälp och för att det skall gå att hitta någon som skulle kunna ersätta honom (som han önskar). Han har ansökt om utökning av tjänsten, hittills utan resultat.

Det sociala nätverket här är stort, men ger endast försumbar avlastning eller stöd till den anhörige som har det formella ansvaret genom sin anställning som personlig assistent. Yavuz syskon är både psykiskt och fysiskt i dåligt skick efter upplevelser i hemlandets krig, och relationerna inom familjen är sedan länge märkta av konflikter.

Irina är en kvinna som bor tillsammans med sin mor i en hyreslägenhet med tre rum och kök. Den gamla kommer från Sovjet och talar ingen svenska. Dottern gör allt hushållsarbete för de två, samt fungerar som ombud, tolk och ledsagare. Hon ger tillsyn nattetid, då det händer att modern svimmar och ramlar vid toalettbesök. Den gamla har tillsyn av hemtjänst på dagtid, eftersom Irina arbetar och är borta hemifrån då. Vid två tillfällen när Irina rest utomlands har hennes mor vistats på servicehus för tillfällig avlastning.

Irina tycker att avlastningen på servicehuset fungerat mycket bra. Hemtjänstens dagsbesök är en trygghet och en förutsättning för att hon skall kunna sköta sitt arbete. Hon önskar inga ytterligare insatser från äldreomsorgen, men är bekymrad över moderns tilltagande passivitet och orolig över hennes svimningsattacker. Oron påverkar Irinas egen nattsömn negativt.

Det sociala nätverket här är litet, familjemedlemmarna få till antalet och kan bara ge försumbar hjälp till den gamla eller stöd till den anhöriga som hjälper.

Annas mormor bor tillsammans med Anna, Annas make och tre små barn i ett radhus. Den gamla kommer från Azerbadjan och talar ingen svenska. Hon kan duscha och sköta toalettbesök själv, men behöver hjälp med det mesta utöver detta. Hon har också hjälp av hemtjänst när Anna och hennes man är på sina respektive arbeten. För tillfället är Anna emellertid föräldraledig, och då är hemtjänstinsatsen vilande. I stället får den gamla hemvårdsbidrag på lägsta nivå. Bidraget går till Anna, som sköter hela hushållet, handlar, städar och hjälper sin mormor att klä på sig. Anna fungerar vidare som ombud, tolk och ledsagare till den gamla, som också har färdtjänst.

Anna är nöjd med den äldreomsorg som mormodern fått: hemtjänst (nu vilande) och hemvårdsbidrag. Hon är däremot mycket kritisk till och besviken över den felbehandling som drabbat den gamla i sjukvården och som har försvårat hennes redan dåliga hälsotillstånd.

Nätverket här är litet. Annas make fungerar som ett stöd och hjälper den gamla ibland vid behov. Annas äldre bror besöker mormodern ibland.

NÅGRA SLUTSATSER

Det övergripande syftet med denna studie var att öka kunskaperna om och nyansera bilderna av olika anhängsrap. Situationen för hjälpgivande anhängsrap till äldre invandrare med offentlig äldreomsorg har belysts, liksom olika hjälpmönster och dessas inverkan i de anhängsrap liv. Såväl gemensamma som olikartade erfarenheter har framkommit i fallbeskrivningarna.

I början av rapporten hänvisade jag till Ålunds (1991) uppmaning om att söka undvika en kulturaliserande förståelse av invandrades liv i Sverige. I stället bör den mer komplexa *migrationen* sättas i blickfånget. Jag har strävat efter att lyfta fram de anhängsrap och de äldres erfarenheter före, under och efter invandringen till Sverige på ett sätt som motsvarar den bild som intervjuerna förmedlade. Eftersom omständigheterna kring de äldres migration på olika sätt har betydelse för de erfarenheter och olika livssituationer som speglats i fallbeskrivningarna ägnas detta kapitel en kommentar kring detta. Här diskuteras vidare olika hjälpmönster kring de äldre, intervjupersonernas erfarenheter av offentlig äldreomsorg samt hur roller och relationer i familjerna förändrats efter migrationen.

I diskussionskapitlet som avslutar rapporten diskuteras flera aspekter som fallbeskrivningarna har aktualiserat och som kan ge underlag för reflexioner om skillnader och likheter mellan olika kategorier anhängsrap. Jag vill redan här poängtera att samtliga studiens intervjupersoner tillhörde *en yngre generation* än hjälpmottagarna. Vi vet inte om det pekar på ett mönster som också gäller generellt för kategorin ”hjelpgivande anhängsrap till äldre invandrare”, men i viss mån avviker det från de mönster man tidigare sett i studier av svenska hjälpgivande anhängsrap till äldre – åtminstone när det gäller de som benämns ”anhängsvårdare” (Jeppsson Grassman 2001) och som hjälper någon med stora omsorgsbehov i samma hushåll. Vidare: de anhängsrap som studerats var själva i färd med att etablera sig efter en egen migration, *samtidigt* som de fortsatte att göra mycket för sina äldre även efter det att den offentliga äldreomsorgen kopplats in och oavsett vilken eller vilka offentliga insatser som gavs. De tycktes befinna sig i en position mellan de äldre och den offentliga äldreomsorgen, både som utförare av insatser och som språkrör, medlare och tolkar.

Att ge hjälp och känna ansvar är inte utmärkande för just invandrade anhängsrap. Det är däremot kombinationen av betydande hjälpsatser och samtidig kamp för egen etablering efter en migration. Intervjupersonernas initiala främlingskap inför det offentliga äldreomsorgssystemet (liksom inför andra offentliga inslag) torde vara en följd av deras egen migrationshistoria.

En kommentar som mer direkt berör de äldre är också påkallad. Intervjuerna gav flera exempel på äldre som enligt sina anhängsrap förändrats mycket. Man vittnade om yttringar av oro, förtvivlan och sorg. Vissa beskrivningar väckte min undran: Var inte detta tecken på någon begynnande demenssjukdom? Kunde det vara så att de anhängsrap ibland bortsåg från sjukdomssymtom och i stället övertolkade tecken på sorg över en förlorad livsstil, förlorade närstående och en förlorad miljö? Hur och i vilken utsträckning påverkas demens av svåra

erfarenheter? För de gamla kunde självfallet de anhörigas närvaro borge för en välkänd social miljö i en annars mycket förändrad omgivning. De anhörigas närvaro kanske rentav kan fungera lindrande på eventuella demenstillstånd. Men hur pass stor kunskap har de anhöriga om demenssjukdomar? Händer det att man inte ser tecken utan tolkar dem fel? Förekommer det rentav att man (gamla och/eller den närmaste omgivningen) anstränger sig att dölja – för sig själv och för omgivningen – tecken på demenssjukdom? Vi vet att sådant förekommer bland svenskfödda anhöriga och äldre, och det finns ingen anledning att ifrågasätta att det kan ske också i invandrade familjer. Är konsekvenserna i så fall annorlunda? Mer övergripande aktualiserar dessa exempel frågan om vilken betydelse den framträdande närvaron av anhöriga och relativa frånvaron av personal kan ha för demenssjuka äldre invandrare.

De äldres migrationsbakgrund

Familjernas erfarenheter av en migration var, som framgått, varierande. Varierade gjorde också de olika migrationskedjornas utformning. Tre av de äldre hade invandrat före intervjupersonen, en vid samma tillfälle. Frågor om varför de äldre migrerat, liksom varför de kommit just till Sverige gav komplexa svar. I ett fall sades invandringsland vara ett resultat av överväganden om äldrevårdens kvaliteter i olika länder, i de övriga ett resultat av många olika faktorer – ibland rena slumpen. De äldres hjälpbehov hade vuxit fram successivt, utom i två fall där den äldres invandring till Sverige direkt föranleddes av bristen på hjälp i hemlandet. Inte i något fall hade de äldre så att säga hämtats hit av anhöriga för att ta del av den offentliga äldreomsorgen här, utan alla familjer hade kopplat in offentlig äldreomsorg först efter att de försökt klara av situationen själva en tid.

Oavsett vilken grund för uppehållstillstånd i Sverige som studiens äldre och anhöriga hade så refererade man till sin utvandring i termer av flykt. Några av intervjupersonernas berättelser utmanar möjligen en idealbild, eller en schablonbild, av flyktingskap. I ett fall var det familjens rikedom i hemlandet som gjorde att den trakasserades och tvingades fly. Ordet flyktning må signalera en utsatthet i samtliga led, och med detta synsätt kanske inte en flykting väljer bästa land utan flyr outhärdliga förhållanden vart än vägen bär. Begreppet ”ekonomisk flyktning” klingar ganska hårt i det vardagliga svenska språkbruket. Ibland dryftas frågan om en ekonomisk flykting verkligen är en ”riktig” flykting. I verkligheten kan det dock vara svårt att skilja dessa två begrepp åt, liksom den bakgrund de antyder. Ekonomisk nöd kan vara av sådan svårighetsgrad att själva livet hotas, eller att människor tvingas välja utvägar som trasar sönder möjligheterna till ett värdigt liv – eller ett lagligt. Vem är då denne ”riktige” flykting? Definitioner används olika i olika sammanhang, och detta spörsmål har varit föremål för mer eller mindre infekterade diskussioner i svensk offentlig debatt. Politikernas, myndigheters, akademikers, mediers och lekmäns definitioner sammanfaller inte alltid. En tolkning, som kritiserats hårt, ges av Migrationsverket på dess webbplats. Under ”Frågor och svar om asylsökande och flyktingar” i augusti 2002 uppges att ”en flykting är en utlänning som fått uppehållstillstånd därför att han sökt och fått skydd i Sverige”. Enligt denna tolkning är flykting alltså den som beviljats uppehållstillstånd på denna grund *enligt verkets egen bedömning*.²³ Andra instanser (bland annat frivilligorganisationerna Röda Korset och Rädda Barnen) har med emfas hävdad en extensiv definition av begreppet, nämligen kort och gott att den är flykting som *tvingats fly*.

Olika hjälpmönster

Olika hjälpmönster hade vuxit fram kring studiens gamla. Ett mönster bestod av hjälp från anhöriga och personal inom offentlig äldreomsorg. Ett annat mönster kännetecknades av hjälp från i första hand en anhörig med någon form av *betalt för att hjälpa*. I bägge fallen hade de äldres hjälpbehov prövats genom en biståndsbedömning inom den kommunala äldreomsorgen. I det senare hade gränsen mellan informell och formell omsorg på samma gång synliggjorts och, till en del, blivit mindre skarp. Detta perspektiv utvecklas i diskussionsavsnittet som följer på detta.

Hjälp från personal och anhöriga – lågnyttjande av beviljade insatser

Intervjupersonernas insatser i form av socialt stöd och tillsyn var överlag betydande, liksom deras ansvar för att ombesörja hjälp från andra. Blott en av de anhöriga beskrev hur två äldre närstående fick omfattande praktisk hjälp från hemtjänsten. Denne son administrerade samma hjälp, besökte de två gamla ofta och fanns till hands på telefon dygnet om. Studiens exempel visar, utom i detta fall, ett lågnyttjande av beviljad hemtjänst. Äldreomsorgen tycktes på det stora hela taget stanna i bakgrunden eller periferin.

Tre av de åtta äldre bodde i servicehus, där hjälpen från personalen enligt intervjupersonerna var minimal. En hade ett larm i servicehuslägenheten, och dygnet-runt-hjälp av ett inneboende barnbarn. En hade hemtjänstens hjälp med städning några timmar i månaden, och daglig hjälp och tillsyn av sina anhöriga. En bodde i servicehus och hade en son anställd som personlig assistent – sonen gjorde allting och fanns tillgänglig dygnet runt. Vissa äldre hade beviljats hemtjänst utan att ännu ha tagit denna i anspråk. De anhöriga hjälpte på egen hand och hemtjänsten hölls ”vilande” som en utväg att tas i bruk i nödfall.

Anhörig med betalt för att hjälpa

Av de åtta intervjupersonerna hade fem anställning eller ersättning för att hjälpa en äldre närstående. Jag har för enkelhetens skull kallat dem ”anhöriga med betalt för att hjälpa”, trots att ersättningsformerna skiljer sig åt. Uttrycket tar fasta på gemensamma aspekter, som mer ingående refereras och diskuteras i Forssell (2002). Fallbeskrivningarna har visat olika sätt på vilka de anhörigas liv och relationerna i familjerna påverkades av förekomsten av betalning till anhöriga för deras insatser. Dessa aspekter berörs mer nedan under rubriken ”Kulturalisering – en process från två håll”, men i korthet fick det som tidigare varit uttryck för känslomässig och/eller social närhet, med kärlek och plikter, nya dimensioner när betalning blev aktuellt. Intervjupersonerna började delvis tänka på relationen på annorlunda sätt än tidigare.

Situationen för de anhöriga med betalt för att hjälpa blottlägger ett spänningsfält mellan olika omsorgsdomäner, eller rentav omsorgsrationaliteter inom informell respektive formell omsorg. Detta spänningsfält aktualiserades av alla berörda, och framträdde särskilt tydligt i olikheterna mellan biståndsbedömares och anhörigas sätt att betrakta och beräkna arbetstiden vid anhöriganställningar. De aktuella anställningsformerna gav de anhöriga en frihet att själva planera arbetet, och intervjupersonerna bar och upplevde ett stort ansvar för de gamlas väl. Man ansåg i regel att antalet timmar var för lågt. De anhöriga gjorde mycket mer – inklusive att ägna uppdraget fler timmar – än de hade betalt för. Samtliga berörda tycktes uppfatta kombinationen mellan å ena sidan friheten att förlägga arbetet och å andra sidan det genom anställningen sanktionerade anhörigansvaret både som en fördel och som ett gissel. Kanske är det onödigt att tillägga att de allra flesta hjälpgivande anhöriga till äldre, invandrare såväl som

svenskfödda, gör insatser utan att alls få betalt. Särskilt gäller detta anhöriga som själva är äldre: anställning kommer över huvud taget inte i fråga för anhöriga äldre än 65 år.

Erfarenheter av offentlig äldreomsorg

I vissa fall rådde det olika uppfattningar om kvaliteten i äldreomsorgen mellan de äldre och deras anhöriga. En av de äldre trivdes till exempel på sitt servicehus, medan hennes dotter inte tyckte om stället. Det är en öppen fråga om sådana förhållanden ligger bakom en del av de anhörigas omfattande insatser trots beslut om offentlig äldreomsorg.

Den offentliga äldreomsorgen, främst hemtjänsten, möjliggjorde för flera av studiens intervjupersoner att arbeta utanför hemmet. Särskilt tydligt var detta för reellt ensamma anhöriga, alltså de vars sociala nätverk var små. När det gäller erfarenheter av *bemötandet* inom äldreomsorgen var intervjupersonerna också överlag mycket nöjda. Ingen av dem hade erfarenhet av någon diskriminerande behandling, tvärtom. Några framhöll emellertid uppfattningen att den offentliga äldreomsorgen rymmer negativt särbehandlande *mekanismer*, särskilt relaterat till de invandrade familjemedlemmarnas ofta sparsamma kunskaper om äldreomsorgssystemets möjligheter och begränsningar. Intervjupersonerna gav vissa exempel på vad de uppfattat som underlåtenhet att informera och, någon enstaka gång, ren desinformation. Frågor om vad som egentligen sagts eller hänt, och varför, levde kvar lång tid efter kontakterna. Vissa intervjuer antydde diffusa regler, någon gång antydde rättsövergrepp. Naturligtvis är det möjligt för insatta att manipulera genom att underlåta att lämna viss information och antyda annan till människor som inte är förtrogna med samma system. Rättigheter som beskrivs klart och tydligt (till exempel i informationsbroschyrer eller policydokument) kan i praktiken vara kringgärdade av andra rationaliteter och har svåröverblickbara konsekvenser av icke önskvärt slag. Låt mig kort ge några exempel. En av studiens intervjupersoner var anställd som anhörigvårdare. Denna anställningsform är avsedd för den som delar hushållsgemenskap med den hjälpbehövande. Så var dock inte fallet här: den gamle mannen bodde för sig själv i en hyreslägenhet och dotterns tidigare tjänst som personlig assistent omvandlades plötsligt till anhörigvårdare och antalet timmar minskades, allt utan att hon själv tillfrågats eller informerats. Denna anhöriga kände sig lurad och kränkt, en känsla som förstärktes av att hon som icke svensktalande inte kunde förmedla sig med omgivningen så som hon ville. Tilldelningen av tolkhjälp till de invandrade äldre utgör ytterligare ett exempel på hur intervjupersonerna uppfattade sina (och de äldres) rättigheter satta ur spel utan att själva kunna påverka i någon större utsträckning. Samtliga intervjupersoner fungerade som tolkar och/eller ombud för sina gamla, och talade betydligt mer svenska än de. Ändå var deras svensk-kunskaper, med något undantag, begränsade. När den offentliga äldreomsorgen, eller sjukvården, tog de anhöriga i anspråk som tolkar hellre än att tillkalla utbildade tolkar förstärktes de anhörigas känsla av ansvar för de äldres situation. Detta exempel (som också lyfts fram och diskuteras i Forssell 2000) antyder att anhörigas beredskap att göra mycket för sina äldre kan förstärkas också av äldreomsorgens göranden och låtanden. Barnbarnet i servicehuset är, slutligen, ett annat exempel som väcker tankar och frågor kring svåröverblickbara följder. Självfallet hade den äldres väl och ve här gått i främsta rummet: hon fick den hjälp som hon önskade. Men vilka konsekvenser hade detta för den unga kvinnan? Hur påverkades hennes egna möjligheter att etablera sig efter invandringen?

I metodavsnittet i början av rapporten omnämndes mina svårigheter med att transkribera bandupptagningarna, trots att jag själv hade intervjuat och alltså redan hört intervjupersonerna tala. Flera gånger avslöjade bandupptagningen att jag i intervjusituationen hade missuppfattat

det som sagts, eller, kanske vanligare, inte lagt märke till uttalanden som var språkligt inkorrekta och därför svårbegripliga. Detta väcker frågan om *andra* tillfällen när de anhöriga kommunicerar med svenskspråkiga, till exempel biståndsbedömare eller vårdgivare. Liten kontakt med svenskar och oklar uppfattning om hjälpinstanser och ansvarsfördelningen mellan olika myndigheter speglades inte bara i de intervjuades egna berättelser utan också i frågorna de ställde till mig, intervjuaren. Kanske biståndsbedömare och andra myndighetspersoner ibland tenderar att överdriva de anhörigas förmåga att kommunicera på svenska, liksom jag själv gjorde? Vilka är i så fall konsekvenserna för dem och för de äldre?

Relationer och roller efter migrationen

Ofta framhålls *kärlek* som den unika ingrediens som gör anhörigas hjälp annorlunda än hjälp från anställd personal utan anhörigrelation till hjälpmottagaren. Självfallet är kärlek inte det enda inslaget i de här beskrivna relationerna som skiljer dem från tänkta relationer med personal – och som färgar anhörigskapen. Här uttrycktes och antydde också en mängd andra känslor: skuld, plikt, tacksamhet, sällskapsbehov, vänskap, irritation, besvikelse och så vidare.²⁴ Övuntade och till synes atypiska bilder har i fallbeskrivningarna blandats med kanske mer förutsägbara. Komplexitet präglade relationerna mellan intervjupersoner och äldre efter migrationen: anhörigskapen var mångfacetterade och varierande. Här har också blivit tydligt hur hjälpgivande anhörigas nära relationer med *andra* familjemedlemmar kan medföra konkurrerande krav och förväntningar. Några intervjupersoner var småbarnsföräldrar, andra föräldrar till skolbarn, tonåringar, unga vuxna. Några var ensamstående, några var gifta. Några hade syskon, syskonbarn och så vidare. De olika rollernas innehåll hade ofta förändrats efter migrationen. Flera av intervjupersonerna berättade om att sådana förändringar av levnadssätt som i Sverige tillhör det förväntade vuxenlivet (som att flytta hemifrån vid en viss ålder eller vid giftermål, eller att ta hjälp av äldreomsorgen för att själv kunna arbeta) för dem också inneburit rollförändringar, stundom smärtsamma. Flera intervjupersoner beskrev vidare hur de äldre med tiden blivit mer eller mindre hjälplösa, särskilt på grund av att de inte behärskar språket som gäller. Säkerligen hade de olika parternas roller i familjerna förändrats också om förhållandena i övrigt varit desamma som i hemländerna. Generationsskiften sker inte bara i familjer med invandrarefarenheter, och inte bara i Sverige. Men förutsättningarna för rollförändringen ändras vid en migration (förväntade livslopp bryts givetvis inte bara vid migration, utan sådana brott kan närmast beskrivas som det moderna samhällets pris).

Maktförhållanden

Materialet visar olika, mycket komplexa maktförhållanden mellan de inblandade.²⁵ Dessa kunde vara aktiverade samtidigt, involverande samma parter i olika konstellationer. De äldre kunde utöva en försynt men pockande makt över yngre familjemedlemmar genom önskemål om eller krav på hjälpens utformning, inkluderande särskilda tjänster som frekvent matpiskning, ständig tillgänglighet (konkret eller per telefon) eller matlagning i högre skolan. Biståndsbedömare utövade makt över såväl äldre som anhöriga genom besluten om hjälpen till de äldre: fallen när sådan maktutövning hade *negativa* konsekvenser ur de anhörigas eller de äldres perspektiv rörde nästan uteslutande anhöriganställningarnas utformning eller omfattning. Utförande personal inom äldreomsorgen hade också makt, till exempel genom att utan vidare åtgärder stänga av upprepade nattliga larm på servicehuset eller genom att underlåta att kalla in tolk när information skulle lämnas. Denna makt påverkade självfallet de äldres tillvaro på ett konkret

sätt, men också de anhörigas. Vetskapen om detta förstärkte deras roller som aktiva och ansvarstagande. Den offentliga äldreomsorgen *som system* i sig är självfallet en maktfull och delvis oåtkomlig instans där hjälpen till äldre formuleras och rättfärdigas i faktiska hjälputformanden och formella beslut. Intervjupersonernas egna berättelser avslöjar att också de besitter och utövar makt – inte minst genom att axla rollerna av talesmän och ombud åt de icke svensktalande äldre. Exemplet visar synnerligen ansvarstagande anhöriga, men också sårbarheten i att vara den gamla människa som är beroende av ledsagning genom äldreomsorgens labrynter. En son ansåg till exempel att modern skulle sköta hushållet själv, utan den beviljade hemtjänsten, eftersom sysslorna höll henne aktiv. Sonens bedömning må vara både riktig och rimlig, och anhörigskapet präglad av både engagemang och ansvar för den gamlas väl. Icke desto mindre visar det också ett maktförhållande, aktiverat genom sonens välvilja. Slutligen rådde maktförhållanden mellan hjälpgivande anhöriga och andra, icke hjälpgivande familjemedlemmar. Några av intervjupersonerna gav till exempel uttryck för en känsla av att utnyttjas i rollen som hjälpgivare. Andra familjemedlemmar kunde tack vare deras insatser ägna sig åt annat. Fenomenet är knappast nytt; i svensk kontext är begreppet *hemmadotter* välkänt. Samma fenomen kan givetvis beskrivas och tolkas på olika sätt. Inom teori om informella nätverk liknas människor ibland vid länkar, sammanhållna av de relationer som råder mellan individerna i nätverket. Sjuka eller hjälpbehövande betraktas, med detta synsätt, som försvagade länkar i kedjan (Anderson och Johansson 1991). Denna bild må vara tilltalande enkel, men den förklarar inte fullt ut varför vissa människor men inte andra i ett socialt nätverk tilldelas rollen som länk närmast intill den försvagade.

Krav och konflikter

Exemplen där de anhöriga hade betalt för att hjälpa sina gamla visade särskilt tydligt hur relationerna kunde artikuleras och bekräftas i *krav* som de gamla ställde på numera vuxna barn. I flera fall beskrevs också konflikter mellan kvinnliga anhöriga och studiens gamla kvinnor, konflikter som genererades där de äldre vidhöll sina roller som husmödrar och där *mat* ofta stod i centrum. Det var viktigt för de gamla att kunna bjuda på goda och vällagade rätter, men de förmådde inte längre skaffa hem eller tillaga råvarorna. I stället förväntades de unga anhöriga göra detta. De förväntades också äta maten som de nyss lagat. I och med detta hade något som tidigare i livet ofta varit till både glädje och praktisk nytta för anhöriga med egna små barn (måltider hos äldre närstående) för vissa förändrats till att bli en börda. Konflikter kring hushållssysslorna tycktes vara de vanligaste. Intervjuerna gav flera prov på intervjupersonernas oro över hårda ord, över att ha snäst och gjort den gamla ledsen.

Bundenhet

Bundenhet, slutligen, är ett fenomen som är nära förknippat med anhörigskap visavi äldre hjälpbehövande, och som har diskuterats i olika sammanhang (Furåker och Mossberg 1997; Hansson, Jegermalm och Whitaker 2000). Bundenhet är inte på ett givet sätt sammankopplat med faktiska omständigheter – den kan vara såväl konkret som upplevd, eller båda delarna. Fallstudiens intervjupersoner tillfrågades inte explicit om de upplevde bundenhet. Ändå gav de åtskillig belysning åt fenomenet, som upplevdes som en ny erfarenhet föranledd av migrationens förändrande inverkan. Framför allt tycks upplevelsen av bundenhet ha varit knuten till det *ensamma* ansvarstagandet. De flesta anhöriga i studien vittnade om ensamma hjälparroller. Blott två av åtta tycks inte ha upplevt någon märkbar känsla av bundenhet. I fallet Anna hade

den gamla en betydande roll som hjälpmamma åt sina barnbarnsbarn och var mentalt mycket vital. Socioekonomiskt var familjen i god position, inkomster och bostad lämnade inget övrigt att önska. Lailas anhöringskap rymde göromål och ansvarstaganden som delades av många. Hennes bostadsstandard var god och framtiden sågs an med tillförsikt. Inom nätverket fanns ekonomiska resurser. De två, Anna och Laila, representerar olika varianter av resursrikedom. Bundenhet närs möjligen av brist på alternativ.

Fotnoter

23. I Migrationsverkets "faktablad om asylregler i Sverige" (juni 2002) uttrycker man sig mindre kategoriskt än på webbplatsen: "Flyktingar är personer som *har skäl* att vara rädda för förföljelse och inte vill återvända till sitt hemland på grund av sin ras, nationalitet, tillhörighet till viss samhällsgrupp, religiösa eller politiska uppfattning."
24. Relationen mellan vårdtagare och icke-anhörig personal kan med tiden mycket väl utvecklas i riktning mot en allt mer "anhöriglik" relation där känslor rymmer liknande dem som finns mellan anhöriga och närstående (Furåker och Mossberg 1997).
25. Redogörelsen om maktförhållanden i fallstudiens material hämtad ur Forssell (2002).

DISKUSSION

Fallen som har beskrivits i denna rapport visar relationer präglade av ett, ur ett kortsiktigt perspektiv, ensidigt hjälpgivande. Yngre anhöriga med egna migrationserfarenheter gjorde stora hjälpinsatser för äldre närstående, ibland med ekonomisk ersättning från det offentliga. Lågnyttjande av offentlig äldreomsorg utmärker bilden, liksom de anhörigas roller som tolkar, ledsagare och kontaktlänkar med den svenskspråkiga omgivningen.

Hur kan man förstå de anhörigskap som har skildrats, med till exempel lågnyttjande av offentlig äldreomsorg och anhörighjälp med betalning? I detta sista kapitel diskuteras några aspekter som hittills blott berörts helt flyktigt, men som tycks centrala för denna kategori anhöriga. Jag är väl medveten om att mycket i intervjupersonernas berättelser liknar svenskföddas anhörigas upplevelser och erfarenheter. Kapitlet demonstrerar därmed en svår men nödvändig balansgång mellan å ena sidan en förenklad, kulturalistisk förståelse och å andra sidan ett likaså förenklande förnekande av kulturella aspekter. Denna balansgång har utmanat mig vid åtskilliga tillfällen i arbetet med studien. Jag ställde till exempel några intervjufrågor med syftet att höra intervjupersonerna resonera kring anhörigskapets förändring efter migrationen, med fokus på hjälpgivningen och dess konsekvenser. Frågorna visade sig vara otympliga. De flesta äldre hade blivit verkligt hjälpbehövande först på senare tid, efter migrationen. De som intervjuades hade inget upplevt förflutet med hjälpbehov att minnas eller jämföra med. Svaren gav däremot goda inblickar i de anhörigas tankar och idealbilder. De berörde ofta kulturens och traditionens betydelse i sina reflektioner om skillnader mellan förhållandena i hemlandet och här.

De konkret ensidiga hjälprelationerna som beskrevs var socialt ömsesidigt givande. Relationerna med de äldre beskrevs av intervjupersonerna som mycket betydelsefulla. I intervjumaterialet finns också åtskilliga exempel på anhöriga som inte tycktes skilja mellan sina egna behov och de äldres. När den äldre har det bra, känner också den anhöriga tillfredsställelse – även om den äldres välmående uppkommer till ett pris av *andra* behov hos den anhöriga. Det är långt ifrån speciellt för just (invandrade) anhöriga till invandrade äldre att sammanblanda egna behov med behoven hos den de hjälper. Kanske är det så att frågor kring anhörigskap alltid genererar svar som berör bägge parter, oavsett hur ensidigt vi valt att definiera ”anhörig” i specifika sammanhang och oavsett om anhöriga naturligtvis också känner ambivalens inför sådana, gemensamma, behov. Sammanblandningen av behov tycks vara en central aspekt av anhörigskap.

Bilder av oss, bilder av andra

Frågan om hur anhörigskapen som skildrats skall tolkas var aktuella också för intervjupersonerna, som reflekterade högt kring sina livssituationer och den hjälp som de gav. Flera uttryckte något om sin egen kultur i förhållande till den uppfattade svenska: ”I vår kultur tar vi hand om våra gamla.” (Däremot berördes sällan *etnicitet*, vilket möjligen kan väcka någon läsaes förvåning med tanke på de senaste årens allt större intresse för etnicitet och etniska relationer som förklarande faktor för olika fenomen i det moderna, mångkulturella samhället.) Uttalanden

om kulturella förklaringar syftade på ett förflutet som i vissa fall låg tidsmässigt nära, i andra långt ifrån nuet. Omsorgstraditionerna framhölls på samma gång som ett eftersträvansvärt karaktärsdrag och en absolut överlevnadsnödvändighet i en specifik kontext: ”Vår tradition är att ta hand om varandra, annars överlever man inte i Bosnien.”

Flera intervjupersoner uppfattade svenskar i allmänhet som mindre benägna att själva hjälpa egna äldre närstående. Denna åsikt framhölls allra mest av dem som hade minst kontakter med svenskar och som vistats kortast tid i Sverige. Föreställningar om sådana skillnader mellan svenskar och invandrare tycks dock långt ifrån unika, och dryftas i många olika sammanhang: såväl i offentlig debatt som i informella samtal till exempel på arbetsplatser. Under eftersökningarna av intervjupersoner hörde jag åtskilliga yttranden på detta tema av såväl föreningsaktiva och studenter som biståndsbedömare. (Självfallet hörs också mer nyanserade röster, om än svagare, i offentlig debatt.) Varifrån kommer denna uppfattning? Har den några belägg? Får verkligen invandrade äldre mer hjälp av sina anhöriga än svenskfödda?

Faktiska skillnader?

Vi vet ännu ganska litet om eventuella skillnader i hjälpmönster mellan svenskfödda och invandrade. De övergripande kunskaperna om informell hjälpgivning i Sverige är relativt nyvunna, och kunskapsluckorna många. En grov sammanfattning av en aktuell befolkningsstudie i Stockholms län ger bilden att det förmodligen råder en viss skillnad i omfattningen av informell hjälpgivning mellan svenskar och invandrare (med en vid definition av begreppet invandrare), men att denna skillnad är mycket liten och bara gäller vissa typer av hjälpgivning (Jeppsson Grassman 2001). En så stor andel som 39 % av befolkningen utför hjälpinsatser utanför sitt eget hushåll, och att 17 % hjälper någon med särskilda omsorgsbehov (sjuka, handikappade och gamla) – också utanför sitt hushåll. I stor utsträckning handlar det om hjälp till en omsorgsbehövande förälder. Första generationens invandrare är något överrepresenterade som hjälpgivare till personer med särskilda omsorgsbehov.

Som nämndes i rapportens inledande kapitel så antyder resultaten från nämnda befolkningsstudie också ett mönster (dock ej statistiskt signifikant) där första generationens invandrare i något större utsträckning än andra hade fått någon typ av stödinsats (till exempel ekonomisk ersättning). Det är en öppen fråga om detta indikerar att gruppen faktiskt ger mer hjälp, eller om den uppmärksammas mer än andra.²⁶

Skillnaderna mellan olika befolkningskategorier är således så små att vissa intervjupersoners (liksom andras) bilder av svenska äldre, övergivna av sina anhöriga, ter sig överdriven. Förklaringen till att de uppstått är säkerligen mångfacetterad. De allra flesta av intervjupersonerna hade synnerligen litet kontakt med svenskfödda, andra än myndighetspersoner och vårdgivare. Stereotypa bilder närs av avstånd, och tvärtom: ju fler möten, desto mer nyanserade blir bilderna av Den Andre (Hylland Eriksen 1993). De kan också ha att göra med de sammanhang i vilka intervjupersonernas uppfattningar tillkommit. De övergivna, svenskfödda äldre som intervjupersonerna refererade till hade ofta iakttagits i olika äldreboenden. Flera studier av svenska förhållanden har visat att anhörigas roller radikalt förändras när den hjälpbehövande flyttar till servicehus eller sjukhem. Orsholm (2001, 2002a, b) ger exempel på den långa process som ofta leder fram till en ändring av boendeformer, och betonar den lokala miljöns stora betydelse för de äldre. I Orsholms olika fallstudier är det oftast fråga om två gamla makar där den ena vårdat den andra under lång tid. Detta är en bild som bekräftas i större studier: svenskfödda hjälpgivande anhöriga till äldre *i samma hushåll* är

oftast själva också i hög ålder (Jeppsson Grassman 2001). Gamla par tycks i det längsta söka undvika att flytta isär och lämna ett gemensamt hem (Orsholm 2001, 2002a, b). Först när vårdgivarens krafter sinat, eller när den ena parten avlidit och den andra blivit ensam kvar, sker uppbrottet. Detta kanske delvis förklarar varför svenskfödda äldre i äldreboende ter sig ensamma, rentav övergivna, av en betraktare på håll. Självfallet förklarar det inte varför dessa äldre *hjälper varandra* snarare än tar emot hjälp av vuxna barn. Till bilden av övergivna gamla hör också det faktum att insatser från den offentliga äldreomsorgen ändrat karaktär på senare år. De äldre med störst omsorgsbehov får allt mer hjälp, medan övriga får klara sig utan: insatserna polariseras i besparingstider. Dessutom är det i realiteten så att biståndsbedömningarnas utfall påverkas av inte bara de äldres behov utan också huruvida andra resurser är tillgängliga (Socialstyrelsen 1998). I praktiken avses med detta potentiella hjälpgivare i den närmaste kretsen. Denna utveckling märks givetvis vid landets äldreboenden, som numera ofta snarast är vårdinrättningar. De äldre som vistas där behöver mycket hjälp, och detta faktum i sig kan ha betydelse för hur anhörigskapen yttrar och ter sig på dessa platser.

Vuxna barns roller som hjälpgivare i relation till offentlig äldreomsorg belystes i en observationsstudie om anhöriga till svenskfödda äldre på sjukhem (Whitaker 2002). Studien visade att de anhörigas betydelse alls inte minskade när de äldre flyttat till sjukhemmet (varken för de äldre eller för de mestadels yngre anhöriga själva). Tvärtom. Men de anhörigas *konkreta hjälpinsatser* minskade (gamla på sjukhem behöver i regel *vård*, och här tar personal över) – och ersattes av mindre synliga men alltså väl så betydelsefulla insatser och omsorger. Kunskaperna om omfattningen av anhöriginsatser *i olika äldreboenden* i Sverige är begränsade, och Whitakers analys antyder att sjukhemspersonal och anhöriga på sjukhem kan ha radikalt olika uppfattningar om saken (personalen beskrev de anhöriga på sjukhemmet som mycket passiva). Framför allt visar den dock alltså att anhörigas insatser kan ha stor betydelse för de gamla, oavsett om de uppmärksammas av utomstående betraktare.

Resultaten av Orsholms (2001, 2002a, b) fokusering på den lokala miljöns betydelse ger vidare anledning att förvänta sig skillnader i anhörigroller beroende på i vilka ortstyper de tar form. Anhörigrelationer tar sig olika uttryck i storstad och på landsbygd. Alla intervjupersoner i denna studie, liksom de äldre, bodde i storstadsmiljö. Kan detta förklara intervjupersonernas intryck av övergivna äldre? En av dem påpekade att det moderna livets samhällen med hög grad av yrkesarbete och ofta stora geografiska avstånd mellan familjemedlemmar gör att yngre anhöriga till äldre hjälpbehövande, som han själv, kan ha begränsade möjligheter att finnas till hands för sina åldrande föräldrar. Anhörighjälper förutsätter tillgänglig tid och geografisk närhet. Kärlek och omsorgstraditioner allena räcker inte. Till en del problematiseras detta uttalande av befolkningsstudien om informella hjälpinsatser i Stockholms län (Jeppsson Grassman 2001). När resultaten därifrån jämförs med resultat från tidigare, riksrepresentativa, studier antyds det informella hjälpgivandet i Stockholms län vara ovanligt omfattande. Men, återigen, resultaten är mångtydiga. Stockholms län är stort. Det innefattar inte bara storstad, utan även småstad och ren landsbygd. Informellt hjälpgivande tycks också vara något vanligare i länets småstäder och på dess landsbygd.

Kulturella förklaringar och integrationsaspekter

Vid varje slutsats om de anhörigskap som skildrats här kan frågan ställas: är detta speciellt för just denna kategori anhöriga? Eller är bilderna likartade för anhöriga till äldre med offentlig äldreomsorg i allmänhet? ”Kultur” användes ofta som förklaring av intervjupersonerna själva.

Dess verkliga betydelse som förklarings- och motivationsfaktor varierar självfallet mellan individer och situationer. Kulturella drag förändras över tid, samtidigt som de ger dess brukare en bakgrund och därmed en känsla av autenticitet eller *äkthet*.

Intervjupersonerna var samtliga i yrkesverksamma åldrar och hade själva invandrat relativt nyligen. De var i varierande grad integrerade på arbetsmarknaden. Hur påverkas unga anhörigas möjligheter i sitt nya hemland av en hjälparroll? Är den förenlig med studier eller arbete? En hastig betraktelse av intervjupersoner i bägge fallstudierna (denna samt Forssell 2000) antyder ett samband mellan stora, egna hjälpinsatser och låg grad av integration inom arbetsliv och också färre sociala relationer utanför familjekretsen. Kanske är det helt enkelt så att den som bär ett stort vårdansvar i hemmet förhindras att integreras i andra livsområden, och omvänt: den som har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden kan i stället ta ett stort ansvar hemma. Ju *mer* ekonomiskt integrerade de intervjuade anhöriga var, desto mindre var deras möjligheter att själva hjälpa sina äldre. De självförsörjande anhöriga beskrev sig också som mindre benägna att själva göra konkreta hjälpinsatser. Ju *mindre* integrerade de anhöriga var genom arbete eller kontakter utanför familjen, desto mer uttalade var deras traditionella omsorgsvärderingar.

När det gäller de som har betalt för att hjälpa äldre närstående ställs frågorna om integration på sin spets (se Forssell 2002). Dessa anhöriga förhindrades att göra arbetslivserfarenheter som fungerade integrativt i andra sfärer. Yngre anhöriga utan annan förankring på arbetsmarknaden befann sig i en position där uppdraget som hjälpgivare gav den enda (men alltför magra) inkomsten och samtidigt medförde ett ansvar som kunde göra det svårt för dem att söka och finna annat arbete och utöka sin inkomstbringande arbetstid eller sina kontakter med människor utanför den närmaste familjekretsen. Även de äldres situation föreföll sårbar i dessa fall, som jag tillspatsat liknat vid en potentiell *ömsesidig gisslansituation*. Kunde de äldre välja hemtjänst i stället för anhörighjälp om de så skulle önska? En övergång till offentlig äldreomsorg skulle direkt orsaka ett inkomstbortfall för de unga anhöriga hjälpgivarna. De äldres krav på hjälp tycktes ofta legitimeras och dessutom öka markant av betalningen till de anhöriga.

En generation i kläm

Att generationsbundna förväntningar och ordningar utmanas av den förändring som en migration för med sig har diskuterats mycket när det gäller invandrade ungdomars situation, kanske särskilt de tonåriga flickornas. Bilderna som förmedlats i denna fallstudie problematiserar en ganska vanlig, men stereotyp, bild i svensk offentlig debatt av svåra konflikter mellan å ena sidan vuxna, invandrade traditionalister och å andra sidan unga invandrade modernister som ofta beskrivs ha hamnat mittemellan två kulturer. I denna studie framgår att även de vuxna invandrarna – med egna föräldrar i livet – kan hamna i en position i kläm. Det är mitt intryck att intervjupersonernas långtgående och delvis självpåtagna ansvar till stor del syftar till att *skydda* de äldre mot de omvälvande förändringar som migrationen fört med sig. De anhöriga söker upprätthålla de äldres status genom att tillmötesgå önskemål inte bara om omsorg utan också, i viss mån, om service i hemmen – ibland med orimliga krav och konflikter som följd.²⁷ Samtidigt skyddar de sina egna barn mot den börda som ansvaret kan innebära: ”det är inte deras sak att hjälpa morfar, faktiskt”. Rada var inte den enda i intervjustudien som fällde ett sådant yttrande. Möjligen söker de yngre, invandrade anhöriga underlätta de egna barnens integration genom att skydda dem från den tradition som de själva försöker leva upp till. Detta skyddande av de äldre mot integration (vilket för dem annars skulle innebära statusförluster), parat med ett skyddande av de egna barnen från långtgående ansvar syntes ibland ske till ett högt pris för de hjälpgivande anhöriga själva. Fenomenet är inte helt nytt. Det påminner om vad

som inom anglosaxisk forskning kallas ”the sandwich generation”, där det prototypiska exemplet är en medelålders kvinna som *hjälp*er såväl åldrande föräldrar som unga vuxna barn och små barnbarn (Bengtson och Silverstein 1993). Uttrycket har använts också för att beskriva svenska förhållanden, men har inte fått lika stor genomslagskraft här som i Storbritannien och USA. Möjligen beror det på att den svenska välfärdsmodellen, i synnerhet äldreomsorgen, har motverkat sådan klämdhet. Ingen (utom minderåriga barn) skall vara hänvisade till familjen för att klara sig. Det kan också ha att göra med att bilderna av ett välutvecklat välfärdssystem tidvis har skymt mer nyanserade bilder av förhållandena i Sverige, bland annat för anhöriga till olika kategorier av hjälpbehövande. Anhöriga i vård och omsorg har, vilket redan nämnts, inte uppmärksamats förrän på senare år.

Kulturalisering – en process från två håll

Den centrala och övergripande frågan i detta sista kapitel är alltså hur de anhörigskap som har skildrats kan tolkas och förstås. Risken för kulturaliserande förklaringar av invandrades situation här och nu har berörts eller antytts ett flertal gånger. Finns det något samband mellan å ena sidan lågnyttjande av beviljad offentlig äldreomsorg och ekonomisk ersättning till hjälpgivande anhöriga och å andra sidan kulturalisering?

Kulturalisering är en process som kan pågå från olika sidor, och i olika riktningar. Intervjupersonerna i fallstudien berättade om omfattande och betydelsefulla roller som språkrör, tolkar och ombud. De förklarade ofta sina göranden med hänvisning till kulturdrag. Kan det också vara så att äldreomsorgens personal hyser större förväntningar om ett aktivt och engagerat anhörigskap på invandrade äldres anhöriga än på svenskföddas? Eller är förklaringen långt mer ekonomiskt krass? Att ta in en tolk kostar pengar. Antas de anhöriga (såväl av dem själva som av representanter för vård och omsorg) vara särskilt lämpade att ta hand om sina äldre närstående som har invandrat hit? Ett sådant antagande kan lätt utmanas. Anhöriga till äldre invandrare kanske ofta ger mycket god omsorg, men de har inte nödvändigtvis större erfarenheter av eller mer kunskaper om den svenska omgivningen än hjälpmottagarna. Studiens intervjupersoner hade varierande möjligheter att fungera som ombud, i hög grad berodde det på resurser i form av vistelsetid i Sverige och kunskaper i svenska. Flera hade invandrat efter eller samtidigt som de gamla. De sade sig sällan eller aldrig ha upplevt diskriminering. Däremot vittnade flera om sin maktlöshet som (i början) okunniga användare av systemet. Denna maktlöshet hade, enligt de anhöriga själva, ibland utnyttjats. De hade i varierande grad lärt sig att manövrera rätt bland olika myndigheter, ett lärande som tagit mycket tid och kraft.

Särartspolitik i praktiken?

Är lågnyttjande av offentlig äldreomsorg och betalning till anhöriga för att hjälpa äldre uttryck för äldreomsorgens respekt för invandrade familjers traditioner? Är relationen mellan äldreomsorgen och de yngre anhöriga ett uttryck för särartspolitik i praktiken? Låt oss ett ögonblick stanna upp och resonera kring relationen mellan de äldre invandrarans anhöriga och den offentliga äldreomsorgen ur ett sådant metaperspektiv. Situationen i Sverige och andra länder i västvärlden dit migrationsrörelser riktas, där olika minoriteter lever sida vid sida och där man söker förena demokratiska värden med respekt för kulturella olikheter, beskrivs ibland som en ”mångkulturell paradox” (Ålund och Schierup 1991, Hylland Eriksen 1993 m.fl.).²⁸ Det paradoxala består i att strävan efter jämlikhet mellan olika grupper i samhället i praktiken, genom särartspolitik, kan skapa olika villkor och alltså också ojämlikhet (Taylor 1995).

Särartspolitik är, mycket kortfattat, politik som tar hänsyn till kulturella olikheter.²⁹ Den manifesteras i lagar som tillerkänner medborgare och individer rätten att bevara för dem viktiga aspekter av sin kulturella identitet: språk, utseendemarkeringar, försörjningssätt – ja, livsstilar (i viss utsträckning). Särartspolitik må vara nödvändig, och tillförsäkra demokratiernas medborgare grundläggande rättigheter. Samtidigt riskerar den alltså bieffekten att återskapa också mindre önskvärda förhållanden och olika villkor. En balansgång mellan att uttrycka respekt för olikhet och att undvika att konservera ojämlikhet är nödvändig i demokratiska samhällen, men icke desto mindre svår att utföra – det är vad som avses med begreppet ”mångkulturell paradox”.

Det kan vara befogat att tydliggöra skillnaden mellan särartspolitik (ämnad att tillförsäkra lika rättigheter till alla) och ett mer svåravgränsat särartstänkande. I de hjälpformer som har vuxit fram kring fallstudiens äldre invandrare, med lågutnyttjande av beviljad äldreomsorg och med olika former av betalt till anhöriga för deras hjälp, kan man ana ett den mångkulturella paradoxens praktiska dilemma. Här var det inte fråga om en uttalad särartspolitik som den beskrivs hos Taylor (1995), utan snarare följderna av ett i tysthet verksamt särartstänkande som tagit sig uttryck i en institutionell praktik.³⁰ Den offentliga äldreomsorgens beslutsfattare tar möjligen hänsyn till och uttrycker därmed sin respekt för mångfalden genom att anpassa sig efter de invandrade äldres uttalade önskemål om omsorger av sina egna anhöriga i stället för av personal inom äldreomsorgen. Kanske har de också lyssnat till och tagit intryck av en mer allmän uppfattning att invandrare, särskilt kvinnor och särskilt i vissa grupper, är mycket traditionella i den meningen att det för dem är så att säga naturligt att ta hand om de sina utan hjälp från några formella system. De omständigheter som har skildrats kan, åtminstone delvis, tolkas som uttryck för ett särartstänkande. Detta manifesteras i praktiken genom en biståndsbedömning som bygger på förmodanden om kulturella traditioner som bör respekteras. Resultatet svarar också väl mot kombinationen av ökande behov och knappare resurser. Utgångspunkten för detta resonemang är att det fenomen som skildrats är uttryck för inte bara den ena partens sätt att vara, fungera och tänka utan också den andras – det vill säga äldreomsorgens.

Fallstudiens intervjupersoner tycktes ha valt att axla rollerna som hjälpgivande kulturbärare uppmuntrade av såväl sina äldre, omsorgsbehövande närstående som av biståndsbedömare. Men det finns inga beslut om riktlinjer inom den offentliga äldreomsorgen där biståndsbedömare anmodas anställa yngre anhöriga som vårdare av äldre invandrare, eller där personal inom hemtjänst och på servicehus anmodas hålla en låg profil gentemot invandrade äldre. Snarare verkar det vara en blandning av de olika parternas reellt olika behov och villkor som har placerat de anhöriga i en gråzon mellan äldrepolitik och integrationspolitik, en gråzon motiverad och legitimerad av en mellan parterna ömsesidig överenskommelse om förekomsten av kulturell särart.

Taylor (1995) diskuterar vidare hur frånvaro av *ett gemensamt syfte* i det moderna och mångkulturella samhället är ett allvarligt hot mot sammanhållning och fortbestånd. Finns det några tecken på sådan frånvaro, och därmed integrationshinder, i denna fallstudie? Självfallet varierar även detta. Här fanns anhöriga som till varje pris ville ”in” på det svenska samhällets många arenor, inte minst för att öka barnens framtida valmöjligheter. Det fanns också de för vilka integration inte alls tycktes vara något mål, snarast tvärtom. Som redan har nämnts var det flera äldre som tycktes skyddas från kontakter med det svenska samhället. Detta de anhörigas förhållningssätt skapar inte några ”gemensamma syften”. Är det för mycket begärt att *de äldre*

skall vilja vara delaktiga och känna ett gemensamt ansvar? Bör man till exempel kräva att de skall lära sig svenska? Frågan aktualiserades särskilt tydligt i ett av fallstudiens exempel, där en gammal kvinna hellre tog emot försörjningsbidrag än sina vuxna barns pengar trots att barnen både kunde och ville försörja henne. Vad ”delaktighet” är måste diskuteras: även definitionen av detta begrepp är kontextberoende. Svensk lagstiftning friskriver vuxna barn från ekonomiskt ansvar för sina åldrande föräldrar: ett av den tidiga välfärdspolitikens uttryckliga mål var att göra individerna ekonomiskt oberoende av varandra för att de skulle kunna mötas som jämlikar. *Samtidigt* finns ett moraliskt credo manifesterat i samma välfärdspolitik: man skall försörja sig själv genom arbete. Människor som invandrar sent i livet har förvisso arbetat, men inte här. En demokratisk välfärdspolitik innefattar alla medborgare, det är bland annat därför vi i Sverige inte (hittills) haft någon särslagstiftning för arbetskraftsinvandrare. Men människors bakgrund är olika, och kan förväntas ha betydelse för deras känsla av och strävan efter delaktighet.

Informell och formell hjälp – olika rationaliteter

I rapportens bakgrundskapitel berördes det faktum att begreppet anhörig allt oftare används synonymt med ”hjälpgivare” eller liknande i offentliga sammanhang. På samma, begränsade sätt har det använts i denna rapport, i syftet att undvika begreppsförvirring. Det är dock på sätt och vis olyckligt, och en upprepning av några inledande ord är på sin plats: ordet anhörig i sig har en betydligt vidare betydelse än vad ordet hjälpgivare har.

Anhörigas hjälpinsatser och ansvarstaganden i relation till offentlig äldreomsorg kan tolkas och beskrivas på många olika sätt. Ett perspektiv ger bilder av en pågående *omsorgens informalisering* och utgår ifrån det faktum att fördelningen av offentlig äldreomsorg polariseras alltmer (Szebehely 1999). Grundantagandet här är att huvudansvaret för de äldres väl och ve alltid ligger hos det offentliga, en utgångspunkt som följer riktlinjerna för svensk äldrepolitik. Det är ju kommunerna som formellt har det yttersta ansvaret för vården och omsorgen om de gamla, även i de fall de anhöriga gör det mesta.

Andra tolkningsperspektiv är givetvis också möjliga, och framgår särskilt tydligt när det handlar om anhöriga med betalt från det offentliga för att hjälpa sina äldre. Anhöriganställningar har beskrivits som ”en blandform av vård: den anställde befinner sig i en position i gränslandet mellan den offentliga sektorn och familjen” (Furåker och Mossberg 1997:4). Med detta synsätt är placeringen av ansvaret varken självklar eller tydlig. Ytterligare ett perspektiv framkom i flera av denna studies intervjuer. Här handlade det om en syn på *familjen* som egentligen huvudansvarig för vården och omsorgen om sina äldre medlemmar, och med detta som utgångspunkt framgår betalningen till anhöriga för deras hjälp som ett led i en delvis formalisering av genuint ”informella” fenomen. De anhöriga med betalt för att hjälpa hade på sätt och vis kommit att bli en del, eller en förlängning, av den offentliga äldreomsorgen genom att också formellt ansvara för den dagliga hjälpen till de gamla.

Det tycks vara fråga om tolkningar, eller perspektiv, på olika nivåer. De vidrör såväl aspekter av individuella rättigheter och skyldigheter (uppfattade och/eller lagstadgade) som samhällskontraktets skyldighet att tillgodose hjälpbehov. Den gamla får, när betalning utgår till en närstående hjälpgivare, en individuellt anpassad omsorg – vars förekomst i sin tur är beroende av att det finns ett moraliskt kontrakt mellan närstående. Anhörigas uppfattade skyldigheter gentemot äldre närstående emanerar nämligen ur en annan princip än samhällets skyldigheter gentemot sina äldre medborgare. Huvudintresset för de anhöriga är relationen, dess betydelse

och mening. Huvudintresset för den offentliga äldreomsorgen, däremot, är ett mer abstrakt ”behov av omsorg i samhället” som ger upphov till sökande efter instrumentella lösningar.

Kanske behövs en annan vokabulär än den som råder i det offentliga omsorgsarbets domäner för att beskriva innehållet i den hjälp som de anhöriga ibland ger sina äldre. En konkret fråga belyser diskrepansen mellan informell och formell hjälp: Var går gränsen mellan å ena sidan det normalt förväntade hjälpgivandet mellan anhöriga, självfallet utan betalning, och å andra sidan hjälparbete som tarvar lön – oavsett vem som utför det? Hur skiljer man mellan ren hjälptid och den tid som rimligen i första hand fyller sociala behov? Den behovsbedömning som föregått uppdraget till anhöriga att hjälpa mot betalning hade visserligen visat att den äldres tillstånd och situation i övrigt ger rätt till hjälp. Men det reella ansvaret lämnades till den anhöriga (självfallet i enlighet med dennas och den gamlas önskemål) utan kompensation fullt ut, det vill säga utan lönetillägg vid obekvämt arbetstid (som kvällar, nätter och helger). Kanske finns grundläggande skillnader mellan biståndsbedömarnas och de anhörigas syn på de gamlas hjälpbehov. Kanske anser biståndsbedömarna egentligen inte alltid att de gamla behöver *så mycket* hjälp. Här aktualiseras återigen frågor kring kulturalisering och olika syn på särbehov i olika delar av befolkningen. Sådana kan givetvis vara svåra att hantera för berörda tjänstemän: lagstiftningen medger i viss utsträckning lika bedömningar, och intentionerna bakom kan vara om inte dubbla så mångbottnade. Ekonomisk ersättning till anhöriga *kan* vara ett sätt att ge de invandrade äldre det slags hjälp som de önskar utan att biståndsbedömaren behöver ta ställning fullt ut: man vet att de anhöriga med betalt kommer att göra som den gamla vill. Eller uppfattar beslutsfattarna inte de anhörigas hjälpsatser, oavsett den gamlas vårdbehov, som riktigt legitima *som arbete*? Om grunden för uppfattningen om hjälpbehovets storlek är olika för olika parter (äldre, anhöriga, biståndsbedömare) medför det rimligen problem i kontakterna dem emellan.

Fallstudiens äldre behövde alla mycket hjälp, men det var få av dem som hörde till samhällets allra mest hjälp- och omsorgsbehövande. Det återstår att se hur vården och omsorgen om dessa äldre kommer att organiseras i takt med att deras hjälp- och omvårdnadsbehov ökar. Med andra ord: det återstår att se hur den pågående polariseringsprocessen inom svensk äldrevård kommer att påverkas av de allt fler invandrade äldre. Här är det av intresse att nämna att de senaste årens uppmärksamhet på anhöriga inom vård och omsorg har bidragit till ett skapande av anhöriga som social kategori. Denna studies anhöriga (liksom de anhöriga i den första delstudien, skildrade i Forssell 2000), artikulerade dock inte sig själva som tillhörande någon sådan färdig kategori. De agerade inte heller som grupp på grundval av sina anhörigskap. När anhöriga bildar part på offentliga arenor utkristalliseras också olika sorters anhöriga. Detta är också en konsekvens av den ökade uppmärksamheten på anhöriga som hjälpgivare, som nämndes tidigt här och som uppmuntrats från statligt håll. Olika kategorier av anhöriga bildar intressegrupper. Det kan finnas en risk att det bildas ”a-anhöriga” respektive ”b-anhöriga”; dels beroende på deras olika förmågor att organisera sig och föra talan, dels beroende på vilken typ av problem som deras närstående lider av. Särslagstiftning måste alltid utformas och tillämpas med försiktighet och urskillning, så att den inte skapar nya utsatta grupper. Särartstänkande, manifesterat i socialpolitikens målgruppsformuleranden, är än viktigare att uppmärksamma. Det är en betydelsefull uppgift för äldreomsorgen att utforma sin praktik så att inte nya kategorier i befolkningen tvingas in i marginella positioner. De anhöriga som har skildrats i denna rapport aktualiserar betydelsen av att mål för och konsekvenser av äldrepolitik *och* integrationspolitik beaktas parallellt.

fotnoter

26. Antalet svarande med invandrarbakgrund i nämnda befolkningsstudie var dock mycket litet, och mönstren som antyds här skall tolkas med försiktighet. De understryks emellertid av hittills opublicerade resultat från de värderingsfrågor som också ställdes, där första generationens invandrare var överrepresenterade som innehavare av *familjeorienterade omsorgsvärderingar*.
27. Waerness (1996) gör en distinktion mellan omsorgsarbete och personlig service. Det är fråga om *omsorg* när mottagaren inte själv klarar av att utföra insatsen. *Service* är något som mottagaren skulle kunna göra själv.
28. Resonemanget här hämtat ur Forssell (2002).
29. Redogörelsen här kan av utrymmesskäl endast antyda mycket komplexa förhållanden. Den intresserade läsaren hänvisas till Taylor (1995).
30. Andra processer pågår naturligtvis också inom den offentliga äldreomsorgens område. Socialstyrelsen (2001) uppmärksammar till exempel behovet av att utveckla den offentliga äldreomsorgen så att den passar även de äldre invandrarna. Strävan efter att kunna erbjuda hemtjänst på olika språk har också omnämnts här.

REFERENSER

- Andersson, A. och Johansson, S. (1991): *On collective actions in social networks: Should we expect people to join health support networks?* Arbeitsnotat fra 6. Nordiske sosialpolitiske forskerseminar. INAS rapport 91:8.
- Bengtson, V. och Silverstein, M. (1993): Families, Ageing, and Social Change: Seven Agendas for 21st-Century Researchers." Maddox, L. och Powell Lawton, M.: *Focus on Kinship, Ageing, and Social Change*. Annual Review of Gerontology and Geriatrics, Volume 13. New York: Springer Publishing Company.
- Ds 1999:48: *Begreppet invandrare – användningen i lagar och förordningar*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Eriksson, T. (1996): "Hur bemöter äldreomsorgen invandrare?" *Socialmedicinsk tidskrift* 73, 7–8, 372–378.
- Forssell, E. (1998): *Anhörigas organisering. En studie av två anhörigföreningar*. Stockholm: Ersta Sköndal Högskola. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie, nr 6.
- Forssell, E. (2000): *Anhöriga till äldre invandrare. En fallstudie av anhöriga till äldre utomeuropeiska invandrare utan offentlig äldreomsorg*. Stockholm: Ersta Sköndal Högskola. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie, nr 18.
- Forssell, E. (2002): "Mellan äldrepolitik och integrationspolitik – invandrade anhöriga med betalt för att hjälpa". Jeppsson Grassman, E. (red.): *Anhörigskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur. Under utgivning.
- Furåker, B. och Mossberg, A. (1997): "Vårdansvar och bundenhet". *Socialvetenskaplig tidskrift*, 4, 1.
- Hammar, T. och Tamas, K. (1997): "Why do people go or stay?" Hammar, T. (red.): *International Migration, Immobility and Development*. NY: Berg, s. 1–9.
- Hansson, J., Jegermalm, M. och Whitaker, A. (2000): *Att ge och ta emot hjälp. Anhöriginsatser för äldre och anhörigstöd – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie, nr 15.
- Hylland Eriksen, T. (1993): *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London: Pluto Press.
- Jegermalm, M. (2002): "Socialpolitiska och praktiska aspekter av stöd till äldres anhöriga." I Jeppsson Grassman, E. (red.): *Anhörigskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur. Under utgivning.
- Jeppsson Grassman, E. (2001): *Medmänniska och anhörig. En studie av informella hjälpinsatser*. Ersta Sköndal högskola. Sköndalsinstitutets skriftserie, nr 17.
- Jeppsson Grassman, E. (red.): *Anhörigskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur. Under utgivning.
- Johansson, L. (2001): *Anhörigstöd i teori och praktik*. Projekt Äldre och Folkhälsa. Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum. Rapport 12.
- Orsholm, I. (2001): *Anhörigskapets variationer. Åtta berättelser från hjälpgivare i olika miljöer*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie, nr 19.
- Orsholm, I. (2002a): *Anhörigengagemang. Två studier på Gotland*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie, nr.23.
- Orsholm, I. (2002b): *Mellan hem och institution. Flexibel avlösning för anhöriga till demenssjuka*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie, nr 26.
- Persson, A. (1999): "Metodspråk och tillhörighet – reflektioner kring individen i vetenskapssamhället". Sjöberg, K. (red.): *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund, Studentlitteratur.
- Riessman, Kohler C. (1993): *Narrative Analysis*. Newbury Park CA: Sage.
- Sjöberg, K. (red.) (1999): *Mer än kalla fakta: kvalitativ forskning i praktiken*. Lund, Studentlitteratur.
- SOU 2002:13: *Vår anhöriginvandring. Delbetänkande av Anhörigkommittén*.

- Sundström, G. (2000): "Om åtminstone blöjleveranserna kunde komma i tid!" *Vårda och vårdas. Äldre och deras anhöriga, två undersökningar 2000*. Jönköping: Hälsohögskolan, Högskolan i Jönköping. Institutet för gerontologi.
- Szebehely, M. (1999): "Omsorgsarbetets olika former: nya klasskillnader och gamla könsmönster i äldreomsorgen". *Sociologisk forskning* 1999: 1, 7 – 28.
- Trydegård, G. (2000): *Tradition, Change and Variation. Past and present Trends in Public Old-Age Care*. Stockholm: Stockholm University, Department of Social Work.
- Waerness, K. (1996): "Omsorgsrationalitet. Reflexioner över ett begrepps karriär". Eliasson, R. (red.): *Omsorgens skiftningar. Begreppet, vardagen, politiken, forskningen*. Lund, Studentlitteratur.
- Whitaker, A. (2002): *Att dela den gamlas sista tid. En studie av anhöriga på sjukhem*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola. Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie, nr 27.
- Ålund, A. (1991): "The power of Definitions. Immigrant women and Problem Ideologies." Ålund, A. och Schierup, U: *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebury. Research in Ethnic Relations Series.
- Ålund, A. och Schierup, U (1991): *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebury. Research in Ethnic Relations Series.

Bilaga 1. Informationsbrev

Till
kommuner och stadsdelar
i Stockholms län

(datum)

KVALITATIV STUDIE OM ANHÖRIGA TILL ÄLDRE INVANDRARE MED OFFENTLIG ÄLDREOMSORG BOENDE I STOCKHOLMS LÄN

Allt fler äldre invandrare ansöker om insatser från den offentliga äldreomsorgen. Många av dessa äldre har tidigare fått hjälp av sina anhöriga. Vilka är de anhörigas roller och erfarenheter? Hur har de anhörigas tillvaro förändrats sedan den äldre kom till Sverige?

Studien genomförs under 2001 vid forskningsavdelningen vid Sköndalsinstitutet, Ersta Sköndal högskola och ARC (Aging Research Centre) vid Stockholms universitet.

INTERVJUPERSONER SÖKES:

Anhöriga till en eller flera äldre personer *med* hjälp från den kommunala äldreomsorgen och som invandrade till Sverige efter 1990.

Hjälpstagaren bor i egen bostad, hos anhöriga eller i äldreboende.

Insatser från äldreomsorgen av olika slag, till exempel hemtjänst, anhöriganställningar, hemvårdsbidrag, växelvård, dagvård, ledsagarservice, plats i särskilt boende, larm o.s.v.

Utvandringsland eller orsaker till invandringen hit har inte någon betydelse för urvalet till studien.

- Urvalet av lämpliga intervjupersoner görs i samråd med Emilia utan att personuppgifter röjs. Anhöriga tillfrågas om Emilia får ringa upp och informera mer om studien.
- Såväl uppgifter om vilka kommuner/stadsdelar som förekommer i studien som intervjupersonernas personuppgifter och intervju material behandlas konfidentiellt. Inga personregister förs.
- Intervju gör på tid och plats som passar de anhöriga.
- Vid behov görs intervjuer med tolk.

Projektansvarig, kontaktperson:

Emilia Forssell, doktorand i socialt arbete: (telefonnummer & e-postadress)

Handledare:

Eva Jeppsson Grassman, professor i socialt arbete: (telefonnummer & e-postadress)

Tack!

Bilaga 2. Intervjuformulär

Närstående relation, IP:

Bostadsförhållanden / Familj / bor med X

Ålder, f-år:

Språk/tolk:

Identitet (folk/ethnicitet, religion):

Födelseland:

Utvandringsland:

Ankomstår Sverige:

Migrationsorsak:

UAT-status:

Utbildning:

Sysselsättning/försörjning:

Hälsotillstånd:

Föreningsliv:

Ev. anhörigersättning/bidrag:

DEN GAMLA Man/kvinna, namn:

Bostadsförhållanden/familj:

Ålder, f-år:

Språk/tolk:

Identitet (ethnicitet/folk, religion):

Födelseland:

Utvandringsland:

Ankomstår Sverige:

Migrationsorsak:

UAT-status:

Utbildning/yrke:

Försörjning:

Hälsotillstånd:

Föreningsliv:

Färdtjänst, ledsagarservice, annat:

Bilaga 3, intervjuguide

1. Hur resonerade Ni inför X:s ankomst till Sverige? Önskemål, förväntningar, farhågor.
2. Behöver X mycket hjälp? Beskriv en vanlig dag/natt med X! (Vad: följa med/skjutsa, laga mat, städa, mediciner, vård, tvätt, tolkning).
3. Andra som hjälper X: (Vilka, vad, hur mycket, hur ofta).
4. Vad gör familjen här som den inte gjorde/skulle ha gjort i hemlandet?
5. Hur har familjen påverkats av att X behöver/får hjälpen? Olika uppfattningar i familjen?
6. En situation eller händelse när det varit särskilt svårt att ha ansvaret för X?
7. Hur har livet förändrats för IP sedan X kom/X blev dålig/IP började hjälpa X? Förväntningar på IP? (Anpassning av livsstil, IP:s hälsa påverkad)
8. Stöd/hjälp till IP? Viktiga andra i samma båt?
9. Tror Du andra familjer i Sverige gör likadant? Beskriv!
10. Kontakter med äldreården för X? Förväntningar, erfarenheter, önskemål. Betydelse av bakgrund? (privilegier/ diskriminering)?
11. Kontakter med sjukvården för X: Förväntningar, erfarenheter, önskemål. Betydelse av bakgrund? (privilegier/diskriminering)?
12. Hur kommer familjen att ha det i framtiden? (praktiska lösningar, negativa/positiva förväntningar)
13. Hur skulle Du vilja ha det i framtiden? Önskas sär lösningar? Samverkan?

PUBLIKATIONER

Sköndalsinstitutets skriftserie

1. Bergmark Åke (1994). *Från bidrag till ersättning? – om kommunernas stöd till de frivilliga organisationerna inom den sociala sektorn*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 1). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
2. Jeppsson Grassman Eva (1994). *Third Age Volunteering in Sweden*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 2). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
3. Nordfeldt Marie (1994). *Frivilliga organisationers insatser för hemlösa*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 3). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
4. Lundström Tommy och Wijkström Filip (1995). *Från röst till service? – den svenska ideella sektorn i förändring*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 4). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
5. Johansson Göran (1997). *Möta hiv, möta sig själv – en studie av arbetet vid Stiftelsen Noaks Ark-Röda korset*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 5). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
6. Stål Rolf (1997). *De mest utsatta – om människors kapacitet och behov av socialt stöd*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 6). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
7. Johansson Göran (1997). *För mycke jag, för lite Jesus – LP-stiftelsens vård av missbrukare sedd ur ett socialantropologiskt perspektiv*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 7). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
8. Jeppsson Grassman Eva (1997). *För andra och för mig – det frivilliga arbetets innebörder*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 8). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
9. Karlsson Magnus (1997). *Självhjälpsgrupper i Sverige – en introduktion*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 9). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
10. Lundström Tommy (1997). *Barnavårdsorganisationer vid två sekelskiften – frivilligt barnavårdsarbete förr och nu*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 10). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
11. Johansson Göran (1998). *Det lilla extra – om frivilligcentralen i Tyresö*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 11). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
12. Johansson Göran (1998). *Saligare att ge – om givandets problem – ett missionsexempel*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 12). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
13. Forssell Emilia (1999). *Äldres död – anhöriga och personal berättar*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 13). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
14. Karlsson Magnus (2000). *Delade erfarenheter – om självhjälpsgrupper i Sverige*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 14). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
15. Johansson Göran (2001). *Varför hade Moses en syster? Antropologiska aspekter på berättelser och föreskrifter ur moseböckerna*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 15). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
16. Johansson Göran (2001). *Välsignelse eller förbannelse? Om koka och kokabruk*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 16). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
17. Jeppsson Grassman Eva (2001). *Medmänniska och anhörig. En studie av informella hjälpinsatser*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 17). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

18. Meeuwisse Anna (2001). *Ett högriskprojekt. Om missbrukarrehabilitering på Basta Arbetskooperativ*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 18). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
19. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (2001). *Civilt samhälle, social ekonomi eller nonprofit? Fallet Basta Arbetskooperativ. Slutrapport från ett forskningsprojekt*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 19). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
20. Engel Charlotte (2002). *För en ny tid? Förskjutning eller förnyelse- en inventering av diakonins dilemma*. (Sköndalsinstitutets skriftserie nr 20). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

Sköndalsinstitutets särtrycksserie

1. Lundström Tommy (1995). *Frivilligt socialt arbete under omprövning*. I Socialvetenskaplig Tidskrift, årgång 2, nr 1. (Sköndalsinstitutets särtrycksserie nr 1). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
2. Lundström Tommy (1995). *Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige*. I Kurt Klaudi Klausen & Per Selle (red.) Frivillig organisering i Norden. Oslo: Tano. (Sköndalsinstitutets särtrycksserie nr 2). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
3. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1995). *Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre*. I Erik Amnå (red.) Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet. Örebro: Libris. (Sköndalsinstitutets särtrycksserie nr 3). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
4. Svedberg Lars (1996). *Frivillighet som ideologiskt slagträ och faktisk verksamhet*. I Ojämlighet från vaggan till graven – på väg in i 2/3-samhället. FKF Fakta (Sköndalsinstitutets särtrycksserie nr 4). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
5. Lundström Tommy (1996). *The State and Voluntary Social Work in Sweden*. I Voluntas, årgång 7, nr 2. (Sköndalsinstitutets särtrycksserie nr 5). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
6. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1996). *Voluntary Action in a Scandinavian Welfare Context – the Case of Sweden*. I Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, årgång 25, nr 4. (Sköndalsinstitutets särtrycksserie nr 6). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
7. Lundström Tommy och Svedberg Lars (1998). *Svensk frivillighet i internationell belysning – en inledning*. I Socialvetenskaplig Tidskrift, årgång 5, nr 2-3. (Sköndalsinstitutets särtrycksserie nr 7). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
8. Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (1999). *Medborgarskapets gestaltningar – insatser i och utanför föreningslivet*. I Erik Amnå (red.) SOU 1999:84. Civilsamhället. Demokratiutredningens forskarvolym nr. 8. (Sköndalsinstitutets särtrycksserie nr 8). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
9. Svedberg Lars (2001). *Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?* I Marta Szebehely (red.) SOU 2001:52. Välfärdstjänster i omvandling. Forskarantologi från Kommittén Välfärdsbokslut. (Sköndalsinstitutets särtrycksserie nr 9). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie

1. Granath Kristina (1997). *”Det var så mycket jag inte förstod...” – en intervjuundersökning med vuxna barn till psykiskt sjuka föräldrar*. (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 1). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
2. Boklund Ann (1997). *Paraply för social frivillighet? – granskning av Forum för frivilligt socialt arbete de tre första verksamhetsåren*. (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 2). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
3. Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (1997). *Basta – beskrivning och analys av ett arbetskooperativ*. (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 3). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

4. Olby Britta (1997). *"Gör sjukhuskyrkan någon nytta?" – en studie av attityder till sjukhuskyrkan.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 4). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
5. Forssell Emilia (1998). *Vilka är förlorarna? – om utsatta grupper i välfärden på 1990-talet.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 5). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
6. Forssell Emilia (1998). *Anhörigas organisering – en studie av två anhörigföreningar.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 6). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
7. Trygged Sven (1998). *Making Work Work.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 7). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
8. Jess Kari (1998). *Kvalitet för brukare – frivilligt socialt arbete ur ett brukarperspektiv.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 8). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
9. Amnå Erik, Lundström Tommy och Svedberg Lars (1999). *Three Essays on Volunteerism and Voluntary Organisations* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 9). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
10. Olsson Lars-Erik (1998). *Givande och tagande – interaktion mellan frivilliga organisationer och kommuner.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 10). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
11. Meeuwisse Anna (1999). *Debatten om välfärdsstaten och det civila samhället.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 11). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
12. Olsson Lars-Erik (2000). *På olika villkor – samverkan mellan kommun och frivillig organisation.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 12). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
13. Karlsson Magnus (2000). *Bara en alkoholist kan förstå en alkoholist – deltagare i självhjälpgrupper berättar.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 13). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
14. Holmberg Carin (2000). *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling – empiriska exempel och teoretiska funderingar.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 14). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
15. Hansson Jan-Håkan, Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). *Att ge och ta emot hjälp. Anhöriginsatser för äldre och anhörigstöd – en kunskapsöversikt.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 15). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
16. Trygged Sven (2000). *Från fristuga till friskola – ett föräldrakooperativ i förändring.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 16). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
17. Jegermalm Magnus och Whitaker Anna (2000). *Upptäckten av anhöriga? – kommuners och frivilliga organisationers stöd till äldres anhöriga i Stockholms län.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 17). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
18. Forssell Emilia (2000). *Anhörig till äldre invandrare – en fallstudie av anhöriga till äldre utomeuropeiska invandrare utan offentlig äldreomsorg.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 18). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
19. Orsholm Ingrid (2001). *Anhörigskapets variationer – Åtta berättelser från hjälpgivare i olika miljöer.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 19). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
20. Jess Kari (2001). *Effektivitet, brukarmedverkan och kommunala bidrag – en utvärdering av mål, resurser, insatser och brukarkommunikation inom sociala frivilligorganisationer i Stockholm.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 20). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
21. Bender Christine och Holmberg Carin (2001). *När alla sköter sitt ... – Hur ser stöd och hjälp ut till misshandlade kvinnor i kommuner utan kvinnojour?* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 21). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
22. Olby Britta (2001). *Väntjänst och välfärd – ett brukarperspektiv.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 22). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
23. Orsholm Ingrid (2002). *Anhörigengagemang. Två studier på Gotland.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 23). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

24. Bodin Magnus (2002). *Församlingar ger ekonomiskt bistånd – ett uttryck för diakoni i Stockholms stad.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 24). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
25. Jegermalm Magnus (2002). *Anhörigstöd – en uppföljningsstudie av kommuners och frivilliga organisationers stöd till äldres anhöriga.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 25). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
26. Orsholm Ingrid (2002). *Mellan hem och institution. Flexibel avlösning för anhöriga till demenssjuka.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 26). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
27. Whitaker Anna (2002). *Att dela den gamlas sista tid. En studie av anhöriga på sjukhem.* (Sköndalsinstitutets arbetsrapportserie nr 27). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

Sköndalsinstitutets metodbokserie

1. Norlin, Lena, och Olsson, Lars-Erik (2000). *Partner sökes – Samverkan mellan kommuner och frivilliga organisationer.* (Sköndalsinstitutets metodbokserie nr 1). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
2. Sjöberg, Malena (2001). *Men hur mår Du själv? – Om stöd till dem som vårdar anhöriga.* (Sköndalsinstitutets metodbokserie nr 2). Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
3. Engel Charlotte (2002). *Där det brister. Diakonal inventering - en metod för utvärdering av socialt arbete inom Svenska kyrkan.* (Sköndalsinstitutets metodbokserie nr 3). Stockholm: Ersta sköndal högskola. Under utgivning.

Övriga publikationer i urval

- SOU 1993:82. *Frivilligt socialt arbete i Sverige. Kartläggning och kunskapsöversikt.* Svedberg Lars, Blennberger Erik, Isaksson Kerstin, Jeppsson Grassman Eva, Qvarsell Roger.
- Svedberg Lars (1993). Voluntary Work in Sweden. An Introduction. I *Third Sector Resource and Challenge in Social Work. Nordic Conference for Schools of Social Work.* Gausdal, 13-17 augusti 1993.
- Svedberg Lars (1995). *Marginalitet. Ett socialt dilemma.* Stockholm: Studentlitteratur.
- Blennberger Erik (1996). Människosyn i socialt arbete. I *Socionomen*, 11, 2, 33-48.
- Blennberger Erik och Svedberg Lars (1996). Frivilligt socialt arbete i Sverige – en översikt. I *Frivilligt välfärdsarbete och offentligt ansvar.* Göteborg: NOPUS.
- Gunnarsson Evy (1996). *FORUM 50+ En organisation i tiden.* Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Hansson Jan-Håkan (1996). Mellanvård – gråzoner och psykiatri. I Alain Topor (red.) *Psykiatri i socialtjänsten.* Stockholm: Bonniers.
- Svedberg Lars (1996). Introduktion till svensk frivillighet – ideologi och verksamhet. I *Tro och Tanke.* Svenska Kyrkans Forskningsråd 1996:7.
- Blennberger Erik (1997). Socialbidrag – en fråga om etik? I *11 röster om socialbidrag.* (SoS-rapport 1997:5). Stockholm: Fritzes förlag.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997) Defining the Nonprofit Sector: Sweden. I Salomon M Lester och Anheier K Helmut (ed). *Defining the Nonprofit Sector. A Cross-National Analysis.* Manchester: Manchester University Press.
- Lundström Tommy och Wijkström Filip (1997) *The Nonprofit Sector in Sweden.* Manchester: Manchester University Press.
- Olby Britta (1997). *Äldres livsfrågor.* (SoS-rapport 1997:2). Stockholm: Fritzes förlag.
- Blennberger Erik (1998). Forskning om diakoni. I *Svensk Kyrkotidning*, 1998: 50, 662-664.
- Blennberger Erik och Nilsson Gert (1998). *Diakonins identitet.* Sköndal: Stiftelsen Stora Sköndal.
- Hansson Jan-Håkan och Wijkström Filip (1998). Basta arbetskooperativ – ett tecken i tiden? I *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 5, 2-3, 194-221.
- Hansson Jan-Håkan och Svensson Tommy (1998). Normalitetsproduktion – teknik eller politik? I Stefan Sjöström (red.) *Nya kulturer i psykiatrin.* Lund: Studentlitteratur.

- Olmberg Carin och Bender Christine (1998). *Våld mot kvinnor – män i kris*. (SoS-rapport 1998:6) Stockholm: Fritzes förlag.
- Svedberg Lars (1998). *Marginella positioner – kritisk granskning av begrepp, teori och empiri*. Stockholm: Epidemiologiskt centrum.
- Whitaker Anna (1998). Att vårda äldre i livets slutskede. I *Vård 98:1*, 40-48.
- Johansson Göran (1998). *Måttligt eller meningsfullt. Bidrag till en alkoholpolitisk debatt*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Blennberger Erik, Hansson Mats J och Stål Rolf (1999). Diakoni – teologi, ideologi, praxis. I *Tro och Tanke*. (Svenska Kyrkans Forskningsråd 1999:2).
- Blennberger Erik (1999). Etiska problem i missbrukarvården. I *Alkohol och narkotika – politik, vård och dilemman*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet (SFR).
- Holmberg Carin (1999). Det goda mötet eller en outtalad könskonflikt? I *Socionomen 1999:4* 65-69.
- Whitaker Anna (1999). I livets slutskede: *Frivilligsamverkan i vården*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Bender Christine (1999). Behov och ideologi – socialt arbete med misshandlade kvinnor. I Evy Gunnarsson och Astrid Schlytter (red). *Kön och makt i socialt arbete*. Institutionen för socialt arbete. Stockholms universitet. Rapport i socialt arbete nr. 91.
- Alwall Jonas (1999). Alla goda krafter – Om frivilligt arbete i Svenska kyrkan. *Tro & Tanke 1999:6*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Blennberger Erik (2000). Etik för socialt arbete. I Meeuwisse, Sunesson, Swärd (red): *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Johansson Göran (2000). *Tvång och tillit. LVM-vård som kulturell ingenjörskonst – exemplet Hornö*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Alwall Jonas (2001) *FöräldraDialog – en tillämpning av VuxenDialog. Rapport om ett tvåårigt samverkansprojekt – från ax till kaka*. Älvsjö: VuxenDialog.
- Svedberg Lars och Jeppsson Grassman Eva (2001) Frivilliga insatser i svensk välfärd – med utblickar mot de nordiska grannländerna. I Bjarne Ibsen och Lars Skov Henriksen (red): *Antologi om frivilligt arbete*. Odense: Odense universitetsforlag.
- Hammare Ulf och Lundström Tommy (2001). *Socialt inriktade barn- och ungdomsorganisationer. Vilka är de, vad gör de och vad vet forskarna*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Blennberger Erik (under utgivning). *Etik för medborgare, socialarbetare och klienter*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg Carin, Bender Christine (under utgivning). *”Det är något speciellt i den här frågan” -om kommunalpolitikerns och tjänstepersoners syn på mäns våld mot kvinnor*. Stockholm: Fritzes förlag/Brottoffermyndigheten.
- Jegermalm Magnus (2002). *Direct and Indirect support for Carers. Patterns of Support for Informal Caregivers to Elderly People in Sweden*. Antagen för publicering i Journal of Gerontological Social Work.
- Jeppsson Grassman Eva (red.) (2002). *Anhöriga och anhörigstöd i Stockholms län - sammanfattning av ett forskningsprojekt*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars (2002). *Frivilligt socialt arbete i Sverige. Betydelsefullt men löser inte välfärdens dilemma*. I Socionomen 4,1-5.
- Jeppsson Grassman Eva (2002). *Anhörigskapets uttrycksformer*. Lund: Studentlitteratur.
- Jeppsson Grassman Eva och Svedberg Lars. *Civic Participation in the Welfare State: Patterns in Latemodern Sweden* (under utgivning).
- Johansson Göran (2002). *Bete sig normalt - Ett perspektiv på den vuxna familjehemsvården*. Statens institutionsstyrelsens forskningsråd, forskningsrapport nr 3.
- Karlsson Magnus, Jeppsson Grassman Eva och Hansson Jan-Håkan (2002). *Self-help Groups in the Welfare State: Treatment Program or Voluntary Action?* Antagen för publicering i Nonprofit Management and Leadership.
- Lundström Tommy och Svedberg Lars (2002). *The Voluntary Sector in a Social Democratic Welfare State - The Case of Sweden*. Antagen för publicering i Journal of Social Policy.

ARBETSRAPPORTSERIEN

Sköndalsinstitutets forskningsavdelning publicerar forskningsresultat från olika större projekt och uppdrag. Vi har en skriftserie, en särtryckserie, en arbetsrapportserie och en metodbokserie. Arbetsrapportserien avser främst att ge möjlighet att publicera delrapporter och delresultat från större studier, aktuella kunskapsöversikter och uppsatser. Förteckning över publikationer från Sköndalsinstitutet finns på föregående sidor.

Ersta Sköndal högskola

Sköndalsinstitutet, 128 85 SKÖNDAL

Besöksadress Sköndalsinstitutet, Herbert Widmans väg 12, Sköndal

Telefon 08-605 06 00, 605 08 90 *Fax* 08-605 09 16

E-post skondal.institute@sssd.se